

FACULTEIT LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

Een grote hoeve in een klein dorp: Deftinge en het Hof te Muizenhole na 1789

Seeuws Bram

Promotor: prof. dr. Eric Vanhaute

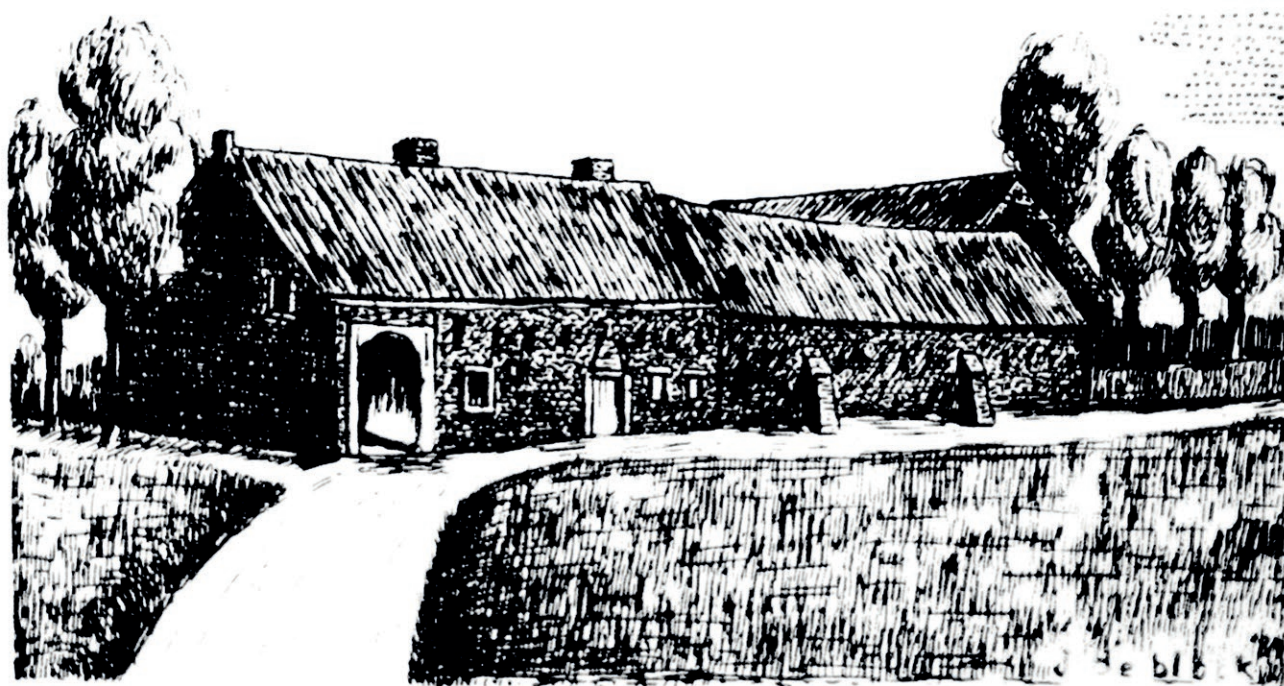
Commissarissen: prof. dr. Thijs Lambrecht en Pieter De Reu

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte voor het behalen van
de graad van Master of Arts in de Geschiedenis

Academiejaar 2014 - 2015

*Een grote hoeve in een klein dorp:
Deftinge en het Hof te Muizenhole na 1789*

Bram Seeuws

Verklaring

De auteur en de promotor(en) geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor(en). Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren. De auteur en de promotor(en) zijn niet verantwoordelijk voor de behandelingen en eventuele doseringen die in deze studie geciteerd en beschreven zijn.

Bram Seeuws

Dankwoord

“Een individueel opstel als onderdeel van een opleiding”, zo omschrijft de dikke Van Dale het woord thesis. Naar mijn mening een foutieve definitie, want een thesis is geen solitair werk. In de totstandkoming van deze thesis moet ik dan ook heel wat mensen te bedanken.

Mijn eerste woord van dank gaat uit naar Pieter De Reu. Hij stond me de afgelopen twee jaar bij met raad en daad. Voor ieder probleem kon ik bij hem terecht. Zonder hem zou het werk dat hier voor u ligt – en dat meen ik uit de grond van mijn hart – er niet zijn.

Daarnaast dank ik ook mijn promotor Prof. dr. E. Vanhaute. Door zijn sabbatical was het moeilijk om face-to-face feedback te krijgen. Toch stond hij me via mailverkeer vaak bij. Bovendien bleken vele van zijn werken een inspiratiebron bij de totstandkoming van deze thesis.

Een derde persoon die ik ten zeerste wil bedanken is Prof. dr. T. Lambrecht. Niet alleen was zijn boek een inspiratiebron voor deze scriptie, ook zijn hulp tijdens het speurwerk in het Rijksarchief Gent bleek van goudwaarde. Zonder zijn vele zoektips zou het verhaal dat ik hier zal brengen gewoonweg onmogelijk geweest zijn. Nogmaals bedankt dus bij deze.

Naast het “team” van academici zijn er nog heel wat mensen die bijgedragen hebben tot de totstandkoming van dit werk. Zonder de medewerkers van het Rijksarchief Gent zou mijn archiefwerk vele malen langer geduurd hebben. De contacten met onder meer Tania Fol en Sofie Lengeler waren daarbij zeer verrijkend. Ook een speciaal dankwoord voor Anne De Waele van het Stadsarchief Geraardsbergen. Zij stond me tevens bij met raad en daad en liet me meermaals toe in het archief zelf te gaan snuffelen.

Tot slot mag ik ook mijn familie en vrienden niet vergeten. Zonder hun steun zou van deze thesis nooit sprake geweest zijn. Een speciaal dankwoordje gaat daarbij uit naar mijn vriendin Babish Bogaers. In de laatste stressvolle weken voor de deadline bleef ze mij door dik en dun steunen, al moest ze vaak wel verdragen dat mijn hoofd eerder in Deftinge zat dan bij haar.

Bram Seeuws

6 augustus 2015

INHOUDSOPGAVE

Verklaring	3
Dankwoord	4
INHOUDSOPGAVE	5
LIJST VAN AFKORTINGEN.....	7
OVERZICHT VAN AFBEELDINGEN EN TABELLEN.....	8
Hoofdstuk I: Inleiding en probleemstelling	9
Probleemstelling.....	12
Hoofdstuk II: Bronnen	16
2.1. Inleiding	16
2.2. Problemen tijdens het onderzoek.....	16
2.3. Archief van de Sint-Pietersabdij	18
2.4. Fonds Napoleon De Pauw	18
2.5. Fonds Scheldedepartement, deel D: Registratie en Domeinen	19
2.6. De registratiekantoren.....	19
2.6.1. Het registratiekantoor Geraardsbergen	20
2.6.2. Het registratiekantoor Zottegem	21
2.7. Kadastrale bronnen.....	21
2.7.1. Kadastraal expertisedossier:	21
2.7.2. Kadastrale Perequatie.....	22
2.7.3. Het kadaster van P.C. Popp	22
2.8. Stadsarchief Geraardsbergen – inventaris Baronie van Boelare.....	23
2.9. Notariële archieven	23
2.8.1. Notaris Jozef Lodewijk Declercq	23
2.8.2. Notaris Jean-Baptiste Minnaert	24
2.8.3. Notaris Jean-Baptiste Roelandt en notaris Charles Evrard	24
2.9. Hypotheekkantoor Oudenaarde	24
Hoofdstuk III: Voorgeschiedenis van Deftinge en het Hof te Muizenhole	26
3.1. Inleiding	26
3.2. De volle middeleeuwen en de uitbouw van het Hof te <i>Muushole</i>	27
3.2. De late middeleeuwen: een eerste opsplitsing.....	28
3.3. De nieuwe tijden: een tweede opsplitsing.....	29
3.4. Besluit.....	30
HOOFDSTUK IV: SOCIO-ECONOMISCHE GESCHIEDENIS VAN DEFTINGE 17DE – 19DE EEUW	31
DEEL 1: EIGENDOMSVERHOUDINGEN.....	32
4.1. Bestuurlijk kader	32
4.2. Demografische evolutie	32
4.2. De eigendomsverhoudingen in Deftinge: 1699 vs. 1860	34
4.2.1. Geestelijke goederen	36
4.2.2. Adellijke goederen.....	39
4.2.3. Burgerlijke goederen.....	41
4.2.4. Goederen in het bezit van de rurale gemeenschap	44
4.3. Deftinge in breder perspectief.....	44
4.6. Buiten de landsgrenzen: Deftinge in een Europese context.....	48
DEEL 2: DE VERKOOP VAN NATIONALE GOEDEREN IN DEFTINGE TUSSEN 1797 EN 1811	52
4.7. Historiografische voorgeschiedenis.....	53
4.8. De verkopen binnen Deftinge tussen 1797 en 1811.....	54

4.9. Verschuivingen binnen de grote geestelijke grondbezitters:	59
4.9. De nieuwe eigenaars:	60
4.10. Sociale hiërarchie onder de nieuwe kopers in Deftinge	67
DEEL 3: Bedrijfsstructuur binnen Deftinge, 1699-1846	70
4.11. De bedrijfsstructuur voor 1699	70
4.12. De bedrijfsgrootte: 1699 versus 1846	72
4.13. De bedrijfsuitbating: 1699 versus 1846	75
DEEL 4: BESLUIT	81
HOOFDSTUK V: Het Hof te Muizenhole binnen Deftinge: veranderende eigenaars en pachters als gevolg van de Franse Revolutie	83
DEEL 1: DE EIGENAARS VAN HET HOF TE MUIZENHOLE TIJDENS DE 18DE EN 19DE EEUW	86
5.1. De Gentse Sint-Pietersabdij	86
5.2. Pierre Vidal en Suzanne De Smet	87
5.3. Louis Abraham Delachaux en Anne-Martine Collin	89
5.4. De gebroeders Doods en Isidore Warocqué	92
5.5. Pierre-Jean Spitaels	96
5.6. Alfred en Jacques Spitaels	101
5.7. Evolutie van de verkoopprijs:	103
5.8. Besluit	105
DEEL 2: DE PACHTERS EN HUN HOEVE TIJDENS DE 18DE EN 19DE EEUW	107
5.9. Lokale ontvangers	107
5.10. De pachters	109
5.10.1. Ludovicus en Christiaan Callebaut	109
5.10.2. Joannes-Baptiste Saligo en Jozef Van Crombrugge	115
5.10.3. Frans Pessemier:	125
5.10.4. Post Pessemier tijdperk:	126
5.11. Landgebruik en oppervlakte:	127
5.12. Besluit:	133
DEEL 3: DE PACTPRIJS VAN HET HOF TE MUIZENHOLE TIJDENS DE 18DE EN 19DE EEUW	134
5.13. De pacht prijs in de 18 ^{de} en 19 ^{de} eeuw	134
5.14. Besluit:	138
Hoofdstuk VI: sociale consequenties van de Franse Revolutie: Deftinge en de rol van het Hof te Muizenhole o.v.v. dienstverlening en armenzorg tijdens de 18de en 19de eeuw	139
6.1 Armenhulp in Deftinge, 1770-1830	140
6.1.1. Economische structuur van de armeninstellingen: veranderende inkomsten	140
6.1.2. economische structuur van de armeninstellingen: veranderende uitgaven	144
6.2. De socio-economische rol van Hof te Muizenhole: verandering tijdens de 19 ^{de} eeuw	147
6.3. Besluit	150
Hoofdstuk VII: Algemeen besluit	153
BIJLAGEN	156
OPGAVE VAN BRONNEN EN LITERATUUR:	158
ONUITGEGEVEN BRONNEN:	159
2. UITGEGEVEN BRONNEN:	162
Algemene literatuur	162
Lokale literatuur:	165
Literatuur casus:	167
Werkinstrumenten:	175

LIJST VAN AFKORTINGEN

ha = hectare

a = are

ca = centiare

b. = bunder

r = roeden

HTM = Hof te Muizenhole

HTP = Hof ter Planken

g. = gulden

s. = stuivers

oor. = oortjes

p. = ponden

s. : schellingen

gr. = groten

hl. = hectoliter

fr. liv = franse livres

P.J. = Pierre-Jean

OVERZICHT VAN AFBEELDINGEN EN TABELLEN

- tabel 1: overzicht van de eigendomsverhoudingen, 1699-1860
- tabel 2: overzicht van de geestelijke grondbezitters, 1699
- tabel 3: overzicht van de geestelijke grondbezitters 1860
- tabel 4: overzicht adellijke grondbezitters, 1699
- tabel 5: overzicht adellijke grondbezitters 1860
- tabel 6: voornaamste burgerlijke eigenaars, 1860
- tabel 7: eigendommen elders in Vlaanderen ancien regime
- tabel 8: eigendommen elders in Vlaanderen 19^e eeuw
- tabel 9: eigendomsverhoudingen in het buitenland
- tabel 10: overzicht van alle nationale verkopen binnen Deftinge
- tabel 11: de verkochte goederen van de voornaamste geestelijke instellingen in Deftinge.
- tabel 12: de nieuwe eigenaars in Deftinge
- tabel 13: sociale klasse nieuwe eigenaars
- tabel 14: aantal bedrijven en grootte 1699-1846
- tabel 15: uitbatingvorm 1699
- tabel 16: uitbatingvorm 1846
- tabel 17: verworven eigendommen P. Vidal tijden FR.
- tabel 18: renteinning op het Hof te Muizenhole 1748-1764
- tabel 19: renteinning op het Hof te Muizenhole 1770-1780
- tabel 20: oppervlakte Hof te Muizenhole 1571-1846
- tabel 21: evolutie pachtprijs armendis Deftinge
- tabel 22: jaarlijkse graanleveringen aan de armen van Deftinge 1770-1775
- tabel 23: uitgaven aalmoezenij 1777-1780

bijlage 1: eigendommen Sint-Pietersabdij in Deftinge, 1699

bijlage 2: tabel 24: pachtinkomsten armendis

afbeelding 1: Jean-Baptiste Paulée

afbeelding 2: Anne Collin met haar kinderen Guillaume Tell en Eugénie, 1815.

afbeelding 3: René Spitaels

kaart 1: landgebruik op het Hof te Muizenhole 1723

kaart 2: landgebruik op het Hof te Muizenhole 1825

Hoofdstuk I: Inleiding en probleemstelling

*“Lorsque Napoléon, ce fils de la victoire
revenait troimphaut sur le char de la gloire
tu l’as connu l’appui, le secours de l’état
aujourd’hui, renverse, c’est un vil scélérat
un monstre furieux, souillé de crimes
don on ne peut compter leur nombreuses victimes !!”¹*

Exact 200 jaar geleden is het dat Napoleon Bonaparte zijn laatste troefkaart uitspeelde in het gebied wat later België zou worden. De afgelopen maanden stond de naam Bonaparte veelvuldig op de krantenkoppen in de lokale krantenshop. In de ogen van velen wordt hij gezien als een ware held, als de schepper der moderniteit. Toch was deze volksheld lang niet altijd even populair bij de grote massa. *L’adieux de Napoléon* – een poëtisch stuk dat werd teruggevonden in een lokaal archief – blijkt daar een exponent van te zijn.

Mijn interesse in de Franse Revolutie kwam er niet uit het niets. Het is een resultaat van bewuste keuzes tijdens mijn opleiding geschiedenis, een opleiding waar deze thesis de exponent en tevens het sluitstuk van is. Ik herinner me nog dat het louter politieke aspect van de Revolutie

¹ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4626

me weinig boeide tijdens mijn eerste jaar aan deze universiteit. Door het echter te combineren met een geschiedenis van de rurale wereld raakte ik steeds meer en meer gefascineerd door de grote impact van de Franse periode in onze contreien.

Mijn interesse in Deftinge is er eveneens niet zomaar gekomen. Ik herinner me nog dat tijdens *Historische Praktijk II: ecologische geschiedenis* de mogelijke onderwerpen voor de slotpaper aan bod kwamen. Groot was mijn verbazing toen ik tussen de mogelijke onderwerpen het *goed te Muushole* zag staan. Deze hoeve – gelegen op zo’n 500 meter van de woonplaats van mijn vader – bleek een enorm rijke geschiedenis te hebben. Mijn thesisonderwerp kwam dus als manna uit de hemel gevallen.

Het verhaal van deze thesis startte *de facto* dus 2 jaar geleden wanneer ik een eerste paper indiende over Deftinge en het Hof te Muizenhole tijdens de middeleeuwen en het ancien regime. Omdat ik de thematiek zo interessant vond besloot ik vorig jaar opnieuw rond dezelfde casus te werken, dit maal weliswaar voor de 18de en 19de eeuw. De keuze voor deze periode was driedelig. Enerzijds bestond er al een thesis over Deftinge aan de hand van Benoît Willequet voor de middeleeuwen en vroegmoderne periode. Anderzijds wou (en wil) ik met mijn onderzoek afwijken door op de transitieperiode tussen ancien regime en nieuwe tijd te focussen. Het onderzoek naar de 19de-eeuwse betekenis van grote pachthoeves staat immers nog in zijn kinderschoenen.² Tot slot wou ik mijn interesse in lokale en agrarische geschiedenis naar boven laten komen. Conclusie is dus dat deze thesis niet het resultaat is van één jaar hard werken maar van een kennisaccumulatie opgebouwd doorheen de afgelopen 2,5 jaar.

Door mijn interesse voor landbouw te laten versmelten met de Franse Revolutionaire periode kwam ik dus tot dit resultaat. Het raakvlak tussen oud en nieuw blijkt een zeer interessante periode om te onderzoeken. Het tijds kader waarbinnen deze thesis te situeren valt – tussen het midden van de 18de en het midden van de 19de eeuw – staat bol van kleine en grote veranderingen. De periode laat zich dan ook kenmerken door demografische en socio-economische verschuivingen. De weelde van de *Flemish husbandry* van de 18de eeuw staat daarbij in schril contrast met het arm Vlaanderen van medio 19de eeuw.³

² Vanhaute (E.) en Van Molle (L.), Het einde van de overlevingslandbouw, In: Segers (Y.) en Van Molle (L.), eds., *Leven van land, boeren in België 1750-2000*, Davidsfonds, Leuven, 2004, p. 33

³ Thoen (E.) en Vanhaute (E.), The flemish husbandry at the edge: The farming system on small holdings in the middle of the nineteenth century, In: Van Bavel (B.) en Thoen (E.), red., *Corn publication series 2: Land productivity and agrosystems in the North Sea Area (Middle Ages – 20th century) – Elements for comparison*, Turnhout, Brepols, p. 271-296

zie ook: De Reu (P.), *Arm waarscot: de ontmanteling van de rurale samenleving in een atypisch dorp*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 202 (promotor Prof. dr. E. Vanhaute)

De voornaamste transformaties die zich zullen voordoen zullen rechtstreeks of onrechtstreeks wortels hebben in de Franse Revolutie. Wanneer de Zuidelijke-Nederlanden op 1 oktober 1795 bij Frankrijk worden geannexeerd, breekt een nieuwe tijd aan voor Deftinge en haar inwoners. De aloude feodale rechten worden afgeschaft.⁴ In plaats hiervan komen nieuwe transparante instellingen.⁵ Op alle lagen van de bevolking zal de Revolutie invloed gehad hebben, weliswaar voor de ene positiever dan voor de andere.

Toch omhelst de periode die ik behandel nog een aantal andere breukpunten. De lange 19de eeuw wordt immers ook gekenmerkt door een sterke bevolkingstoename, een toename waar contemporaine geleerden zoals Thomas Malthus niet altijd een rationeel antwoord en oplossing op konden formuleren. De Vlaamse landbouw kwam sterk onder druk te staan. De stijgende bevolking impliceerde een toename van de landbouwproductie, wat in eerste instantie via de hogere calorische waarde van de aardappel bekomen werd. De belastingdruk werd steeds hoger en hoger. Dit in combinatie met een dalende gemiddelde bedrijfsoppervlakte verplichtte dit vele boeren tot nevenactiviteiten in de protoindustrie. De rijke Vlaamse landbouw had met andere woorden arme boeren.

In dergelijke subsistentiemaatschappij had de minste tegenslag catastrofale gevolgen. Wanneer in de strenge winter van 1844 de meeste graanvelden werden verwoest, kwam de Vlaamse *peasant* op de rand van de afgrond te staan. Daarenboven werd de aardappeloogst in de zomer van 1845 op de koop toe getroffen door botyris – de aardappelplaag.⁶ Dit in combinatie met een ineenstorting van de protoindustrie zorgde voor een ware subsistentiecrisis op het Vlaamse platteland én stad, een crisis die het *de facto* nooit meer echt te boven zou komen. Dit verhaal is overigens geen louter Vlaams verhaal. In Ierland kwam immers 1/8 van de totale bevolking om tijdens de crisisjaren.⁷

Als titel koos ik *“Een grote hoeve in een klein dorp: Deftinge en het Hof te Muizenhole na 1789”*, dit naar analogie met het werk van Prof. Lambrecht *“Een grote hoeve in een klein dorp: Relaties van*

⁴ Sutherland (D.M.G.), Peasants, Lords, and Leviathan: Winners and Losers from the Abolition of French Feudalism, 1780-1820, In: *The Journal of Economic History*, vol. 62, nr. 1 (maart 2002), p. 1

⁵ De Reu (P.) en De Vijlder (N.), Real estate markets and the French Revolution: A long-term analysis from an institutional-economics perspective, In: *38th Annual Meeting of the Social Science History Association, Proceedings*, Chicago, p. 1-2

⁶ De Reu (P.), *Arm Waarschoot*, p. 19

⁷ Vanhaute (E.). “So worthy example to Ireland”. The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders. – In: *LINKÓ GRÁDA (Cormac), red. When the potato failed: Causes and effects of the Last European subsistence crisis, 1845-1850*, Corn Publications Series IX, Turnhout, Brepols, 2007, p. 10

arbeid en pacht op het Vlaamse platteland tijdens de 18de eeuw".⁸ Ik zie dit uitstekende werk dan ook als een inspiratie voor deze thesis. Onze thematiek is ongeveer dezelfde, onze bronnen niet. Ik trachtte dan ook de lokale rurale samenleving van de 18de en 19de eeuw vanuit een ander heuristisch perspectief te benaderen. Dit lukte in de meeste gevallen, al blijft een dergelijk vorm van lokale geschiedenis toch nog steeds makkelijker te benaderen vanuit eersterangsbronnen zoals landbouwersdagboeken.

Probleemstelling

*"Het gasthuis, ontworpen door het Armbestuur, dagteekent van 1833. Men verhaalt hieromtrent dat toen koning Leopold I, op eeene reis van Oudenaarde naar Geraardsbergen en Brussel, door Deftinge reed, hij aangesproken werd door eenen behoeftige, die hem knielend om eene aalmoes smeekte. Zijne majesteit ondervroeg den man over zijn bestaan en vernam dat hij geene woonst had om er den nacht over te brengen."*⁹

Dit fragment uit De Potter en Broeckaert belicht in alle aspecten de centrale problematiek van deze thesis. Het schetst een beeld van de verpaupering in Deftinge rond 1830, een verarmingsproces dat er niet uit het niets kwam. Het schets daarenboven de confrontatie tussen rijk en arm. Het contrast tussen een koning te paard of kar en een knielende bedelaar kan dan ook als metafoor gebruikt worden voor de confrontatie tussen de hoogste en laagste lagen van de maatschappij.

De centrale insteek van deze thesis is dan ook te gaan kijken wat de impact van de Franse Revolutie was op de verschillende lagen van de maatschappij. In zowel de nationale als internationale literatuur heerst echter nog veel onduidelijkheid over de precieze impact van de Revolutie op het sociaal en economisch leven in de 19de eeuw. Sommigen stellen dat de evolutie positieve gevolgen had voor de economie op een lange termijn.¹⁰ Op macro-economisch vlak blijkt het een positief verhaal.¹¹ Aan de andere kant van het debat staan dan weer tegenstanders van deze theorie. Zo ziet Landes de politieke en economische hervormingen aan het einde van de

⁸ Lambrecht (T.) *Een grote hoeve in een klein dorp: Relaties van arbeid en pacht op het Vlaamse platteland tijdens de 18de eeuw*, Gent, Academia Press, 2002, p. 211

⁹ Broeckaert (J.) en De Potter (F.), *Geschiedenis van de gemeenten er provincie Oost-Vlaanderen, 6de reeks: Arrondissement Oudenaarde, 1: Amougies, Berchem, Berlegem, St-Blasius-Boekel, St-Denijs-Boekel, Deftinge, Dikkele, Edelare, Eenname, Gent*, Siffer, p. 21

¹⁰ Mokyr (J.), *The Lever of Riches. Technological Creativity and Economic Progress*, New York, 1990; Rosenthal (J.) *Rural credit markets and aggregate shocks: The experience of Nuits St. Georges, 1756–1776*, In: *The Journal of Economic History*, vol. 54, nr. 2, 1994, p. 288-306

¹¹ Acemoglu (D.), eds., *The Consequences of Radical Reform. The French Revolution*, In: *The American Economic Review*, vol. 101, nr. 7, p. 3286-3307

18de eeuw eerder als een belemmering van de economische groei.¹² De vraag is echter voor wie deze hervormingen al dan niet positief waren. Daarbij blijkt het niet altijd een win-win verhaal.¹³ Sommige historici stellen daarbij dat de overgang van het ancien regime naar de nieuwe tijd een inkomenstransfer impliceerde in de richting van eigenaar en pachters, iets wat door Sutherland in twijfel wordt getrokken.¹⁴

Ook op regionaal vlak blijkt geen eenduidigheid onder historici over de voordeelgenieters van de Franse Revolutie. Zo is over de niet-participatie van boeren tijdens de verkoop van nationale goederen heel wat geschreven, waarbij aan de ene kant van het debat Scheelings staat. Hij stelt dat de nationale verkopen een negatief verhaal was voor de lokale boer.¹⁵ Aan de andere kant van het debat staat Lambert, die stelt dat het vrijgekomen budget daar de afschaffingen van oude renten de keuterboer stilaan grond kon kopen en aldus de poort naar de onafhankelijkheid geopend was.¹⁶

Binnen deze problematiek moet het opstellen van deze thesis dan ook gezien worden. Het moet dienen als referentiemateriaal waarbij vanuit een microstudie de impact van de Franse Revolutie op de verschillende lagen van de rurale samenleving wordt onderzocht. Dergelijk onderzoek is vrij uniek. Traditionele rurale geschiedenissen focussen immers vaak op de statische gegevens uit het midden van de 19de eeuw. Daarbij wordt de periode tijdens en vlak na de omwenteling vaak overgeslagen. Met deze thesis wil ik dan ook een vernieuwende inkijk geven op het Vlaamse platteland van de 18de en 19de eeuw, waarbij de hamvraag steeds is wie in Deftinge nu werkelijk de voordeelgenieters van de Franse Revolutie zullen zijn. Deze vraag loopt als een rode draad doorheen dit werk.

De structuur van deze thesis is dan ook niet chronologisch aangepakt, maar focust op de verschillende deelaspecten van de rurale samenleving. Een goede thesis staat of valt naar mijn mening met een goede introductie van de gebruikte bronnen. In het volgende hoofdstuk zal ik dan ook eerst een overzicht geven van de bronnen die ik als vorser gebruikt heb en ook een

¹² Landes (S.), *The Unbound Prometheus. Technological change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*, Cambridge-New York, p. 538-555 zie ook Blanning (W.), *The French Revolution: Aristocrats versus Bourgeois?*, Basingstoke, 1992, p. 70

¹³ Béaur (G.), Révolution et redistribution des richesses dans les campagnes : mythe ou réalité ? In: *Annales Historique de la Révolution Française*, nr. 352, 2008, p. 236-239

¹⁴ Sutherland, *op. cit.*, p. 1-2

¹⁵ Craeybeckx (J.) en Scheelings (F.), eds., *La Revolution Française et la Flandre: les Pays Bas Autrichiens entre l'Ancien et le Nouveau Régime – De Franse Revolutie en Vlaanderen: de Oostenrijkse Nederlanden tussen Oud en Nieuw Regime*, Brussel, VUB Press, 1990, p. 139

¹⁶ Lambert (J.), Het aandeel van de landbouwers in de koop van de nationale goederen in België (1796 - 1821), In: *Handeling der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 23, 1969, p. 43

aantal opgedoken problemen die ik ondervond tijdens mijn archiefwerk behandelen. In een derde hoofdstuk volgt een summiere voorgeschiedenis van Deftinge en het Hof te Muizenhole. Dit onderzoek kent immers voorlopers, precedenten die cruciaal zijn om het hele verhaal onder de knie te krijgen. De situatie die zich in het 18de en 19de-eeuwse Deftinge voordoet is er immers niet uit het niets gekomen.

In het vierde hoofdstuk zal de werkelijke aftrap van deze thesis volgen. Vanuit eerder traditioneel oogpunt zal ik de bedrijfs - en eigendomsverhoudingen in Deftinge onderzoeken, dit door een afweging te maken van de pre - en postrevolutionaire gegevens. Om deze transitieperiode goed te belichten zullen alle verkopen tijdens de Franse Revolutie tegen het licht gehouden worden. Daarbij zal sterk gefocust worden op de (sociale) achtergrond van de nieuwe eigenaars.

In een volgende hoofdstuk zal van het dorpskader afgestapt worden en zal ik focussen op het Hof te Muizenhole, een hoeve die als gevolg van de verkoop der nationale goederen tijdens de late 18de en 19de eeuw veelvuldig van eigenaar zal veranderen. De sociale achtergrond van de eigenaars zal waar mogelijk sterk benadrukt worden. Wie waren immers deze nieuwe eigenaars van de pachthoeve en wat waren hun motieven?

In een volgend deel zullen de pachter van het Hof te Muizenhole van naderbij onderzocht worden. Er wordt dus een trapje gedaald op de sociale ladder. Opnieuw zal de achtergrond van pachter en familie belicht worden vanuit historisch-sociologisch standpunt. Naast het sociografisch profiel van de pachter worden echter nog andere aspecten van het pachter-zijn onder de loep genomen. Wat gebeurt er met de pacht prijs tijdens de overgangsperiode? Zal de oppervlakte van het Hof te Muizenhole wijzigen als gevolg van de Franse Revolutie? En wat gedaan met de invulling van het areaal? Treedt er in de desbetreffende periode een verschuiving van het landgebruik op? Allemaal vragen waar ik verderop een antwoord op zal formuleren.

Nadat ik via de eigenaars afdaalde naar de pachters, volgt in een laatste hoofdstuk een analyse van de toenmalige samenleving onderaan de sociale ladder. Door het tot leven wekken van de toenmalige armeninstellingen zal ik de pre - en postrevolutionaire periode met elkaar afwegen. Daarbij zal gefocust worden op de enerzijds de economische rol van de armeninstellingen alsook op hun sociale rol in Deftinge. Het Hof te Muizenhole blijkt daarin een cruciale rol te spelen, maar blijft deze rol ook bewaard na de Franse Revolutie? Via een aantal voorbeelden zal ik tot een aantal opvallende conclusies komen.

In een laatste deel volgt een *round-up* van alle vaststellingen, hypotheses en conclusies uit de voorgaande hoofdstukken. Daaruit moet blijken voor wie de Franse Revolutie nu eigenlijk een succesverhaal was en voor wie niet. Via die besluitvorming tracht ik deze thesis op te hangen aan de eerder vernoemde regionale en internationale debatten onder befaamde historici en economen. Met andere woorden: wie zijn de reële voordeelgenieters van *een grote hoeve in een klein dorp*?

Hoofdstuk II: Bronnen

2.1. Inleiding

“The man who is swimming against the stream knows the strength of it”, met deze quote van wijlen Winston Churchill kan ik de zoektocht van de afgelopen maanden doorheen het archiefwezen samenvatten. Bij aanvang van dit academiejaar wist ik dat het schrijven van een thesis zoals deze geen gemakkelijke klus zou worden, maar toch wou ik volharden. Als historicus in spe was ik afhankelijk van de (weinig) beschikbare archiefbronnen omtrent dit onderwerp. Om alle archiefstukken tot één verhaal te kunnen breien was veel puzzelwerk nodig. In dit hoofdstuk zal ik dan ook een beschrijving geven van de gebruikte archieven, van de archieven die dit verhaal mogelijk maakten. Ik zal hierbij eerder chronologisch te werk gaan met aandacht voor de positieve – en negatieve aspecten van het desbetreffende archieffonds.

2.2. Problemen tijdens het onderzoek

Alvorens de bronnen afzonderlijk van naderbij te bespreken is het noodzakelijk om een aantal problemen aan te halen die in de loop van mijn onderzoek opdoken. Ironisch genoeg is het makkelijker om dergelijke onderzoek te voeren voor de 18de eeuw dan voor de 19de eeuw. Zoals P. De Reu stelt hielden regimewissels in dat sommige transacties door de mazen van het net glipten.¹⁷ Ook voor mijn casus was dit het geval, maar hierover meer in **hoofdstuk 5**.

¹⁷ De Reu (P.), *De bronnen uit de pre-kadastrale en de kadastrale periode vergeleken* (on gepubliceerd artikel), p. 7

Na het schrijven van mijn bachelor paper omtrent hetzelfde onderwerp wist ik reeds dat het hedendaags archief van Deftinge spoorloos verdwenen is.¹⁸ Daardoor was het erg moeilijk om een klare kijk te krijgen op de gehele dorpssamenleving na de Franse Revolutie. Toch is het ontbreken van deze bron geen cruciaal element geweest bij het schrijven van deze thesis. Via alternatieve bronnen werd immers naar een oplossing gezocht.

De titel van deze thesis verraaft al dat ik me voor deze thesis liet inspireren door *Een grote hoeve in een klein dorp: Relaties van arbeid en pacht op het Vlaamse platteland tijdens de 18de eeuw* van Prof. T. Lambrecht. Ik hoopte net als hem een dagboek te vinden in het familiearchief van de Spitaels-clan, of op z'n minst aanwijzing over het goederenbeheer van deze familie.¹⁹ De realiteit was echter anders: het familiearchief bevatte nauwelijks sporen van goederen binnen de gemeente Deftinge, laat staan van het Hof te Muizenhole. Een aantal pachtcontracten en brieven naar pachters zijn wel bewaard, weliswaar niet voor Deftinge. Ik vroeg Anne De Waele – archivaris in het Stadsarchief Geraardsbergen – of zij enig idee had waarom het familiearchief nauwelijks verder opklimt dan 1830. Haar antwoord was eenvoudig: de nieuwe eigenaar van het kasteel van Boelare – gedurende decennia de residentie van Pierre-Jean Spitaels, – heeft een deel van het zolderarchief overgedragen aan de stad Geraardsbergen.²⁰ Het andere deel heeft hij in brand gestoken in zijn tuin. Bij dit verbrande deel zaten dagboeken, brieven en pachtcontracten gelinkt aan het Hof te Muizenhole. Zonder enige twijfel hadden deze bronnen perfect binnen deze thesis gepast. Hun afwezigheid deed me zoeken naar alternatieve bronnen om eenzelfde vorm van sociale geschiedenis te schrijven.

Tot slot wil ik ook nog vermelden dat naar schatting 30 tot 40 procent van de stukken van het registratiebureau Zottegem zich in slechte tot zeer slechte staat bevonden. Voor het registratiebureau van Geraardsbergen lag dit percentage lager. Toch kreeg ik bij beiden te maken met soms volledige rotte en beschimmelde documenten, iets wat mijn onderzoek natuurlijk niet altijd ten goede kwam.

¹⁸ Het archief werd – aldus schepen van Cultuur Rudy Mortier – na de fusie der gemeenten op 01-01-1977 niet overgedragen aan een archiefinstelling maar meegegeven aan particuliere personen. Het hedendaags archief van Deftinge is bijgevolg niet aanwezig in het rijksarchief of een lokaal archief (wel aanwezig in RAG, *hedendaags archief Deftinge 1941-1944*)

¹⁹ De familie Spitaels uit Geraardsbergen speelde vanaf het tweede kwart van de 19de eeuw een voorname rol in Deftinge en werd ook eigenaar van het Hof te Muizenhole, cfr. supra

²⁰ Pierre-Jean Spitaels was gedurende een aantal decennia de eigenaar van het Hof te Muizenhole

2.3. Archief van de Sint-Pietersabdij

Het archief van de Sint-Pietersabdij – geïnventariseerd door M. Carnier en raadpleegbaar in het Rijsarchief te Gent – bevat tal van archiefbronnen die rechtstreeks refereren naar het Hof te Muizenhole.²¹ Voor mijn thesis heb ik mij voornamelijk beperkt tot 18de-eeuwse documenten, meer bepaald het kaartboek uit 1723. Zoals ik in hoofdstuk 3 zal stellen vermeldt dit goederenregister het Hof te Muizenhole zoals het gedurende de hele 18de eeuw zal voorkomen – en dus ook zoals het tijdens de Franse Revolutie verkocht zal worden. Het archief van de Sint-Pietersabdij te Gent is daarom cruciaal voor het begrijpen van de gehele geschiedenis rond Deftinge en het Hof te Muizenhole.

2.4. Fonds Napoleon De Pauw

Het fonds Napoleon De Pauw – bewaard in het Stadsarchief Gent - bevat een zeer gevarieerde verzameling aan documenten. Het betreft voornamelijk privéstukken van Napoleon De Pauw senior en junior (1800-1859 en 1835-1922) als ook van grootvader Bernard De Pauw (1776-1837).²² Naast een grote hoeveelheid aantekeningen van de familie De Pauw zelf bevat het fonds ook het archief van de familie Van Huffel uit Gent. Napoleon De Pauw senior was immers gehuwd met Gabriëlle Van Huffel. Haar broer Pierre Van Huffel was gehuwd met Marie-Antoinette Van Damme, vandaar dat ook het archief van de familie Van Damme bewaard is in dit fonds.²³ De familie Spitaels was op haar beurt verwant met de familie Van Damme. Daarom vinden we ook talloze briefwisselingen tussen beide families terug in dit fonds.

Twee van de leden van de Van Damme's – Bartholomeus en Pieter-Joannes Van Damme – traden op als ontvanger van kerkelijke instellingen in de regio rond Geraardsbergen. Naast ontvanger van de goederen van de abdij van Beaupré en de abdij van St-Sepulchre te Cambrai traden beide broers voornamelijk op als ontvanger van de Sint-Pietersabdij. Hun werkgebied bevond zich in Onkerzele, Sint-Martens-Lierde én Deftinge. Vanaf circa 1770 bevat dit archief jaarlijkse rekeningen van de armendis, kerkrekeningen, tiendenverpachtingen en van de aalmoezenij van Sint-Pieters waar het Hof te Muizenhole integraal toe behoorde. Dit fonds – ontdekt dankzij een hint van Prof. Lambrecht – stelt mij in staat om de sociale structuren binnen Deftinge bloot te leggen voor de decennia voor de Franse Revolutie. Tot slot bevat het fonds ook directe sporen van de impact van de Franse Revolutie op het Hof te Muizenhole en Deftinge, maar hierover later meer.

²¹ Carnier (M.), *Inventaris van het archief van de Sint-Pietersabdij te Gent* : "registers" (reeks I en de delen en banden) (944/946-1796)

²² Depoorter (K.), Mertens (R.) en Pauwels (J.), *Inventaris van het fonds Napoleon De Pauw*, Gent, 1982, p. 9-10

²³ Depoorter (K.), Mertens (R.) en Pauwels (J.), *op. cit.*, p. 11

2.5. Fonds Scheldedepartement, deel D: Registratie en Domeinen

Het archief van de nationale verkoop binnen het Scheldedepartement – bewaard in het Rijksarchief Gent - kan gezien worden als ooggetuige van de Franse Revolutie. Talloze kerkelijke goederen werden immers openbaar geveild te Gent tussen 1796 en 1821.²⁴ Ook al viel de koopactiviteit door het bezettingsbeleid van de Fransen volledig in elkaar, toch was de activiteit tijdens de verkoop van nationale goederen groot.²⁵ Volgens sommigen kunnen deze staatsverkoppen dan ook als een afzonderlijke vastgoedmarkt gezien worden.²⁶

Het fonds – uitgebreid gedocumenteerd door Lambert in zijn thesis en artikels – bevat naast een aantal periode gebonden registers ook alfabetische indexen van de verkochte goederen per dorp. Deze bronnen zijn dan ook erg van nut om de mutaties binnen Deftinge waar te nemen. Wie waren immers de nieuwe eigenaars na eeuwen van kerkelijke aanwezigheid?

2.6. De registratiekantoren

Het archief van het registratiekantoor is veruit mijn belangrijkste archiefbron voor de 19de eeuw. Vanaf het besluit van 15 februari 1796 (26 pluviôse an IV) beval de Franse bezetter de oprichting van de eerste Kantoren der Registratie en Domeinen.²⁷ De voornaamste taak van het Kantoor der Registratie en Domeinen bestond uit het registreren en innen van notariële akten, onderhandse akten, akten van gerechtsdeurwaarders. Voorts stond het ook in voor de inning van griffierechten, successierechten en registratierechten. Tot slot viel ook het beheer van nationale domeingoederen onder haar bewind.²⁸ Specifiek voor Deftinge is voor de periode 1796-1814 het registratiekantoor van Geraardsbergen belangrijk. De verkoop van goederen gelegen binnen Deftinge werden tot 31-12-1813 aangegeven in het kantoor van Geraardsbergen. Vanaf 01-01-1814 was het kantoor van Zottegem bevoegd voor het gerechtelijk kanton Nederbrakel – en dus ook voor Deftinge.²⁹

²⁴ Lambert (J.), Inbeslagname en verkoop van nationale goederen, In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr 14, 1960, p. 131

²⁵ De Reu (P.) en De Vijlder (N.), Crisis, herstel en continuïteit: de vastgoedmarkt van het Gentse platteland doorheen oorlogstijd in de tweede helft van de achttiende eeuw, In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 17, 2013, p. 178

²⁶ Martin (J.C.), Biens nationaux et marché foncier dans le Domfrontais (Orne), In: *Annales Historiques de la Révolution Française*, nr. 315, 1999, p. 21-28

²⁷ Haeck (T.) en Vandaele (D.), *Inventaris van de archieven van het kantoor der registratie van Geraardsbergen (1795-1979) en rechtsvoorgangers*, p. 11

²⁸ Haeck (T.) en Vandaele (D.), *op. cit.*, p. 13

²⁹ Haeck (T.) en Vandaele (D.), *op. cit.*, p. 29

2.6.1. Het registratiekantoor Geraardsbergen

Het Kantoor der Registratie en Domeinen van Geraardsbergen werd samen met het besluit van 26 pluviôse an IV (15 februari 1796) opgericht. Voor mijn casus zijn vooral de tafel van de kopers en verkopers belangrijk. Tot 1828 verwijst de tafel van de kopers naar het boekdeel, het folio en het artikel in de corresponderende tafel van de verkopers, waar meer info te vinden is over de transactie. In de periode 1828-1859 verwijst de tafel van de verkopers op haar beurt naar de tafel van de kopers, waar nu meer informatie staat betreffende de transactie.³⁰ Indien men de naam van koper of verkoper kent kan op deze manier een vastgoedtransactie – voor mijn casus de verkoop van het Hof te Muizenhole – makkelijk opgespoord worden.

Naast de tafels van de kopers en verkopers zijn ook de registers van respectievelijk de openbare burgerlijke akten en de onderhandse belangrijk voor dit onderzoek. De registers van de openbare burgerlijke akten bevatten in theorie notariële en administratieve akten opgesteld door een notaris met standplaats binnen het ambtsgebied van het kantoor.³¹ Indien de zetel van de notaris in kwestie zich dus buiten het ambtsgebied bevindt – wat voor Deftinge wel vaker het geval blijkt te zijn – is het bewaard in een ander registratiekantoor.

De registers met onderhandse akten bevatten talloze pachtcontracten die vaak letterlijk werden overgeschreven van de betrokken akte.³² Voor mijn casus doken er echter twee problemen op waardoor geen enkel spoor te vinden is van het Hof te Muizenhole in de onderhandse akten. Allereerst is het zo dat pas vanaf 1922 pachtcontracten werden geregistreerd in het kantoor waar de goederen lagen. Voordien was dat niet wettelijk bepaald.³³ Aangezien verderop zal blijken dat de eigenaars van het Hof te Muizenhole zich vooral situeren buiten de regio Geraardsbergen (Parijs, Lessen en Bergen) is het best mogelijk dat een pachtcontract zich in een bureau in Henegouwen of Parijs bevindt.

Als tweede probleem duikt het euvel van de registratieplicht op. In de negentiende eeuw gold niet echt een registratieverplichting voor onderhandse akten. De eigenaars van de hoeve – met op kop de familie Spitaels die wél woonachtig waren op het grondgebied Geraardsbergen – zagen er blijkbaar de nood niet van in om de onderhandse akten te laten registreren. Vaak hielden ze de akten zelf bij, zoals bij Pierre-Jean Spitaels het geval moet geweest zijn. Helaas zijn de sporen van het Hof te Muizenhole – zoals eerder vermeld – in dit familiearchief letterlijk weggebrand.

³⁰ Haeck (T.) en Vandaele (D.), *op. cit.*, p. 14

³¹ Haeck (T.) en Vandaele (D.), *op. cit.*, p. 20

³² Haeck (T.) en Vandaele (D.), *op. cit.*, p. 21

³³ De Reu (P.), *De geschiedenis van de Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie. Organisatie, bevoegdheden, ambtsgebieden, archiefvorming (1796-2006)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, p. 258-260

Tot slot bevat het registratiekantoor van Geraardsbergen ook nog jaarlijkse erfenisaangiften (vanaf 1818). Zoals verderop zal blijken was dit onderdeel van het registratiekantoor zeer nuttig voor mijn onderzoek.

2.6.2. Het registratiekantoor Zottegem

Net als het registratiekantoor van Geraardsbergen werd het kantoor te Zottegem opgericht bij wet van 15 februari 1796. Zoals eerder vermeld valt het kanton Nederbrakel – inclusief Deftinge – pas vanaf 1 januari 1814 onder het ambtsgebied het kantoor te Zottegem. Het archief van het registratiekantoor te Zottegem komt grotendeels overeen met dat van Geraardsbergen. Het verschil schuilt hem – naast de mindere bewaring - enkel in de aanwezigheid van tal van documenten met betrekking tot de nationale domeinen, iets wat niet bewaard is voor Geraardsbergen. Toch is dit voor mijn onderzoek niet nuttig aangezien Deftinge zich in de desbetreffende periode nog niet onder bevoegdheid van het kantoor van Zottegem bevond.

2.7. Kadastrale bronnen

Naast het archief van de registratiekantoren bieden kadastrale documenten uit de (vroeg) 19de eeuw de nodige informatie om deze thesis tot een goed einde te brengen. In tegenstelling tot het dynamisch archief van het registratiekantoor hebben we hier eerder te maken met een statisch archief. Kadastrale bronnen zijn met andere woorden eerder dwarsdoorsnedes op een bepaald moment in de tijd. Dit is echter wel relatief, aangezien er mutatiedocumenten bestaan die jaarlijks de verkoop en aankoop van onroerende goederen registreren voor een bepaald dorp – in casu Deftinge.

2.7.1. Kadastraal expertisedossier:

In de aanloop van wat in 1834 het primitief kadaster zal heten werden talrijke opmetingen gedaan en werd per dorp een zogenaamd expertisedossier bijhouden.³⁴ Dit archief werd geïnventariseerd door J. Verhelst.³⁵ Voor Deftinge zelf zijn vooral nummers 376 en 377 belangrijk. Deze nummers bevatten tal van pachtcontracten en aantekeningen. Het betreft vooral overgeschreven pachtcontracten tussen kleinere boeren onderling, maar tevens ook een aantal pachtovereenkomsten met grotere boeren, waaronder de pachter van het Hof te Muizenhole – dit allemaal voor de periode rond 1825. Opvallend is dat een aantal originele

³⁴ Voor meer info betreffende de vroegste jaren van het kadaster: De Reu (P.), *Van landboek en ommeloper naar hedendaags kadaster: comme un très-grand pas fait dans le nouveau travail*, p. 1-36

³⁵ Verhelst (J.), *Inventaris van het archief van het Kadaster Oost-Vlaanderen. Oud bestand overdracht 1 (1806-1834)*

pachtcontracten verschenen bij notaris Minnaert uit Deftinge aan het expertisedossier zijn toegevoegd. Het betreft voornamelijk pachtovereenkomsten tussen kleinere boeren binnen Deftinge en omstreken. Van echte “grote vissen” is in deze minuten geen sprake. Tot slot valt het ook op dat de familie Spitaels niet vertegenwoordigd is in het expertisedossier, maar hierover later meer.

2.7.2. Kadastrale Perequatie

Deze eveneens statische is eveneens raadpleegbaar in het Rijksarchief Gent en bron bevat net als het expertisedossier tal van extracten uit pachtcontracten, ditmaal echter voor het jaar 1849.³⁶ De kadastrale perequatie blijkt net als het expertisedossier maar een gedeelte van de grondeigenaars binnen Deftinge te omvatten aangezien een aantal grootgrondbezitters - zoals de Spitaels’ – ontbreken. Het werd in het kader van deze thesis dan ook nauwelijks gebruikt.

Ik bekeek ook een aantal mutatiedocumenten die aanwezig zijn in de inventaris van De Reu, Preneel en Vermote. Het betrof nr. 2775, oftewel de mutaties voor de periode 1845-1864, 1868-1869. Deze documenten zullen verderop in deze thesis zeer interessant blijken.

2.7.3. Het kadaster van P.C. Popp³⁷

Het valt niet te bediscussiëren dat het kadaster van P.C. Popp – online beschikbaar aan deze universiteit - een cruciale bron is voor deze thesis. Met name dan in het onderdeel over de eigendomsrelaties is het kadaster van Popp erg belangrijk. Zoals verderop zal blijken is een vergelijking van deze statische bron met ancien regime documenten uiterst interessant. Via dergelijke vergelijking komt immers de invloed van de Franse Revolutie op de eigendomsrelaties aan de oppervlakte.

Toch dient deze bron – net als alle archiefbronnen hierboven – met een kritisch oog te worden bekeken. Er treden immers vaak lacunes en vertragingen op bij de registratie. Ook treden er af en toe zettingsfouten op, al zijn deze vaak wel snel duidelijk voor de vorser.

Tot slot zijn er een aantal onderzoeksproblemen verbonden aan dit kadaster. Hun regionale gebondenheid zorgt er enerzijds wel voor dat micro-onderzoek tot op het niveau van het gezin mogelijk is, maar anderzijds maakt het een globaal overzicht van de bezittingen van een bepaalde eigenaar erg moeilijk. In 1848 probeerde men dit op te lossen door een lijst van alle

³⁶ De Reu (P.), Preneel (M.) en Vermote (J.), *Inventaris van het archief van de Gewestelijke Directie van het Kadaster van Oost-Vlaanderen. Overdracht 1993* (inventaris F331)

³⁷ Popp (P.C.), *Atlas cadastral de Belgique: Deftinge*, 1860

eigenaars op te stellen. Dit document is echter tot op heden onvindbaar.³⁸ In casu is het dus erg moeilijk om alle bezittingen van grootgrondbezitters zoals de familie Spitaels uit Geraardsbergen in beeld te krijgen. Ook De Reu merkte al op dat het bijna onmogelijk is om het volledig onroerend vermogen van een eigenaar te reconstrueren. Vaak bieden enkel familiefondsen of ecclesiastische archieven zoals dat van de Sint-Pietersabdij inzage in het volledige arsenaal aan onroerende goederen.

2.8. Stadsarchief Geraardsbergen – inventaris Baronie van Boelare

Voor de 19de eeuw beschik ik naast de registratiekantoren en het kadaster ook uit een lokaal archief, namelijk het archief van de Baronie van Boelare. Dit archief werd in 2006 door de stad Geraardsbergen aangekocht en bevat een amalgaan aan documenten van instellingen of individuen verbonden met de baronie.³⁹ Zoals eerder vermeld bevat dit archief slechts een deel van het oorspronkelijke bestand. Een deel werd immers verbrand.

Specifiek voor Deftinge zijn een aantal kaarten van particuliere eigenaars zeer belangrijk, alsook een aantal pachtovereenkomsten en rekeningen. Toch ontbreekt het – als gevolg van de vernietiging – aan echte sleuteldocument in dit archief.

2.9. Notariële archieven

In de zoektocht naar aanknopingspunten voor de 19de eeuw heb ik tevens veelvuldig gebruikt gemaakt van het archief van een aantal notarissen uit Deftinge en omstreken. Deze archieven lieten me toe een beter inzicht te krijgen in het doen en laten van zowel eigenaar als pachter. Hieronder volgt een korte opsomming van de gebruikte notariële archieven.

2.8.1. Notaris Jozef Lodewijk Declercq

Deze notaris met standplaats in Geraardsbergen was actief tussen 1825 en 1858. De familie Spitaels komt veelvuldig terug in de repertoria. Deze notaris was ook betrokken bij de verkoop van het Hof te Muizenhole in 1831. De minuten zijn echter niet bewaard waardoor de akte zelf niet kon ingekeken worden. Dit werd echter opgevangen door een kopie dat gevonden werd in het archief van het hypotheekkantoor Oudenaarde (cfr. *infra*).

³⁸ Vanhaute (E.), Chacun est propriétaire ou espère le devenir. Grondbezit in Vlaanderen, begin 19de eeuw–begin 20ste eeuw, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 1-2, nr. XXVI, 1996, p. 110-117

³⁹ Van Trimpont (M.), *Inventaris van het archief van de Baronie van Boelare*, p. 2

2.8.2. Notaris Jean-Baptiste Minnaert

Van alle geraadpleegde notariaatsarchieven is het archief van notaris Minnaert veruit het interessantste. In het archief van deze notaris – geresideerd in Deftinge en actief tussen 1797 en 1830 – vond ik vanaf omstreeks 1800 heel wat informatie over het doen en laten van de pachter van het Hof te Muizenhole, zijnde Jozef Van Crombrugge. Dit archief is dan ook een eersterangsbron voor het postrevolutionaire tijdperk.

2.8.3. Notaris Jean-Baptiste Roelandt en notaris Charles Evrard

Deze beide heren waren actief tussen respectievelijk 1797 en 1825 en 1813 en 1848. Beiden hadden ze hun standplaats in Geraardsbergen, al resideerde Charles Evrard voor de periode 1811-1813 in Nederbrakel. Het archief van beide notarissen zit opnieuw vol met activiteiten van de familie Spitaels. Dit archief werd dan ook in het kader van hun onroerende activiteiten geconsulteerd.

2.9. Hypotheekkantoor Oudenaarde

Het hypotheekkantoor Oudenaarde werd opgericht volgens het besluit van 15 februari 1796 (26 pluviôse jaar IV). Dit besluit beoogde de oprichting van 23 hypotheekkantoren over het toenmalige Belgische grondgebied. In deze periode is het hypotheekkantoor bevoegd voor de gemeenten die afhangen van het registratiekantoren in Geraardsbergen, Oudenaarde en Zottegem. Een reorganisatie zal echter plaatsvinden op 11 maart 1799 (21 ventôse jaar VII). Vanaf dat jaar wordt de hypotheekbewaring ingesteld per gerechtelijk arrondissement, en niet meer volgens de plaats waar de correctionele rechtbank gevestigd is.⁴⁰ Dit basis voor het huidige hypothecair stelsel werd echter gelegd op 1 november 1798 (11 brumaire jaar VII).⁴¹

Deftinge, tot 1 januari 1814 gelegen binnen het grondgebied van het registratiekantoor van Geraardsbergen en nadien behorend tot het kantoor te Zottegem, resideerde dus onder het hypotheekkantoor van Oudenaarde. Onderzoek binnen deze archiefbron vergt echter wel de nodige aandacht en achtergrondkennis. Het archief van het hypotheekkantoor van Oudenaarde werd voornamelijk gebruikt voor de eigenaarsgeschiedenis van het Hof te Muizenhole verder uit te pluizen.

Idealiter begint men te zoeken in de alfabetische tafels (reeks 76) die verwijzen naar het repertorium van de hypotheekformaliteiten (reeks 75). In deze reeks vinden we per eigenaar de

⁴⁰ De Reu (P.), *op. cit.*, p. 11

⁴¹ De Reu (P.), *De geschiedenis van de Algemene Administratie*, p. 186-187

verschillende registraties in het desbetreffende hypotheekkantoor. Deze reeks verwijst op haar beurt naar de eigenlijke overgeschreven akten (reeks 72) en naar de inschrijvingen van voorrechten en hypotheken (reeks 71).

Voor het hypotheekkantoor van Oudenaarde doken er echter een aantal onderzoeksproblemen op. Anders dan voor bijvoorbeeld het hypotheekkantoor van Gent bestaat er niet 1 algemene toegang voor het kantoor van Oudenaarde, maar heeft iedere reeks een aparte toegang. Op zich is dit geen probleem, ware het niet dat reeks 76 voor de 19de eeuw niet bewaard is. De hierboven beschreven methode kon dus niet worden toegepast. Ik kon dit echter vrij makkelijk oplossen door te gaan kijken in reeks 72 naar de periode waar de verkoop plaatsvond. Die verkoopdatum vond ik terug in het archief van het registratiekantoor. Normaal gezien moest de desbetreffende notaris de akte binnen de 3 maand laten registreren in het hypotheekkantoor, maar mijn ervaring toont aan dit dan voor mijn casus alles behalve het geval was. Nadat de overgeschreven notariële akte teruggevonden werd in reeks 72, kon ik makkelijk de link leggen met het repertorium van de hypotheekformaliteiten (reeks 75). In de kantlijn van de overgeschreven notariële akten staat immers steeds een verwijzing naar reeks 75. Via deze omgekeerde weg kwam ik uiteindelijk toch tot mooie onderzoeksresultaten.

Hoofdstuk III: Voorgeschiedenis van Deftinge en het Hof te Muizenhole

3.1. Inleiding

Om dit verhaal rond Deftinge en het Hof te Muizenhole te begrijpen en te kunnen contextualiseren is het noodzakelijk om de rijke voorgeschiedenis ervan even kort aan te halen. Daarom zal ik in deze pre fase als opwarming voor wat volgt een bondig overzicht geven van de rijke geschiedenis van de hoeve en het dorp, gaande van ergens in de volle middeleeuwen tot het begin van de 18de eeuw. Dit zal ik doen aan de hand van eigen onderzoek in het kader van het vak *Historische Praktijk II: ecologische geschiedenis*, alsook aan de hand van de thesis van B. Willequet over Deftinge voor de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd.⁴² Deze laatste zal overigens veelvuldig gebruikt worden in latere stadia van dit onderzoek.

⁴² Willequet (B.), *Landschapsgeschiedenis van een Zuidoost-Vlaams dorp. De evolutie van de ruimtelijke organisatie van het cultuurlandschap te Deftinge (middeleeuwen-nieuwe tijden)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 258 (promotor Prof. Dr. E. Thoen)

Allereerst is het interessant om de ontstaansgeschiedenis van Deftinge te schetsen. Dit dorp – gelegen in de vruchtbare leemstreek in Zuidoost-Vlaanderen ergens tussen Geraardsbergen en Oudenaarde – komt voor het eerst voor in de bronnen in het midden van de 11de eeuw als Dauatinge.⁴³ De toponymische herkomst zou volgens Gysseling liggen in het Germaniseren van het Keltische *dabantico*, een hydroniem. Volgens Lindemans is het toponiem echter afgeleid van het Friese of Saksische *Thiatholdingen*.⁴⁴ De *-ing* uitgang wijst met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid op een link met de Germaanse periode, namelijk op het Germaanse suffix *-haim*. Het ontstaan van Deftinge moeten we dus vermoedelijk situeren ergens in de vroege of volle middeleeuwen.

3.2. De volle middeleeuwen en de uitbouw van het Hof te Muushole

Om het verhaal rond de invloed van de Franse Revolutie binnen Deftinge te begrijpen, moeten we teruggaan naar de vroegste dorpsgeschiedenis. Net als elders in het Graafschap Vlaanderen schonken individuen talloze gronden aan klerikale instellingen, dit vaak om een vorm van zielenheil af te kopen. In realiteit ging het – aldus prof. Thoen – echter vaak om verdoken transacties en inpandgevingen gelinkt aan grootschalige ontginningen.

Deze “schenkingen” vonden ook massaal plaats in Deftinge. De Sint-Pietersabdij zal hierbij een cruciale rol spelen. Zo bestaat er een belangrijk document uit 1130 waarbij een zeker Heilewif samen met haar zus Berta een deel van hun allodium – ongeveer 30 bunder - in *Daventengem* schonken aan de Gentse Sint-Pietersabdij.⁴⁵ Willequet stelt als hypothese dat het zuiden van Deftinge, daar waar het Hof te Muizenhole zal komen of reeds bestond, nog niet in cultuur was gebracht. De schenking van Berta en Heilewif moet dus vooral gezien worden in het licht van het (verder) in cultuur brengen van de gronden aldaar. Willequet veronderstelt dat de Sint-Pietersabdij niet vanaf nul moest beginnen. Zo zou er al een *curtis* van 7,5 bunder bestaan hebben die eigendom was van Arnulfus van Geraardsbergen. Berta en Heilewif kochten deze *curtis* op voegden deze vermoedelijk aan hun schenking toe. Zo creëerden beide dames binnen Deftinge een goed klimaat voor verdere landschapsontginning.⁴⁶ De schenking in 1130 kan dan ook gezien worden als het startschot van dit verhaal rond *een grote hoeve in een klein dorp*.

In de daarop volgende jaren zullen andere particuliere personen binnen Deftinge gronden schenken aan de Sint-Pietersabdij. Het is daarbij vermeldenswaardig dat in 1142 – amper 12 jaar na de eerste schenking door Berta en Heilewif – een zekere Ingelbertus zeven bunder zal

⁴³ Gysseling (M.), *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, 1960, p. 260

⁴⁴ Lindemans (J.), *Volkskunde en plaatsnaamkunde*, Leuven, Instituut voor naamkunde, 1948, p. 9

⁴⁵ Van Lokeren (A.), *Chartres et documents de l'abbaye de Saint-Pierre à Gand*, Gent, 1869, p. 128-129 – nr. 208

⁴⁶ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 137-144

schenken. Dit is het moment waarop het toponiem *Musehole* voor het eerst in de bronnen naar voor komt. Indien we er van uitgaan dat er in 1130 nog geen groot exploitatiecentrum bestond in het zuiden van Deftinge, moet de Sint-Pietersabdij er op amper 12 jaar tijd een vrij grote *curia* uitgebouwd hebben.⁴⁷

In de daaropvolgende decennia zullen nog talloze schenkingen gebeuren ten voordele van de Sint-Pietersabdij.⁴⁸ De belangrijkste bron hiervoor is het *Liber Inventarius* opgesteld in 1281 naar aanleiding van financiële moeilijkheden binnen de Sint-Pietersabdij. Bij het onderdeel over de Aalmoezenij – waartoe het Hof te Muizenhole integraal behoorde – vinden we heel wat informatie betreffende de eigendommen van de Sint-Pietersabdij binnen Deftinge. Zo vertelt de bron ons dat het *Hof te Musehole* toen 125 bunder groot was (120 land/weide/meers en 5 bunder bos). Dit is naar alle waarschijnlijkheid de maximale oppervlakte die het pachtbedrijf zal bereiken. In de daarop volgende eeuwen zal zich immers een eerste opsplitsing manifesteren.

3.2. De late middeleeuwen: een eerste opsplitsing

Naar alle waarschijnlijkheid zal de oppervlakte van het Hof te Muizenhole na 1281 nog nauwelijks toenemen. Meer nog, een document uit 1333 dat een overzicht geeft van de verpachtingen binnen de aalmoezenij vertelt ons dat binnen Deftinge een aantal percelen afzonderlijk werden verpacht. Deze zogenaamde perceelspachten werden aldus Prof. E. Thoen populair na 1300. Het gevolg van deze perceelspachten komt duidelijk naar voor in een pachtcontract uit 1371, waar de oppervlakte van het Hof te Muizenhole nog amper 84,5 bunder bedraagt. Op 100 jaar tijd verloor de hoeve dus een derde van haar oppervlakte.⁴⁹

Wat heeft er zich nu afgespeeld tussen 1281 en 1371? Het antwoord is mogelijk te vinden in het ontstaan van het naburige Hof ter Planken. Deze pachthoeve is gelegen in het buurdorp Parike, net op de grens met Deftinge. Ook al stamt het oudst gedateerde pachtcontract betreffende deze hoeve uit 1429, toch stelt Willequet als hypothese dat reeds in de 14de eeuw gronden *ter planken* afzonderlijk van het Hof te Muizenhole werden verpacht. De oppervlakte van het Hof te Muizenhole in 1281 komt immers overeen met de som van het Hof ter Planken in 1429 (40 bunder) en het Hof te Muizenhole in 1371 (84,5 bunder). In de loop van de 14de eeuw vond dus een eerste opsplitsing plaats die cruciaal is voor het begrijpen van deze thesis.⁵⁰ Het Hof te Planken en het Hof te Muizenhole zullen immers sterk verweven blijven tot in de 19de eeuw.

⁴⁷ Van Lokeren (A.), *op. cit.*, p. 139-140 n. 231

⁴⁸ Een volledig overzicht van de schenkingen past niet echt binnen het kader van deze thesis. Voor meer info verwijst ik graag door naar Willequet (B.), *op. cit.*, p. 145

⁴⁹ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 170-171

⁵⁰ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 172

3.3. De nieuwe tijden: een tweede opsplitsing

Nadat het Hof ter Planken ontstond als een *uutpacht* van het Hof te Muizenhole, zien we een stabiele evolutie in beide bedrijfsoppervlakten. Uit het grondboek van de Sint-Pietersabdij uit 1634 blijkt de oppervlakte van het Hof te Muizenhole nog steeds 85 bunder.⁵¹ De gronden bevonden zich hoofdzakelijk rondom de hoeve (Ossenbergh, Paddenveld, Belink en Pluimbroek) maar tevens ook aan de andere kant van het dorp, in het gehucht *Gemeldorp*. Tot slot bevond zich ook nog een stuk meers in Onkerzele, nabij Geraardsbergen.

Aan het eind van de 17de eeuw wordt – aldus Willequet – het Hof te Muizenhole voor het laatst in als geheel vermeld. In het landboek wordt immers nog steeds de oppervlakte van 85 bunder weergegeven. In de daaropvolgende twee decennia zal de hoeve opnieuw opgesplitst worden. Dit blijkt uit de legger van de Sint-Pietersabdij uit 1723. De oppervlakte van Hof te Muizenhole – gepacht door een zekere Ludovicus Callebaut - bedraagt dan nog slechts 53 bunder. Daarnaast zien we het verschijnen van een *Nederhof te Muysenholle* iets verderop in de Muizenholstraat. De Sint-Pietersabdij had een aantal oude cijnsgronden aan het begin van de Muizenholstraat terug in volle eigendom weten te krijgen.⁵² Daarop werd een nieuwe hoeve gebouwd die een deel van de gronden ooit toebehorend aan het Hof te Muizenhole overnam. Een deel – inderdaad – want de oppervlakte van het Nederhof bedroeg amper 23 bunder. De som van deze 23 bunder en de 53 bunder van het Hof te Muizenhole zelf brengt ons nog niet tot de oorspronkelijke 85 bunder. Het goederenregister vertelt ons echter wat met de resterende 9 bunder gebeurde. Deze 9 bunder – hoofdzakelijk gelegen op de Pluimbroek – werden verpacht aan Frans Soetens (burgemeester) en Jan Cosijns. In zekere zin kunnen we dus van een vierdeling spreken.

In de periode 1699-1723 zal de Sint-Pietersabdij aldus een bewuste versnipperingspolitiek voeren. Ze zal haar eigendommen binnen Deftinge verpachten aan meerdere individuen. Vermoedelijk werd dit vooral uit winst oogmerk gedaan om de schatkist van de abdij te spijzen, iets wat overigens veelvuldig voorkwam in de 18de eeuw.⁵³ Opvallend is wel dat dit voor Deftinge vrij vroeg in de 18de eeuw gebeurde.

Ook een stijgende bevolkingsdruk en bijgevolg een toenemend aantal te voeden monden kan een rol gespeeld hebben in de versnipperingspolitiek van de abdij. Meerdere agronomen wijzen in de loop van de 18de eeuw op het negatieve effect van extensief uitgebate bedrijven. Het verkleinen van de bedrijven zou een intensievere uitbaten geïmpliceerd hebben. Toch betekende

⁵¹ R.A.G., *Sint-Pietersabdij I*, nr. 131 (grondboek Sint-Pietersabdij)

⁵² Willequet (B.), *op. cit.*, p. 236

⁵³ Lambrecht (T.), *Een grote hoeve*, p. 52

bedrijfsopsplitsing vaak ook snoeien in de kapitaalkrachtigheid van de hoeve.⁵⁴ De opsplitsing van het Hof te Muizenhole tussen 1699 en 1723 moet dus zowel positieve als negatieve effecten gehad hebben.

Deze laatste oppervlakte van het Hof te Muizenhole is meteen ook de oppervlakte die het doorheen de 18de eeuw zal aanhouden. Het is bijgevolg ook deze hoeve die op 16 april 1797 tijdens de verkoop van nationale goederen voor de bijl zal gaan. Na eeuwen van fungeren als dienstencentrum, als een soort van spreekbuis van de Sint-Pietersabdij binnen Deftinge zal de hoeve in handen komen van nieuwe eigenaars met nieuwe motieven.

3.4. Besluit

Ook al gaat deze thesis hoofdzakelijk over de periode kort voor en na de Franse overheersing, toch is het absoluut noodzakelijk om dit verhaal te starten waar het begon – namelijk ergens rond 1130. De klerikale aanwezigheid binnen Deftinge vindt haar oorsprong bij de grote ontginningen in de volle middeleeuwen. De Sint-Pietersabdij zal optreden als grootgrondbezitter binnen Deftinge en zal deze rol blijven vervullen tot de Franse invasie. Het is overigens vermeldingswaardig dat naast de Sint-Pietersabdij ook tal van andere abdijen (massaal) gronden verwierven binnen Deftinge - waarbij vooral de Sint-Adriaensabdij uit Geraardsbergen, de Abdij van Beaupré, de Karmelieten uit het naburige Sint-Martens-Lierde en de Abdij van Lobbes belangrijk zijn. Zij zullen er voor zorgen dat het klerikaal grondbezit in Deftinge percentueel zeer hoog lag en dat bijgevolg Deftinge veelvuldig opduikt in de archieven van de verkoop van nationale domeinen in het Scheludedepartement. Er werd een einde gemaakt aan eeuwen van kerkelijke aanwezigheid – een einde aan eeuwen van relatieve stabiliteit. Talloze nieuwe eigenaars zullen op een tijdspanne van amper 20 jaar opduiken binnen Deftinge. Het uitgangspunt van deze thesis is dan ook het onderzoeken van deze enorme *shift* in grondeigenaars alsook de mogelijke sociale consequenties van dit changement.

⁵⁴ De Beunie (J.B.), Détails sur le canton de Wase, district très-renommé, et appelé le jardin de la Flandre, In: *Le cultivateur anglois ou oeuvres choisies d'agriculture*, Parijs, 1801, p. 156

HOOFDSTUK IV: SOCIO-ECONOMISCHE GESCHIEDENIS VAN DEFTINGE 17DE – 19DE EEUW

In dit onderdeel van mijn thesis zal ik dieper ingaan op de socio-economische geschiedenis van Deftinge voor zowel het ancien regime als de 19de eeuw. Door beide periodes met elkaar te vergelijken is de mogelijke invloed van de Franse Revolutie duidelijk “leesbaar”. In het eerste deel zal ik focussen op de eigendomsverhoudingen. In een tweede deel zal ik specifiek de transitieperiode tussen 1796 en 1821 onder de loep nemen. Welke grootschalige eigendomsverschuivingen zien we op deze korte periode binnen Deftinge? In het derde deel zal ik dieper ingaan op de bedrijfsstructuur, dit opnieuw door een afweging te maken tussen prerevolutionaire en postrevolutionaire bronnen.

DEEL 1: EIGENDOMSVERHOUDINGEN

Eigendomsverhoudingen zijn cruciaal om het doen en laten van een rurale samenleving trachten te vatten. Hoe meer gronden in handen waren van niet-ingezetenen, hoe meer middelen er immers uit de rurale samenleving wegvloeiden.⁵⁵ In dit onderdeel zullen de ancien regime verhoudingen vergeleken worden met de 19de-eeuwse context aan de hand van een aantal dwarsdoorsneden. Daarbij komt de klemtoon te liggen op de invloed van de Franse overheersing op deze al dan niet wisselende eigendomsverhoudingen. Met deze statische vorm van socio-economische geschiedenis bewandel ik eerder de traditionele paden der geschiedenis, in het spoor van onder meer Coppieters, De Kezel en De Rammelaere. Hun gegevens zullen dan ook veelvuldig gebruikt worden als vergelijkingsmateriaal voor mijn casus Deftinge.

4.1. Bestuurlijk kader

Tijdens het ancien regime maakte Deftinge – gelegen in Zuidoost-Vlaanderen - deel uit van de kasselrij van het Land van Aalst binnen het Graafschap Vlaanderen. Deze kasselrij bestond voornamelijk uit een aantal aparte baronieën (de baronie van Zottegem, Gavere, Schorisse, Rode en Boelare). De 2 voornaamste steden binnen deze kasselrij waren Geraardsbergen en Aalst. Deftinge was gelegen binnen de baronie van Boelare. Meer nog, de baron was er zelfs dorpsheer. Het lokale bestuur bestond uit 7 schepenen en een baljuw.⁵⁶ Deze bestuurlijke organisatie zou blijven tot aan het einde van het ancien regime.

Nadat het Franse leger in november 1792 voor het eerst de Zuidelijke-Nederlanden binnentrok (cfr. Slag bij Jemappes), zal de aanzet gegeven worden tot de creatie van een vernieuwd bestuurlijk en administratief kader. De definitieve verovering van de Oostenrijkse Nederlanden zal echter pas plaatsvinden na de Slag bij Fleurus op 26 juni 1794.⁵⁷ In 1795 zal het departement van de Schelde opgericht worden met Gent als hoofdplaats. Deftinge, gelegen binnen het arrondissement Geraardsbergen, behoorde tot het departement van de Schelde. Voortaan werden de departementen vernoemd door de voornaamste rivieren.

4.2. Demografische evolutie

Voor de evolutie van het bevolkingsaantal in Deftinge moet ik me voornamelijk beroep op het werk van J. De Brouwer over de demografische evolutie van het Land van Aalst. De Brouwer beschikt voor Deftinge over gegevens vanaf 1566. Deze zijn voor mijn casus echter minder

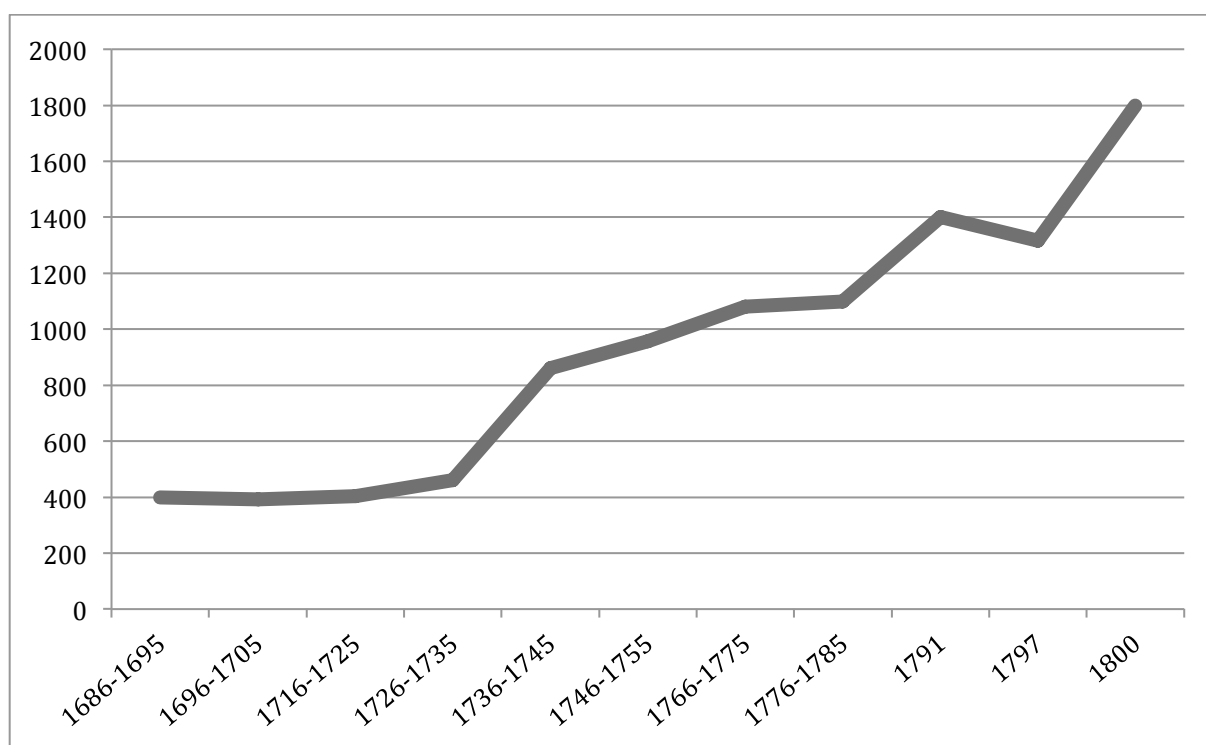
⁵⁵ Lambrecht (T.), *Een grote hoeve*, p. 27

⁵⁶ Broeckaert (J.) en De Potter (F.), *Geschiedenis van de gemeenten en provincie Oost-Vlaanderen*, p. 12

⁵⁷ Palmer (R.R.) eds., *A History of the Modern World*, New York, McGraw-Hill p. 1212

interessant. Vanaf 1686 worden de gegevens interessant, aangezien het landboek dateert uit 1699. Voor het daaropvolgende centennia zijn tevens gegevens beschikbaar. Voor de periode na 1800 beschik ik echter over geen gegevens, dit door het ontbreken van het gemeentearchief.

Het is opvallend dat het inwonersaantal in Deftinge tot ongeveer 1730 relatief stabiel bleef. Deze stabilisatie kwam er na een periode van demografische achteruitgang in de 17de eeuw als gevolg van een aantal endemische pestuitbraken (1635 en later).⁵⁸ Omstreeks 1730 zien we een stijgende tendens, waarbij het aantal inwoners tussen 1726 en 1800 met 206 % zal toenemen. Het bevolkingsaantal van Deftinge zal gemiddeld met 13 personen per jaar aangroeien.⁵⁹ Voor de periode van de Franse Revolutie zien we eerst een daling van 6,3 % tussen 1791 en 1797 waarna we terug een stijging zien van 6,6 % tot 1410 individuen in 1800. Er werden toen respectievelijke 247 en 255 gehuwde mannen en vrouwen geteld, alsook respectievelijk 480 en 422 ongehuwde mannen en vrouwen. Tot slot waren er ook nog 6 soldaten aanwezig.

Grafiek 1: demografische ontwikkeling Deftinge

⁵⁸ De Brouwer (J.), *Demografische evolutie van het Land van Aalst*, Brussel, Pro Civitate, p. 13

⁵⁹ Devos (I.) et al., *Trend en toeval: inleiding tot de kwantitatieve methoden voor historici*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, p. 155-156

4.2. De eigendomsverhoudingen in Deftinge: 1699 vs. 1860

In dit derde luik van dit sociaaleconomisch deel van mijn thesis zal ik de verschillende eigenaars binnen het dorp onder de loep nemen. Allereerst volgt een algemene vergelijking tussen de sociale klassen onderling, waarna per sociale klasse specifiek wordt gekeken naar de belangrijkste spelers binnen die categorisering. Ik verkies daarbij te werken vanuit contrasterend perspectief, eerder dan vanuit een louter opsommend. Dit stelt me in staat om transitie en verschuivingen – al dan niet onder invloed van de Franse Revolutie – naar voor te brengen.

Zoals ik eerder vermeldde is voor Deftinge reeds uitgebreid onderzoek gebeurd voor het ancien regime door Willequet. Hij baseert zich voor de eigendomsverhoudingen op het landboek van 1699, wat hij tracht te koppelen aan het kaartboek uit 1673.⁶⁰ Beide bronnen leveren echter onderzoeksproblemen op doordat een aantal delen ontbreken. Zo zijn uit het landboek de folionummers 95-99, 104-108, 155-158 en 165-168 verdwenen in de nevelen der geschiedenis.⁶¹ Toch heeft Willequet dit via alternatieve bronnen zoals het gebruiksboek uit 1699 trachten weg te werken. Voor de 19de eeuw beschik ik met het kadaster van P.C. Popp over een tweede dwarsdoorsnede. Voor Deftinge werd dit kadaster gedateerd op 1860.⁶² Een derde dwarsdoorsnede had tevens via het primitief kadaster mogelijk geweest. Toch koos ik in het kader van deze thesis maar 1 doorsnede, namelijk die uit 1860. De keuze hiervoor is merendeels bepaald door de vergelijkbare tendensen en onderzoeksresultaten in beide kadastrale bronnen.

	1699 (%)	1860 (%)
Burgerij	-	46,62
Ruraal	41,55	38,25
Overheid	-	5,56
Adel	5,27	5,37
Geestelijk	53,18	4,20
totaal	100	100

tabel 1: overzicht van de eigendomsverhoudingen, 1699-1860 ⁶³

⁶⁰ Er bestaan nog twee andere landboeken voor Deftinge uit 1708 en 1733. Deze zijn echter gebaseerd op de gegevens uit het eerste landboek uit 1699.

⁶¹ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 209

⁶² Met speciale dank aan S. Vrielinck voor de datering

⁶³ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 210-213

Wanneer we kijken naar de eigenaars in 1699 valt het onmiddellijk op dat er binnen Deftinge twee klassen van eigenaars sterk naar voor treden. Allereerst zijn er de geestelijke instellingen. Zij bezitten met 124933,5 roeden oftewel iets meer dan 384 hectare meer dan de helft van de dorpsoppervlakte (53,18 %).⁶⁴ Deze 53 % is ver boven het gemiddelde van 15 % voor het Land van Aalst.⁶⁵ De oorsprong van deze geestelijke aanwezigheid ligt zoals eerder vermeld ergens in de volle middeleeuwen, in de periode van intensieve ontginningen. In de 19de eeuw is hun aandeel in het totale grondbezit in Deftinge sterk gedaald tot amper 4,2 %. De decisieve factor voor deze *property shift* lijkt op het eerste zicht de verkoop van nationale goederen tijdens de Franse overheersing. De burgerij zal immers optreden als grootste voordeelgenieter van deze openbare verkoop. Door de creatie van een fiscaal gunstig regime was deze sociale categorie tuk op het beleggen van haar kapitalen in onroerend goed.⁶⁶ Het valt dan ook niet te verwonderen dat anno 1860 het aandeel van de burgerij in de eigendomsverhoudingen hoog is. In totaal is deze sociale klasse eigenaar van 46,62 % van de oppervlakte van Deftinge. Dit staat in sterk contrast met de gegevens uit het ancien regime. Willequet maakt immers bij zijn onderverdeling – buiten Michiel De Craene die eventueel wel tot de bourgeoisie mag gerekend worden – geen melding van burgerlijk grondbezit binnen Deftinge.⁶⁷ Het onderscheidt tussen adel en burgerij is immers voor de desbetreffende periode vanuit sociaal en economisch standpunt niet altijd merkbaar.⁶⁸ Het is dan ook makkelijk om het aandeel in het totale grondbezit van de burgerij te vergelijken met de 19de eeuw.

Daarnaast valt het op dat de rurale bevolking in 1699 41 % van de eigendommen bezit. Dit percentage zal nog lager liggen in 1860, wanneer amper 38 % van de dorpsoppervlakte in handen was van de rurale wereld. Daarenboven was amper 32 % van de gronden in handen van ingezetenen, terwijl de overige 6 % toebehoorde aan individuen die elders woonden. Minder dan de helft van de gronden waren dus in handen van de (plaatselijke) plattelandsbevolking, wat *in se* inhield dat heel wat kapitaal via onder meer pacht uit de dorpsamenleving wegstroomde. Dit moet ongetwijfeld sociale consequenties gehad hebben, maar hierover verderop meer.

Als laatste valt het op dat het adellijk grondbezit binnen Deftinge vrij laag is. Slechts 5,27 % van het territorium is in adellijke handen, ondanks het gegeven dat een aantal voorname edellieden

⁶⁴ Willequet vermeldt alles in roeden. Om vergelijking met de 19de eeuw mogelijk te maken werd alles omgerekend naar het huidige metriek stelsel. Voor de omrekeningsmaten zie Vandewalle (P.), *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg*, Oostende, s.n., 1984, p. 72-80

⁶⁵ Van Den Abbeele (H.), De penningkohieren als sociaal-economisch demografische bron; het Land van Waas omstreeks 1571, In: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 1989, nr. 40, p. 175

⁶⁶ Lambert (J.), Inbeslagname en verkoop van nationale goederen, p. 183

⁶⁷ Michiel De Craene bezat 2,76 % van de totale oppervlakte. Indien we hem dus bij de burgerij rekenen – iets wat Willequet niet doet – komen we aan hetzelfde getal voor het burgerlijk grondbezit.

⁶⁸ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 27

resideerden in de nabije omgeving van Deftinge (cfr. heer van Boelare). Het aandeel van deze sociale klasse zal nauwelijks stijgen in de 19de eeuw (5,37 %), al treden er wel andere spelers op.

4.2.1. Geestelijke goederen

Wanneer we een nadere blik werpen op de grootste klasse van eigenaars - de geestelijke instellingen - valt meteen op dat de grootste vertegenwoordiger zonder enige twijfel de Gentse Sint-Pietersabdij is (**tabel 2**). De abdij bezat meer dan 137 ha binnen wat neerkomt op zo'n 19 % van de totale oppervlakte. Het merendeel van de gronden behoorden toe aan het Hof te Muizenhole. Een kleiner deel bestond uit cijnsgronden in de dorpskern en uit afzonderlijk verpachte gronden in het noorden van Deftinge. Voor een volledig overzicht verwijs ik graag door naar **bijlage I**. Daarnaast waren vooral de Sint-Adriaansabdij en de Kartuziers van het Sint-Maartens-Bos uit het aangrenzende St-Martens-Lierde de grote slokkoppen. Deze laatste bezaten binnen Deftinge ook het *Hof te Boesbroek*. Deze pachthoeve was maximaal 32 bunder groot maar zal voor mijn casus geen rol van betekenis spelen aangezien de hoeve in de late 18de eeuw zal verdwijnen.⁶⁹

Verder treden er nog tal van kleinere, lokale en regionale spelers naar voor als grondeigenaars. Belangrijk voor deze casus is de aanwezigheid van verscheidene armendissen. Deze zullen samen met de *aelmoezenije van Sinte-Pieters* instaan voor de lokale weldadigheid voor 1795.

⁶⁹ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 189-191

Geestelijke grondbezitters	Oppervlakte	Oppervlakte	t.o.v. geestelijk grondbezit	t.o.v. totale oppervlakte dorp
	<i>roeden</i>	<i>ha - a - ca</i>	%	%
Sint-Pietersabdij Gent	44711	137 ha 48 a 63 ca	35,79	19,03
Sint-Adriaansabdij G'bergen	25813,5	79 ha 37 a 65 ca	20,66	10,99
Sint-Maartens-Bos Lierde	13610,5	41 ha 85 a 22 ca	10,89	5,79
abdij van Beaupre Grimminge	7719	23 ha 73 a 59 ca	6,18	3,29
abdij van Lobbes	3491	10 ha 73 a 48 ca	2,79	1,49
Klooster van Beaulieu Petegem	3181	9 ha 78 a 15 ca	2,55	1,35
abdij van Honnecourt	94	28 a 91 ca	0,08	0,04
Augustijnen van Edingen	162	49 a 81 ca	0,13	0,07
Hospitaal van Lessen	100	30 a 75 ca	0,08	0,04
Armendis Deftinge	315	96 a 86 ca	0,25	0,13
pastoor Deftinge	3221	9 ha 90 a 46 ca	2,58	1,37
kerk Deftinge	4457,5	13 ha 70 a 68 ca	3,57	1,9
Kosterij Deftinge	169,5	52 a 12 ca	0,14	0,07
Armendis G'bergen	3771	11 ha 59 a 58 ca	3,02	1,61
Begijnhof G'bergen	2234	6 ha 86 a 96 ca	1,79	0,95
kapel St-Macharius G'bergen	1587,5	4 ha 88 a 16 ca	1,27	0,68
Leprozerij G'bergen	1159	3 ha 56 a 39 ca	0,93	0,49
Miniemen G'bergen	765	2 ha 35 a 24 ca	0,61	0,33
Hospitaal G'bergen	2937	9 ha 3 a 13 ca	2,35	1,25
Sint-Jans Godshuis G'bergen	405	1 ha 24 a 54 ca	0,32	0,17
Armendis Parike	109,5	33 a 67 ca	0,09	0,05
pastoor St-Martens-Lierde	107	32 a 90 ca	0,09	0,05
kapel van Outer	820	2 ha 52 a 15 ca	0,66	0,35
kerk van Hemelveerdegem	600	1 ha 84 a 50 ca	0,48	0,26
kerk van Zarlardinghe	170	52 a 28 ca	0,14	0,07
armendis Overboelare	55	16 a 91 ca	0,04	0,02
karmelieten van Gent	60,5	18 a 60 ca	0,05	0,03
Klooster van Galilea Gent	2820	8 ha 67 a 15 ca	2,26	1,2
Rijke Klaren Gent	288	88 a 56 ca	0,23	0,12
totaal	124933,5	384 ha 17 a 5 ca	100	53,18

tabel 2: overzicht van de geestelijke grondbezitters, 1699⁷⁰

⁷⁰ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 212

In de 19de eeuw valt het op dat er binnen deze sociale categorie heel wat veranderd is. De hoofdoorzaak van deze grootschalige verandering is zonder twijfel de verkoop van nationale goederen tijdens de Franse periode. Toch valt het op dat een aantal instellingen de Franse Revolutie zullen overstijgen. Allereerst is er het hospitaal van Geraardsbergen. Daar waar deze instelling in 1699 ruim 9 hectare bezat, zal dit stijgen tot bijna 17 hectare in 1860. Daar waar het hospitaal in 1699 1,27 % van het totale areaal bezat, stijgt dit in 1860 naar 2,25 %. Een sluitende verklaring voor deze stijging is er niet. Ten tweede zullen de pastoor en de koster eigenaar blijven. Anno 1860 bezit de koster iets meer dan 4 ha, terwijl dit in 1699 amper 52 are was. De pastoor daarentegen ziet zijn areaal sterk inkrimpen: van bijna 10 ha in 1699 naar 2 ha 44 a in 1860. Hetzelfde lot is de kerk van Deftinge toebedeeld: daar waar de kerk in 1699 nog 13 ha 70 a bezat, is dit in 1860 amper nog 1 ha 49 a. Deze opvallende daling is zonder enige twijfel toe te schrijven aan het antiklerikale bewind van de Franse bezetter. Opvallend is wel dat de kerk in een aantal gevallen voorkomt als mede-eigenaar. Het betreft percelen waarvan de kerk eigenaar is van de grond, maar een particulier (*in casu* Stevens en Rateau) eigenaar is van het huis dat erop gebouwd is. We kunnen in dit geval dus spreken over een gedeelde eigendomstitel.

Naast een aantal traditionele instellingen treden voor het eerst ook particuliere geestelijke individuen op het voorplan. Het betreft voornamelijk vrouwelijke begijnen, kloosterlijken of religieuzen die een beperkte hoeveelheid grond zullen bezitten. Hun aanwezigheid kan echter eerder als marginaal en niet peremptoir beschouwd worden in vergelijking met de burgerlijke aanwezigheid.

naam	oppervlakte 1860	(oppervlakte 1699)
hospitaal G'bergen	16 ha 62 a 20 ca	9 ha 3 a 13 ca
Vanderstock Carolus, koster	4 ha 5 a	52 a 12 ca
Vangermeersch Carolus-Ludovicus, pastoor	2 ha 44 a 10 ca	9 ha 90 a 46 ca
Berckmans Anna-Marie, begijn	1 ha 80 a 60 ca	-
Delestrée Catharina, begijn	1 ha 79 a 60 ca	-
kerk Deftinge	1 ha 49 a	13 ha 70 a 68 ca
Destercke Ludovica, religieuse	1 ha 22 a 10 ca	-
Vangermeersch Virginia, begijn	32a 20 ca	-
kerk Zarlardinghe	48 a 60 ca	52 a 28 ca
Deloof Leo, onderpastoor	32 a 40 ca	-
Stevens Victoria, kloosterlijke	31 a 50 ca	-
Walraet Livinus (grond) - hospitaal Geraardsbergen (huis)	4 a 30 ca	-
kerk Deftinge (grond) - Stevens Joannes (huis)	2 a 20 ca	-
kerk Deftinge (grond) - Rateau Theodorus (huis)	1 a 60 ca	-

tabel 3: overzicht van de geestelijke grondbezitters 1860

4.2.2. Adellijke goederen

Wanneer we het adellijke (en burgerlijke?) grondbezit in 1699 van naderbij bekijken valt vooral de aanwezigheid van Michiel De Craene op. Zoals eerder vermeldt kan hij echter mogelijk wel geplaatst worden binnen de burgerijklasse. Daarnaast is vooral de heer van Boelare belangrijk. De baron trad rechtstreeks op als dorpsheer. Het is dan ook verwonderlijk dat hij amper 1 % van het totale dorpsareaal bezat. Tot slot is de aanwezigheid van mevr. De Partz ook significant. Bartholomeus Van Damme – ontvanger van de Sint-Pietersabdij – trad immers ook op als ontvanger van dit adellijk geslacht. De jaarlijkse rekeningen voor de periode 1760-1790 worden daardoor ook bewaard in het fonds Napoleon De Pauw in het Stadsarchief Gent.⁷¹

⁷¹ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4308 (diverse documenten i.v.m. bezittingen)

Adellijke grondbezitters	Oppervlakte	T.o.v. totale adellijke grondbezit	t.o.v. totale opp. dorp
		%	%
heer van Boelare	5 ha 99 a 31 ca	15,74	0,83
heer van Hemelveerdegem	1 ha 36 a 83 ca	3,59	0,19
heer van Nederbrakel	7 ha 67 a 36 ca	20,15	1,06
mevrouw de Partz	3 ha 7 a 50 ca	8,07	0,43
Michiel de Craene	19 ha 97 a 21 ca	52,44	2,76
totaal	38 ha 8 a 23 ca	100	5,27

tabel 4: overzicht adellijke grondbezitters, 1699⁷²

Geen van de vermelde individuen zal nog eigenaar zijn ten tijde van het opmaken van het kadaster van Popp (1860). Enkel Melania Demurat is mogelijk een afstammeling van graaf Philippe Demurat, die samen met Marie-Francesca de Cassina de laatste eigenaars van de baronie van Boelare waren.⁷³ De oppervlakte die ze bezat was echter verwaarloosbaar klein.

Daarnaast treden de families Schamp D'Aveschoot en D'Alcantara op als voornaamste eigenaars binnen deze sociale categorie, al valt het moeilijk uit te maken of we de families Schamp D'Aveschoot en D'Alcantara tot de bourgeoisie of tot de adel moeten rekenen. Indien we ze tot de adel rekenen is het aandeel van deze families in het adellijke grondbezit met meer dan 91 % overduidelijk. In totaal zullen de families Schamp D'Aveschoot en D'Alcantara 4,9 % van het areaal in Deftinge bezitten.⁷⁴

naam	voornaam	woonplaats	oppervlakte in bezit
Schamp D'Aveschoot, weduwe Octaef	Ernestine	Gent	26 ha 23 a 30 ca
D'Alcantara	Petrus-Octaef	Gent	9 ha 78 a 70 ca
Plato, baron	n.n.	Parijs	3 ha 16 a 60 ca
Demurat	Melania	Gent	57 a 10 ca

tabel 5: overzicht adellijke grondbezitters 1860

⁷² Willequet (B.), *op. cit.*, p. 212

⁷³ Voor meer info: Van Trimont (M.), *Het land en de Baronie van Boelare*, In: *Geschied – en Heemkundige kring Gerardimontium*, Geraardsbergen, 1998, p. 189

⁷⁴ Aanvankelijk spreken we enkel over de familie Schamp en de familie D'Alcantara. Door huwelijk tussen Ernestine Schamp en Octaef D'Alcantara zien we echter een samensmelting van beide eigendommen. Daarom worden deze als 1 geheel behandeld.

4.2.3. Burgerlijke goederen

Veruit de interessantste categorie om te behandelen is de burgerij. Hun aanwezigheid in het landboek van 1699 is nihil (al kan Michiel De Craene eventueel wel tot de burgerij gerekend worden). De mogelijkheid bestaat dat in de 18de eeuw de burgerijklasse reeds wat meer gronden kon verscharen in Deftinge, al zullen zij voornamelijk via de verkoop van nationale domeinen beginnen participeren als eigenaar in Deftinge. Ook al dateert de dwarsdoorsnede uit enkele decennia na deze grootschalige verkoop, toch zal de vaak nieuwe en industriële burgerij zich blijven manifesteren tijdens de 19de eeuw.

Binnen de sociale groep van de bourgeoisie zijn er grote verschillen merkbaar tussen de voornaamste eigenaars. Alle eigenaars opnemen in een tabel was wat teveel van het goede, daarom koos ik ervoor om de 24 belangrijkste op te noemen (tabel). Deze 24 mannen zullen verantwoordelijk zijn voor het hoge percentage van bijna 47 %.

Uit de tabel valt af te leiden dat de familie Spitaels uit Geraardsbergen de grote slokop is. Jacques Spitaels zal samen met zijn broer Alfred en neven René en Jozef meer dan 185 hectare grond bezitten binnen Deftinge. Dit komt overeen met bijna een kwart van het totale areaal (25,2 %). Hun aandeel binnen het totale burgerlijke grondbezit ligt met 54 % dan ook erg hoog. Indien we de eigendommen van Jacques Spitaels in het naburige Parike ook in rekening nemen – Jacques Spitaels was eigenaar van het Hof ter Planken – komen we aan een totaal van 200 hectare. De Spitaels-clan was dus zeer sterk verankerd binnen Deftinge. In het volgende hoofdstuk zal ik dan ook dieper ingaan op deze familie en haar vertegenwoordiging in Deftinge.

Naast de familie Spitaels treden nog een aantal andere interessante individuen op het voorplan. Ik denk daarbij onder meer aan de Haaltertse burgemeester Ludovicus Desadeleer en Hypolitus Dellafaille, afstammeling van het Gentse burgemeestersgeslacht Dellafaille.⁷⁵ Daarnaast is ook de aanwezigheid van Eugenius Van Huffel en Napoleon De Pauw jr. opvallend. Vader Napoleon De Pauw huwde immers in 1828 met Gabriëlle Van Huffel. De familie Van Huffel was op haar beurt dan weer verwant met de familie Spitaels.⁷⁶ Vandaar dat voor deze families heel wat archiefstukken te vinden zijn in het fonds Napoleon De Pauw in het Gentse stadsarchief. Tenslotte zijn er ook nog een aantal lokale notabelen die een belangrijk aandeel in het grondbezit hebben. *In casu* gaat het dan over notaris Minnaert Jan-Baptiste en diens zoon Carolus. Zij zijn overigens de enige lokale burgerijeigenaars. Het merendeel van de eigenaars waren afkomstig uit de naburige stad Geraardsbergen of uit Gent. Jean Betsbrugge en Joannes-

⁷⁵ Lambert (J.), *Inbeslagname en verkoop van nationale goederen*, p. 153

⁷⁶ Depoorter (K.), Mertens (R.) en Pauwels (J.), *Inventaris van het fonds Napoleon De Pauw*, Gent, 1982, p. 1

Baptista Decontreras kwam tenslotte uit Oudenaarde. Deze laatste familie zal overigens ook een voorname rol spelen tijdens de verkoop van nationale goederen.

Tot slot valt binnen deze burgerijklasse ook de beperkte verscheidenheid aan beroepen op. Het kadaster vermeldt velen onder hen gewoon als eigenaar, zonder verdere info. Het gaat hier vermoedelijk over bourgeoisie die haar inkomsten haalt uit de eigendommen. Daarnaast zien we ook tal van advocaten, deurwaarders, bankiers en notarissen naar voor komen.. Investeren in onroerend goed was in de 19de eeuw immers nog een vorm van kapitaalsuitdrukking. Kortom, zij die het geld hadden konden (veel) onroerende goederen kopen.

naam	voornaam	beroep	woonplaats	oppervlakte in bezit	opmerking
Spitaels	Jacques	bankier-rentenier	Nederboelare	84 ha 27 a 10 ca	Eigenaar HTP
Spitaels	Alfred	rentenier	Geraardsbergen	52 ha 23 a 80 ca	Eigenaar HTM
Spitaels	wed. René - kinderen Albert	bankier	Geraardsbergen	37 ha 23 a 90 ca	Eigenaar Nederhof
Dellafaille	Hypolitus	eigenaar	Gent	20 ha 76 a 50 ca	
Desadeleer	Ludovicus	burgemeester	Haaltert	15 ha 60 a 30 ca	
Demeter	Franciscus	eigenaar	Geraardsbergen	13 ha 78 a 70 ca	
Van Wambeke	Augustus	advocaat	Geraardsbergen	11 ha 6 a 70 ca	
Deportemont	Pierre-Jean	advocaat	Geraardsbergen	10 ha 14 a	
Van Damme	Carolus	eigenaar	Oudenaarde	9 ha 45 a 20 ca	
Rombaut	Joannes-Baptista	notaris	Nederbrakel	8 ha 76 a	
Spitaels	Josephus	eigenaar	Geraardsbergen	7 ha 21 a 40 ca	
Verhaeghe	Gustavus	eigenaar	Geraardsbergen	5 ha 86 a 10 ca	
Spitaels	weduwe Adrianus	rentenier	Geraardsbergen	5 ha 35 a 80 ca	
Bracq	Rosalia	eigenaarster	Gent	5 ha 1 a 40 ca	
Minnaert	Carolus	notaris	Deftinge	4 ha 53 a 70 ca	
Betsbrugge	Jean	deurwaarder	Oudenaarde	4 ha 41 a	
Minnaert	Jan-Baptiste	notaris	Deftinge	4 ha 1 a 70 ca	
Desmet	Petrus-Joannes	notaris	Idegem	3 ha 52 a 30 ca	
Vermeulen	Maria	eigenares	Gent	3 ha 12 a 20 ca	
Van Cleemputte	Franciscus	eigenaar	Geraardsbergen	2 ha 85 a 40 ca	
Van Nuffel	Eugenius	advocaat	Gent	2 ha 44 a 50 ca	
De Pauw	Napoleon	advocaat	Gent	2 ha 44 a 40 ca	
Meerte	erfgenamen	eigenaars	Geraardsbergen	2 ha 21 a 40 ca	
Waerenier	Joannes	eigenaar	Gent	2 ha 12 a	
Decontreras	Joannes-Baptista	eigenaar	Oudenaarde	1 ha 78 a 50 ca	

tabel 6: voornaamste burgerlijke eigenaars, 1860

4.2.4. Goederen in het bezit van de rurale gemeenschap

Een uitvoerige bespreking van de eigendomsverhoudingen binnen de rurale klasse ga ik hier niet doen, dit door het ontbreken van vergelijkingsmateriaal uit het landboek. Daarenboven is het onbegonnen werk om de talloze keuterboeren met een eigendomstitel in het kadaster in één geheel samen te brengen. In het onderdeel over de bedrijfsstructuur zal echter dieper ingegaan worden op de rurale bevolking in de 19de eeuw, dit aan de hand van de landbouwtelling uit 1846.

4.3. Deftinge in breder perspectief

Alle bovenstaande gegevens betekenen *an sich* weinig wanneer ze niet kunnen afgewogen worden tegenover gelijkaardige bronnen. Een aantal auteurs bieden voor de 18de en 19de eeuw perfect vergelijkingsmateriaal aan waardoor ik Deftinge in een bredere regionale, transregionale en zelfs transnationale context kan plaatsen.

In de directe regio van Deftinge is vooral Hillegem belangrijk. Dit dorp – gelegen tussen Aalst en Zottegem – kende van oudsher een hoge geestelijke aanwezigheid (29,82 %). De voornaamste geestelijke bezitter was opnieuw de Sint-Pietersabdij. Zij bezaten met het Hof ten Daele – een hoeve die verderop in dit verhaal nog belangrijk zal blijken – een grote pachthoeve die de dorpssamenleving domineerde.⁷⁷ Naast een grote geestelijke dominantie valt tevens de aanwezigheid van adel en bourgeoisie op. Meer dan in Deftinge zullen beide categorieën hun stempel drukken. Tot slot ligt het aandeel van rurale eigenaars lager dan bij mijn casus.

Net als in Deftinge zal het aandeel van de clerus in het grondbezit sterk dalen in de 19de eeuw tot nauwelijks 3 %, dit in het voordeel van de burgerij die veel terrein winnen t.o.v. het Hillegemse landboek van 1787. Zo zal het aandeel van deze sociale klasse stijgen van 14,54 % naar 46,75 % tussen 1787 en 1834. Het is echter wel opvallend dat De Boeck 11,53 % “onbekenden” signaleert, dit terwijl de sociale groepen in het kadaster (meestal) toch vrij makkelijk van elkaar te onderscheiden zijn. Toch lijkt het er ook op dat de Franse Revolutie hier ook een doorslaggevende factor is geweest voor de permutatie van onroerende goederen tussen 1787 en 1834. Met name de goederen van de Sint-Pietersabdij zullen in Hillegem ook opgekocht worden door de burgerij. Zo zal één van de eigenaars van het Hof te Muizenhole – Isidore Waroqué – ook eigenaar zijn van het Hof ten Daele in Hillegem. Hier ga ik echter dieper op in in het volgende hoofdstuk.

⁷⁷ De Boeck (J.), *Landschap en Maatschappij: eind 18de – begin 19de eeuw, het voorbeeld Hillegem*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 37 (promotor Prof. dr. E. Thoen)

Nog voor de kasselrij van het Land van Aalst springt St-Kornelius-Horebeke in het oog. Ook al zijn de gegevens voor dit dorp - gelegen op zo'n 20-tal kilometer van Deftinge - vrij vroeg (1664), toch zijn duidelijke verschillen met Deftinge merkbaar. De geestelijkheid bezat hier amper 5 % van het dorpsareaal, oftewel tien keer minder dan in Deftinge. Vooral significant is het grote overwicht aan rurale eigenaars (80,8 %).⁷⁸ Met andere woorden: (monetaire) middelen zullen binnen de rurale maatschappij blijven en niet (of toch veel minder) via pacht en cijns doorgesluisd worden naar adel, burgerij en clerici. Voor de 19de eeuw beschik ik echter niet over vergelijkingsmateriaal. Een blik op het kadaster van Popp van St-Kornelius-Horebeke doet me echter concluderen dat de burgerij hier veel minder dan in Deftinge vertegenwoordigd is en dat met name de rurale bevolking nog vele gronden in eigen handen heeft.

Binnen de kasselrij Oudburg zijn vooral de gegevens van Coppieters (Eke), Zaffelare (De Kezel) en Nazareth (Smith) belangrijk.⁷⁹ Opvallend is hoe - net als elders in Vlaanderen - de verschillen tussen deze drie dorpen sterk naar voor komen. Daar waar in de 18de eeuw Zaffelare een percentueel hoge geestelijke aanwezigheid kent (37 %), is dit voor Eke veel minder het geval (3,4 %). Dit is vermoedelijk te wijten aan de (noodgedwongen) kerkelijke afwezigheid tijdens de ontginning van Eke.⁸⁰ Nazareth en Eke vallen dan weer op door hun hoge percentage aan burgerlijke eigenaars, iets wat voor Zaffelare dan weer veel minder uitgesproken is. De rurale bevolking treedt in de zowel Eke (47 %), Zaffelare (41 %) als Nazareth (47 %) op als grootste eigendomsklasse, weliswaar minder uitgesproken dan in St-Kornelius-Horebeke. Ook hier wijkt Deftinge opnieuw af van deze drie dorpscontexten. Hoewel het aandeel van de rurale bevolking in Deftinge gelijklopend is (41 %), toch valt vooral het schaarse adellijk-burgerlijk grondbezit op in vergelijking met de eerder vernoemde dorpen.

Het contrast tussen Eke en Deftinge - waar de abdijen zoals eerder vermeld wél veelvuldig zullen participeren bij het (verder) in cultuur brengen van het dorp - is dus significant en zal haar sporen nalaten tot het einde van het ancien regime en zelfs nog later. Het valt dan ook niet te verwonderen dat voor Eke de gegevens uit de 19de eeuw sterk lijken op die van de 18de eeuw. De verkoop van nationale goederen zal hier nauwelijks verschuivingen teweeg brengen waardoor de (nieuwe) burgerij zich manifesteert. Meer nog, er treedt zelfs een omgekeerde beweging op, waarbij het aandeel van de burgerij in 1834 1,5 % lager zal liggen dan in 1762. De kerk zal haar eigendommen dan weer uitbreiden (+1 %), maar blijft toch eerder ondergeschikt

⁷⁸ De Rammelaere (C.), Bijdrage tot de landbouwgeschiedenis in Zuidoost-Vlaanderen, In: *Handeling der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 14 (n.r.), 1962, p. 39

⁷⁹ De Kezel (L.), *Structuur en conjunctuur van het grondbezit te Zaffelare (1748-1859)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 281 voor Nazareth zie Smith (K.), *Astene en Nazareth in de 2de helft van de 18de eeuw*, 1982, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 68

⁸⁰ Coppieters (G.), *Eke 1571-1834 : een landschap in historisch perspectief aan de hand van kadastrale documenten*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 157 (promotor Prof. dr. A. Verhulst)

aan andere sociale klassen. Het aandeel van de adel zal tenslotte licht stijgen (+1,6 %), terwijl de plattelandsbevolking haar inbreng licht ziet dalen (-1,7 %).

Zaffelare daarentegen - dit dorp vertoonde tijdens het ancien regime misschien nog de meeste gelijkenissen met Deftinge - laat zich in de 19de eeuw kenmerken door een hoge geestelijke aanwezigheid (37 %) en een lage burgerlijke en adellijke participatie. We zien dan ook een congruerende evolutie in het postrevolutionaire tijdperk. Het aandeel van de burgerij stijgt zeer sterk en klimt op tot 52,3 %, wat nog hoger is dan in Deftinge (46,6 %). Dit ten koste van clerici, die hun aandeel in het totale grondbezit zien inkrimpen tot amper 4,3 %. Tevens is een lichte daling voor de rurale klasse merkbaar (van 41 naar 37 procent). Het adellijke grondbezit zal tot slot dalen tot 6,4 % van het totale areaal en schommelt tevens rond het cijfer voor Deftinge uit 1860. Het is dus erg opvallend dat Zaffelare en gelijkend verloop kent als Deftinge. In beide dorpen lijkt het erop dat de Franse Revolutie zorgde voor een verschuiving van clerici naar bourgeoisie.

Binnen de kasselrij van Kortrijk beschik ik voor de 18de eeuw over gegevens van Astene (Van Den Abeele) en vooral Markegem (Lambrecht) over het nodige vergelijkingsmateriaal. Opnieuw valt in beide dorpen het lage percentage aan klerikale eigendommen op, iets wat volgens eventueel toe te schrijven valt aan de afwezigheid van één of meerdere abdijen in de regio.⁸¹ In Markegem zal dit percentage anno 1850 dalen tot amper 0,1 %. De rurale bevolking heeft daarentegen in 1761 procentueel gezien nog vrij veel eigendom in handen, vooral dan binnen Markegem (53,4 %). Het aantal plattelandsbewoners met eigendomstitel zal echter dalen tijdens de 19de eeuw (- 6,6 %).

Vooraf opvallend is de grote aanwezigheid van adel en burgerij in beide dorpen. Het adellijk grondbezit in Markegem bedraagt in 1761 22,7 %, inclusief het Hof ter Hoyen van de families Du Faing en de Lannoy de la Motterie, en zal nog stijgen tot 27,5 % tegen 1850.⁸² Ook de burgerij bezit in Markegem meer dan 14 % van het dorpsareaal. Dit zal eveneens stijgen tot meer dan 25 %. Deze waarden staan in sterk contrast met de eigendomsverhoudingen binnen Deftinge. De adellijke en burgerlijke invloed zal tijdens het ancien regime voor mijn casus nooit decisief zijn. Naar het einde van de 18de eeuw toe zal er zich binnen Deftinge immers een aardverschuiving voordoen op vlak van de eigendomsverhouding waardoor het burgerlijk grondbezit in het kadaster van Popp ver boven dat van Markegem ligt. De adel zal tot slot nooit echt belangrijk worden in Deftinge. Hun eigendommen blijven eerder marginaal in vergelijking met de klerikale domeinen (ancien regime) en bourgeoisiebezittingen (19de eeuw).

⁸¹ Verbeke (C.), *De penningcohiere als sociaal-economische en demografische bron. De roede van Tielt rond 1571-1572*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 117-121

⁸² Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 36

Algemeen genomen ligt het klerikaal grondbezit voor Deftinge in het ancien regime ver boven het gemiddelde van Land van Aalst (15 %) en het Oost-Vlaamse gemiddelde (10 %). Door deze kerkelijke overheersing in bezat de rurale bevolking veel minder dan het algemeen gemiddelde voor de provincie (79 %). Ook het adellijk (en burgerlijk?) grondbezit lag voor Deftinge lager dan het algemeen gemiddelde van 11 %.⁸³ Ook voor de kasselrij van Oudburg zien we dezelfde tendens. De adel en de rurale bevolking bezitten respectievelijk 16,2 en 76,3 procent van de totale oppervlakte. Het geestelijk grondbezit ligt met 7,5 % dan weer lager dan voor het Land van Aalst, en dus ook veel lager dan voor Deftinge.

	St-Kornelius-Horebeke (1664)	Astene (1760)	Hillegem (1787)	Zaffelare (1773)	Markegem (1761)	Nazarath (1777)
adel	9,9	8,7	10,22	10	22,7	8
burgerij	3,5	49,7	14,54	11	14,5	29,5
rur. Bev.	80,8	33,6	36,09	41	53,4	47
geestelijk	5,7	8	29,82	37	8,9	15,5
liefdadigheid	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	0,5	n.v.t.
onbekend	n.v.t.	n.v.t.	9,35	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
totaal	100	100	100	100	100	100

tabel 7: eigendommen elders in Vlaanderen ancien regime

	Zaffelare (1834)	Hillegem (1834)	Markegem (1850)	Eke (1834)
adel	6,4	1,05	27,5	16,6
burgerij	52,3	46,75	25,1	33,1
rur. bev.	37	37,3	46,8	45,3
geestelijk	4,3	3,38	0,1	4,4
onbekend	-	11,53	-	-
liefdadigheid	-	-	0,5	-
overheid	-	-	-	0,6
totaal	100	100	100	100

tabel 8: eigendommen elders in Vlaanderen 19^e eeuw

⁸³ Van Den Abbeele (H.), *op. cit.*, p. 115

4.6. Buiten de landsgrenzen: Deftinge in een Europese context

Als slot is het interessant om Deftinge in een breder transregionaal kader te plaatsen en te gaan vergelijken met een aantal andere regio's binnen West-Europa die al dan niet bezet zijn geweest door Frankrijk. Het is immers ridicul om enkel binnen Vlaanderen te kijken naar de invloed van de Franse Revolutie op de eigendomsstructuren en te vergelijken met mijn casus.

Béaur reikt een aantal gegevens aan voor de Beauce (departement Eure-et-Loire) en voor Kust-Vlaanderen. Zoals gesteld door Prof. E. Thoen zien we immers in dit deel van Vlaanderen een ander agrosysteem dat gekenmerkt wordt door grote bedrijven met veel loonarbeid.⁸⁴ De hoeves waren er vaak in handen van vermogenden (abdiën, rijke burgerij). De prerevolutionaire gegevens (1789) bevestigen alleen deze situatie, waarbij de burgerij reeds voor de Revolutie bijna de helft van de gronden bezit (44%). Dit is een fundamenteel verschil met Deftinge. Helaas beschik ik niet over postrevolutionaire gegevens voor deze regio.

In Beauce – een plaats ten zuiden van Parijs – zien we dat in 1789 de burgerij en de adel de meeste gronden in handen heeft. De geestelijkheid is met 9,5 % weinig vertegenwoordigd. Nochtans was het geestelijk grondbezit (samen met dat van de adel) erg groot in de omgeving van Parijs.⁸⁵ Ook hier beschik ik echter niet over gegevens van na de Franse Revolutie. Toch stelt Béaur ons in staat een aantal algemene tendensen waar te nemen die op een aantal vlakken sterk verschillen met mijn casus. Het belangrijkste onderscheidt met Deftinge zit hem in de participanten tijdens de verkoop van nationale goederen. Zoals eerder vermeld trad de burgerij in onze regio op als grootste voordeelgenieter van deze openbare veiling. In Frankrijk daarentegen zullen boeren als sociale klasse *an sich* veel meer gronden opkopen tijdens de verkoop der nationale goederen. Door een devaluatie van de assignaten kostte de grond veel minder, wat het voor (minder vermogende) boeren toch mogelijk maakte om onroerende goederen te kopen. Ze weerstonden aldus de Parijse bourgeoisie.⁸⁶ Zo was onder meer Antoine-François Chartier, een boer uit Plessis-Gassot, in staat de boerderij die hij pachtte te kopen – dit door hem weliswaar diep in de schulden te steken.⁸⁷ We kunnen ons dan ook de vraag stellen waarom de pachter van het Hof te Muizenhole zijn hoeve niet kon of wou kopen. Deze vraag zal ik echter in het volgende deel behandelen. Concluderend kan gesteld worden dat in totaal 10 tot 17 % van de eigendommen van hand zullen veranderen in Frankrijk als gevolg van de verkoop *des biens nationaux*.

⁸⁴ voor meer info: Thoen (E.), 'Social agrosystems' as an economic concept to explain regional differences. An essay taking the former county of Flanders as an example (Middle Ages-19th century)', in: Van Bavel (B.) en (P.) Hoppenbrouwers, eds., *Landholding and land transfer in the North Sea Area (late Middle Ages- 19th century)*, CORN Publication series 5, Turnhout, Brepols, 2004, pp. 47-66.

⁸⁵ Béaur (G.), *Révolution et redistribution des richesses*, p. 213

⁸⁶ *ibidem*

⁸⁷ Béaur (G.), *op. cit.*, p. 215

Een land dat niet onder rechtstreeks Frans bestuur stond was Zweden. Toch zal het via Karel XIV Johan van Zweden gelinkt zijn aan Napoleon Bonaparte. Opvallend is dat Heckscher geen melding maakt van geestelijk grondbezit. De voornaamste verschuiving binnen de Zweedse context treedt op binnen de eigendommen afhankelijk van de kroon, waarbij er een verschuiving optreedt richting de freeholders. In de 18de eeuw zullen boeren aanvankelijk weggeconcentreerd worden door buitenstaanders, maar dit zal veranderen bij wet van 1789 wanneer de prijs wordt vastgelegd op 6 jaar kroonbelasting. Op die manier konden buitenstaanders de lokale pachters niet meer uitbieden. We zien hier dus een compleet ander systeem dan in West-Europa, met een sterke focus op staatseigendommen en weinig tot geen plaats voor enige vorm van klerikaal grondbezit.

Tot slot bezit ik via C. Trompetter over gegevens voor de regio rond Twente. Opnieuw is hier een andere tendens zichtbaar dan bij mijn casus het geval is. Toch moet er voorzichtig omgesprongen worden met de gegevens voor Twente. Het gaat immers over een gemiddelde van 14 dorpen of steden waarbinnen onderling sterke verschillen merkbaar zijn. Toch zijn een aantal algemene tendensen waarneembaar die in se verschillen met mijn casus Deftinge.

	Beauce	Maritiem Vl.	Zweden		Twente		
	1789	1789	1772	1835	1601	1752	1832
geestelijk	9,5	14	-	-	23,6	5,4	1,5
adel	30	7	33	33	51,8	26,9	12,8
burgerij	26,5	44	47	54	5,9	20,1	20,9
rur. bev.	33,5	35	(47*)	(54*)	3	15,5	61,7
armenzorg	-	-	-	-	0,3	1,3	1,4
kroon/staat	-	-	20	13	15,7	30,8	1,7

**De distinctie tussen burgerij en rurale bevolking bleek niet altijd even duidelijk voor Zweden (cfr. freeholders).⁸⁸*

tabel 9: eigendomsverhoudingen in het buitenland

Allereerst valt de sterke daling van het adellijk grondbezit tussen 1601 en 1832 op. Vooral in Zuidoost-Twente blijkt de achteruitgang zeer sterk. In het midden van de provincie houdt het adellijk grondbezit min of meer stand. De voornaamste reden voor deze achteruitgang ligt in het

⁸⁸ voor de gegevens van *Twente* Trompetter (C.), *op. cit.*, p 7-34; voor de overige gegevens zie Hoyle (R.W.) en Van Bavel (B.) eds., *Social Relations: Property and Power*, CORN publication XX, Turnhout, Brepols, 2010, p. 141 en 317

verdwijnen van de bezittingen van een aantal voorname adellijke families. Trompetter wijst erop dat de politieke omwentelingen na 1795 een belangrijke rol hebben gespeeld in de daling van het adellijk grondbezit. De politieke voorrechten die aan het bezit van een havezate gekoppeld waren vielen immers weg. Het complex verkopen was na 1795 dan ook veel meer voor de hand liggend dan voor de Franse Revolutie. Toch was deze omwenteling niet decisief als verklaringsmiddel voor het dalend adellijk grondbezit. De Franse Revolutie kan hoogstens als katalysator gezien worden binnen een zuiver economische achtergrond.⁸⁹

In de periode 1601-1832 zal het voornamelijk de burgerij zijn die de adellijke goederencomplexen zal opkopen. Van enige boerenparticipatie was nauwelijks sprake. Het ontbrak de boeren vaak aan kapitaal omdat de complexen als één geheel werden verkocht. De kapitaalkrachtige burgerij had hier vaak wel het vermogen om deze domeinen aan te kopen.⁹⁰ Hier zijn we een belangrijke gelijkenis met de verkoop van nationale goederen. Boeren hadden door allerlei omstandigheden vaak niet de mogelijkheden om veelvuldig te participeren tijdens deze verkoop, maar hierover meer in het volgende hoofdstuk.

Naast een dalend adellijk grondbezit valt ook de sterke daling van het overheidsbezit op tussen 1752 en 1832. Tussen 1800 en 1832 kocht de overheid immers bijna al haar eigendommen. Het betrof hier 2 categorieën, zijnde de voormalig geestelijke goederen en de voormalig landsheerlijke goederen. Deze laatste werden echter pas vanaf 1820 verkocht en omvatten eveneens als de voormalig kerkelijke goederen ongeveer 10 tot 15 procent van het arsenaal. De voornaamste kopers zijn deze overheidseigendommen waren de lokale boeren. De sterke stijging van het boerengrondbezit en de daling van het overheidsbezit zijn dan ook complementair.⁹¹

Het significantste aspect aan de gegevens van Trompetter is de daling van het geestelijk grondbezit. Anders dan in Deftinge zal deze daling zich veel vroeger manifesteren, namelijk in het begin van de 17de eeuw tijdens de Reformatie. Het grootste deel van de geestelijke goederen kwamen in handen van de Ridderschap en de Staten van Overijssel die als nieuwe verpachter zullen optreden. Deze goederen zullen op hun beurt – zoals ik hiervoor schreef – verkocht worden in het eerste kwart van de 19de eeuw. De geestelijke eigendommen van eigenaars die zich buiten de provincie Overijssel bevonden bleven onaangeroerd. De overgebleven kerkelijke goederen zullen op hun beurt verkocht worden tijdens het Frans bewind.⁹²

⁸⁹ Trompetter (C.), *Geld en grond : de betekenis van burgerlijk kapitaal voor veranderende eigendomsverhoudingen in Twente 1760-1832*, In: *NEHA-jaarboek voor economische, bedrijfs- en techniekgeschiedenis*, nr. 60, 1997, p. 17

⁹⁰ Trompetter (C.), *op. cit.*, p. 18

⁹¹ *ibidem*

⁹² Trompetter (C.), *op. cit.*, p. 12

Anders dan in Deftinge zal hier dus niet de verkoop van nationale goederen zorgen voor een *property shift*, maar wel de Reformatie aan het begin van de 17de eeuw. Zoals Béaur opmerkt blijkt de invloed van de Franse Revolutie op de eigendomsverhoudingen niet overal even spectaculair.⁹³ Andere breukmomenten zoals de Reformatie en *La Desamortización* in Spanje blijken in Europese context minstens even belangrijk, al blijven er steeds lokale verschillen bestaan.

Het vergelijken van mijn casus Deftinge met een aantal regionale, subregionale en internationale voorbeelden stelt me in staat om haar uniciteit beter te kunnen plaatsen. Geen van de voorbeelden toont een dergelijk hoog klerikaal grondbezit. Bovendien speelden de godsdienstconflicten nauwelijks een rol op de eigendomsverhoudingen in de Zuidelijke-Nederlanden. De Franse Revolutie zorgde in Deftinge voor een grote verschuiving op vlak van eigendomsverhoudingen. Het loont dan ook de moeite om deze verschuivingen eens van nader bij te gaan bekijken.

⁹³ Béaur (G.), *op. cit.*, p. 211

DEEL 2: DE VERKOOP VAN NATIONALE GOEDEREN IN DEFTINGE TUSSEN 1797 EN 1811

Na de slag bij Fleurus op 26 juni 1794 behoorde de Zuidelijke-Nederlanden de facto bij de Franse Republiek. De definitieve aanhechting volgde op 1 oktober 1795. Het uitvoerend directoire beval hierna de afschaffing van de geestelijke instellingen op Belgische bodem. In de wet van 15 fructidor jaar IV (1 september 1796) wordt immers beslag gelegd op de goederen van de reguliere congregatiën, kloosters, abdijen, kapittels van kanunniken en kanunnikessen en andere geestelijke instellingen.⁹⁴ In november van dat jaar zullen heel wat abdijen en kloosters ontruimd worden in het Gentse, zo onder meer de Gentse Sint-Pietersabdij (02.11.1996).⁹⁵ Als compensatie verleende de Franse staat zogenaamd rustgeld aan de abten, priors en anderen in de vorm van retraitebons. Abten, priors, kanunniken en kloosterlingen kregen 15000 frank, lekenbroeders 5000 frank, kanunnikessen en kloosterzusters 10000 frank en lekenzusters tenslotte 3334 frank.⁹⁶ Deze zogenaamde retraitebons zullen belangrijk blijken in dit latere verhaal. De verkoop van 7 artikelen op 26-12-1796 luidde het begin in van een lange periode van openbare veilingen van klerikale goederen binnen het nieuwe Scheludedepartement.⁹⁷ De laatste openbare verkoop zal plaatsvinden op 13-11-1821 tijdens de Hollandse periode.⁹⁸

Met het aanbreken van de Franse periode zien we in tal van dorpen een grondige verschuiving van de eigendomsverhoudingen opduiken. Het gaat dan voornamelijk over dorpen met een hoge klerikale aanwezigheid, dorpen zoals Deftinge er één was. In wat hierna volgt zal ik dan ook zeer gedetailleerd deze transitieperiode onderzoeken, dit aan de hand van de thesis van J. Lambert en eigen archiefonderzoek. Via die weg heb ik dan ook alle verkopen van nationale goederen binnen Deftinge kunnen blootleggen.

⁹⁴ Lambert (J.), Inbeslagname en verkoop van nationale goederen, p. 134 "Collection Generale des lois et des actes du Corps Ugislatif et du Diru- toire executif. Messidor, Thermidor, Fructidor, an IV, Paris, Boek 67, blz. 299, Loi du 15 Fructidor an IV : «Article 1 : Les ordres et congregations reguliers, mo- nasteres, abbayes, prieures, chanoines reguliers, chanoinesses, et generalement tou- tes les maisons ou etablissemens religieux de l'un et de l'autre sexe, soot suppri- mes dans les departemens reunis par la loi du 9 Vendemiaire dernier, ainsi que sur l'ancien territoire de la republique. » " zie ook "Article 11 : Les membres des maisons ou etablissemens supprimes par la presente loi recevront chacun, en representation de leurs pensions de retraite, savoir les abbés, prieurs, religieux et chanoines regu- liers, un capital de quinze mille francs ; les freres lais ou convers qui ont fait des vreux solennels, et les freres qui rapporteront un engagement contracte en bonne forme entre eux et leurs monasteres, un capital de cinq mille francs ; les religieuses et chanoinesses, un capital de dix mille francs ; les sreurs converses qui ont fait"

⁹⁵ Lambert (J.), Inbeslagname en verkoop van nationale goederen, p. 138

⁹⁶ Lambert (J.), Inbeslagname en verkoop van nationale goederen, p. 135

⁹⁷ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 161 (eerder al 7 verkopen in augustus, september en november, maar echte aanvang pas vanaf 2de kerstdag 1796)

⁹⁸ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 131

4.7. Historiografische voorgeschiedenis

Vandaag de dag blijft de invloed van de Franse Revolutie op de eigendomsverhoudingen voor discussie onder historici. Toch zijn er een aantal duidelijke tendensen en overeenkomsten merkbaar. Eén van die vragen is of de burgerij daadwerkelijk de echte voordeelgenieter was tijdens de verkoop van nationale goederen. Zowel J. Craeybeckx als J. Lambert stellen van wel.⁹⁹ De vaak stedelijke burgerij zocht naar goede beleggingen om haar kapitaal in te pompen. De veiling van de aangeslagen goederen blijkt daarbij een grote opportuniteit. Ze werden gekocht met het oog op een verdere afzetting.

Het is opvallend dat het percentage aan boeren die participeren tijdens de verkoop van nationale goederen laag is, zeker in vergelijking met andere regio's (cfr. Béaur). Binnen het Scheldepartement zullen de boeren amper 9,53 % oftewel 27079 ha aankopen.¹⁰⁰ Een specifieke reden voor deze afwezigheid geeft Lambert niet. Mogelijk speelde de angstfactor wel een rol.¹⁰¹ Het zal voornamelijk het financiële aspect geweest zijn die de (relatieve) afwezigheid tijdens de veilingen in Gent kan verklaren. Het is immers zo dat door het wegvallen van cijzen, transactierechten en verhefrechten de individuele beschikkingsmacht over de grond groter werd en er in theorie meer geld vrijkwam. De late 18de eeuw laat zich echter kenmerken door een toenemende demografische druk (cfr. agronomen zoals De Beunie en De Poederlé). Daarenboven waren de graanprijzen tijdens de revolutionaire periode onstabiel. Dit gepaard gaande met een aantal misoogsten aan het einde van de 18de eeuw zorgde ervoor dat er geen sprake meer was van een theoretisch vrijgekomen budget.¹⁰² Deze verklaring vanuit de literatuur lijkt plausibel om de afwezigheid van de rurale bevolking te verklaren. Toch blijkt vanuit mijn casus dat het gebruik van de retraitebons ook cruciaal is in dit hele verhaal. Clerici kochten vaak hun goederen opnieuw op, of traden op als mede-eigenaar en stroman bij de verkoop aan rijke burgers. Zo werd het Hof te Muizenhole verkocht aan Pierre Vidal, een ambtenaar van het Scheldepartement. Hij werd echter vertegenwoordigd door Suzanne, *ex-religieuse* van het afgeschafte klooster van *Saint-Georges* (Sint-Joris) te Gent (Steendam). Het is best mogelijk dat de retraitebons gebruikt werden voor de aankoop van het Hof te Muizenhole. Dit valt echter niet te bewijzen en is louter een hypothese. Toch kan gesteld worden dat de prijzen bij het begin van de verkoop van nationale goederen vaak dermate hoog lagen dat het financieel onhaalbaar was voor de boeren om iets te kopen. Het zullen dan ook de vermogende burgerij zijn die zal participeren, zo ook binnen Deftinge.

⁹⁹ Craeybeckx (J.) en Scheelings (F.), eds., *La Revolution Française et la Flandre: les Pays Bas Autrichiens entre l'Ancien et le Nouveau Régime – De Franse Revolutie en Vlaanderen: de Oostenrijkse Nederlanden tussen Oud en Nieuw Regime*, Brussel, VUB Press, 1990, p. 1-8 zie ook Lambert (J.), *Inbeslagname en verkoop van nationale goederen*, p. 52

¹⁰⁰ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 60

¹⁰¹ Lambrecht (T.), *Een grote hoeve*, p. 29-30

¹⁰² Craeybeckx (J.) en Scheelings (F.), eds., *La Revolution Française et la Flandre*, p. 139

4.8. De verkopen binnen Deftinge tussen 1797 en 1811

Nadat ik vanuit de literatuur eerder vanuit de theorie gewerkt heb, is het nu tijd om de verkoop van nationale goederen eens in de praktijk te gaan bestuderen. De gegevens die ik hieronder heb verzameld zijn een samenvloeiing van enerzijds eigen archiefonderzoek en de thesis van J. Lambert.¹⁰³ Wat betreft mijn eigen archiefonderzoek is voornamelijk alfabetische lijst in verband met de verkoop van klerikale goederen interessant.¹⁰⁴ Deze geeft info over het verkochte goed alsook over de pachter ten tijde van de verkoop. De naam van de koper staat er echter niet in. Die wist ik te verkrijgen door de verkochte goederen te gaan vergelijken met de thesis van Lambert. Een ander probleem is dat de alfabetische opsomming maar loopt tot 08.07.1808. Voor de periode tot 09.08.1811 ben ik dus niet ingelicht over de pachter ten tijde van de verkoop. Toch zijn de voornaamste pachters die belangrijk zijn voor dit onderzoek gekend, dit omdat naar het einde van de openbare veiling toe de verkochte gronden steeds kleiner en kleiner werden.

In totaal werden tussen 15.03.1797 en 09.08.1811 53 voormalig geestelijke goederen verkocht (**zie tabel voor een volledig overzicht**). Het betrof een totaal van meer dan 307 hectare, wat neerkomt op bijna 42 procent van de dorpsoppervlakte. Dat deze verkoop van nationale goederen dus een grote invloed moet gehad hebben op de eigendomsverhoudingen in Deftinge valt dus niet te betwijfelen.

Binnen de verkoop zijn we een aantal opvallende tendensen naar voorkomen. Allereerst blijkt dat de burgerij het merendeel van de gronden zal aankopen. Andere sociale categorieën zoals de lokale boeren komen amper voor tijdens de verkoop. Deze sociale diversificatie zal ik in verderop behandelen. Daarnaast valt het op dat de verkoopprijs bijna altijd vele malen hoger ligt dan de geschatte prijs. Vanaf 1806 – wanneer voornamelijk kleinere partijen land zullen worden verkocht – treedt een stabilisatie op. De stukken land worden verkocht aan de geschatte prijs of net iets erboven. Zo zal Constant Speelman op 10.11.1809 de partijen land kopen voor 680 en 680 frank, daar waar de geschatte prijs 680 frank was. De 2 partijen behoorden voorheen toe aan de Sint-Pietersabdij en de kerk van Deftinge.

Voor 1806 zien we dat de verschillen tussen de geschatte waarde en de verkochte waarde soms immens zijn. Zo zal Guillaume Schamp uit Gent op 06.05.1798 bijna 19 hectare land kopen dat

¹⁰³ Lambert (J.), *Chronologische tabel van de Nationale Goederen verkocht in het departement van de Schelde, 1796-1814 en in de provincie Oost-Vlaanderen, 1820-1821*, 1959, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent (promotor Prof. dr. J. D'Hondt)

¹⁰⁴ R.A.G., *Fonds Scheldepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5006, f° 64 (alfabetisch lijst geconfisqueerde klerikale goederen)

gelegen is op de *belinck*.¹⁰⁵ De vorige eigenaar was opnieuw de Gentse Sint-Pietersabdij.¹⁰⁶ Het land werd geschat op 36 550 frank. Uiteindelijk zal J. Simoens in naam van Guillaume Schamp het artikel kopen voor 401 700 frank.¹⁰⁷ Dit is een waanzinnig verschil met de geschatte waarde. Aanvankelijk dacht ik dat het om een schrijf – of typfoutje ging, maar dergelijke verschillen komen stelselmatig voor in de periode 1797-1798. Ook het Hof te Muizenhole zal op 15.04.1797 verkocht worden aan Pierre Vidal uit Gent. De hoeve en alle aangelanden werden geschat door J. Sunnaert op 84 000 frank. Vidal zal de hoeve aankopen voor 90 700 frank. Het verschil tussen de geschatte en de verkochte waarde is hier dus veel kleiner.

Over die geschatte waarde valt wel het één en het ander te zeggen. De waarden die voorkomen in de thesis van Lambert komen niet altijd overeen met de bedragen in een periodiek overzicht van de verkochte goederen binnen het Schelddedepartement (nr. 5996). De bedragen in de thesis corresponderen wel met de processen verbaal van de openbare verkoop die ik raadpleegde. Aangezien deze bron het dichtst bij de verkoop zelf zit verkies ik deze gegevens te gebruiken. Waarom deze soms aanzienlijke schattingsverschillen soms optreden is me een raadsel (het Hof te Muizenhole wordt bijvoorbeeld in nr. 5996 geschat op 24 000 frank in plaats van 84 000 frank in het proces verbaal van de verkoop). Mogelijke rekenfouten door de ambtenaren lijken een mogelijkheid, ware het niet dat de verkoopbedragen overal hetzelfde zijn. Het blijft dus gissen naar de oorzaak voor deze verschillen.

¹⁰⁵ Dit groot blokperceel hoorde tot 1723 bij het Hof te Muizenhole maar werd nadien apart verpacht. '(zie R.A.G., *Sint-Pietersabdij I*, nr. 138)

¹⁰⁶ R.A.G. Gent, *Fonds Schelddedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5841 (proces verbaal van openbare verkoop)

¹⁰⁷ R.A.G. Gent, *Fonds Schelddedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5996 (proces verbaal van openbare verkoop)

datum	vorige eigenaar	nieuwe eigenaar	pachter	oppervlakte			prijs (fr. liv.)	
				ha	a	ca	geschat	verkocht
15.03.1797	Sint-Pietersabdij	J.B. Paulée	De Smet	31	97	55	41700	62000
15.03.1797	Kartuizers	J.B. Paulée	Van Cleemputte	32	66	72	64990	90000
15.04.1797	Sint-Pietersabdij	S. De Smet -P. Vidal	Van Crombrugge	63	48	97	84000	90700
02.09.1797	Abdij v. Beaupré	J. Spitaels	Haelterman	9	99	54	18400	38000
02.09.1797	Gallilea	F. Hombeke	Van Hecke	8	46	73	16500	34500
24.11.1797	Kartuizers	F. Hergodts	D'haenens	3	68	95	11640	38300
06.05.1798	Sint-Pietersabdij	G. Schamp	Saligo	18	64	72	36550	401700
22.06.1798	Sint-Adriaansabdij	J. De Buck - J. Spitaels	De Norre	4	45	81	4850	75600
29.06.1798	Kartuizers	J. De Naeyer	Eeman	8	60	88	17000	111700
27.07.1798	Sint-Pietersabdij	Van der Biest C.	Van der Biest	7	79	9	7600	111000
06.08.1798	Klooster Petegem	C. D'Hont	De Neve	1	33	13	1950	38200
06.08.1798	Sint-Pietersabdij	G. Schamp	Vanden Bossche	12	78	40	12550	226700
05.09.1798	Sint-Pietersabdij	Ingelbrecht	Van Hoorde	7	37	89	3150	45000
10.09.1798	Abdij v. Beaupré	P.A. Van Kazele	Van Cleemputte	9	34	5	10700	169100
31.12.1798	Abdij v. Lobbes	H. Saligo	Amoes	3	7	46	1500	1525
06.02.1799	Kartuizers	L.A. Vandinter - J. Waffelaere	Amoes	0	38	43	214	330
11.02.1799	Klooster Petegem	P. Bruyneel	Amoes	1	33	13	450	555
16.02.1699	Kartuizers	F. Van De Maele	Saligo	1	6	99	400	505
03.03.1799	Klooster Petegem	J. Bijl	Amoes	1	33	13	440	705
18.03.1799	Sint-Pietersabdij	M. Van der Stock	Van der Stock	1	66	3	480	1150

tabel 10: overzicht van alle nationale verkopen binnen Deftinge

datum	vorige eigenaar	nieuwe eigenaar	pachter	oppervlakte			prijs (fr. liv.)	
				ha	a	ca	geschat	verkocht
15.03.1797	Sint-Pietersabdij	J.B. Paulée	De Smet	31	97	55	41700	62000
15.03.1797	Kartuizers	J.B. Paulée	Van Cleemputte	32	66	72	64990	90000
15.04.1797	Sint-Pietersabdij	S. De Smet -P. Vidal	Van Crombrugge	63	48	97	84000	90700
02.09.1797	Abdij v. Beaupré	J. Spitaels	Haelterman	9	99	54	18400	38000
02.09.1797	Gallilea	F. Hombeke	Van Hecke	8	46	73	16500	34500
24.11.1797	Kartuizers	F. Hergodts	D'haenens	3	68	95	11640	38300
06.05.1798	Sint-Pietersabdij	G. Schamp	Saligo	18	64	72	36550	401700
22.06.1798	Sint-Adriaansabdij	J. De Buck - J. Spitaels	De Norre	4	45	81	4850	75600
29.06.1798	Kartuizers	J. De Naeyer	Eenan	8	60	88	17000	111700
27.07.1798	Sint-Pietersabdij	Van der Biest C.	Van der Biest	7	79	9	7600	111000
06.08.1798	Klooster Petegem	C. D'Hont	De Neve	1	33	13	1950	38200
06.08.1798	Sint-Pietersabdij	G. Schamp	Vanden Bossche	12	78	40	12550	226700
05.09.1798	Sint-Pietersabdij	Ingelbrecht	Van Hoorde	7	37	89	3150	45000
10.09.1798	Abdij v. Beaupré	P.A. Van Kazele	Van Cleemputte	9	34	5	10700	169100
31.12.1798	Abdij v. Lobbes	H. Saligo	Amoes	3	7	46	1500	1525
06.02.1799	Kartuizers	L.A. Vandinter - J. Waffelaere	Amoes	0	38	43	214	330
11.02.1799	Klooster Petegem	P. Bruyneel	Amoes	1	33	13	450	555
16.02.1699	Kartuizers	F. Van De Maele	Saligo	1	6	99	400	505
03.03.1799	Klooster Petegem	J. Bijl	Amoes	1	33	13	440	705
18.03.1799	Sint-Pietersabdij	M. Van der Stock	Van der Stock	1	66	3	480	1150

tabel 10: overzicht van alle nationale verkopen binnen Deftinge

datum	vorige eigenaar	nieuwe eigenaar	pachter	oppervlakte			prijs (fr. liv.)	
				ha	a	ca	geschat	verkocht
08.07.1808	Sint-Adriaansabdij	J.B. Decontreras	Van Crombrugge	1	53	69	2500	2525
08.07.1808	Sint-Adriaansabdij	J.F. Bruyneel	Vercléyeant	1	77	66	965	980
14.07.1809	Sint-Adriaansabdij	F. De Backer	n.b.	1	29	95	1280	1575
26.07.1809	Klooster Petegem	F. Vander Linden	n.b.	0	15	36	320	320
10.11.1809	Sint-Pietersabdij	A.C. Speelman	n.b.	0	38	10	1140	1250
10.11.1809	Kerk v. Defdinge	A.C. Speelman	n.b.	0	59	26	680	680
01.08.1809	Kerk v. Defdinge	J.B. Decontreras	n.b.	0	59	83	680	690
20.04.1810	Kanunniken G'bergen	J.B. Libbrecht	n.b.	0	30	73	258	315
14.09.1810	Sint-Adriaansabdij	F. De Gelas	n.b.	2	37	28	1400	1775
14.09.1810	Sint-Pietersabdij	B. Danneels	n.b.	0	52	24	640	640
14.09.1810	Klooster Petegem	P.A. Declercq	n.b.	0	61	47	700	700
09.08.1811	Sint-Pietersabdij	J.B. Saligo	n.b.	0	39	95	560	595
09.08.1811	Kerk v. Defdinge	J. Stevens	n.b.	0	7	68	95	100
18.10.1820	n.b.	n.b.	n.b.	0	18	46	-	-
totaal				307	81	64	374846	1605130

tabel 10: overzicht van alle nationale verkopen binnen Defdinge

4.9. Verschuivingen binnen de grote geestelijke grondbezitters:

In het eerste deel van dit sociaaleconomisch luik ging ik dieper in op het geestelijke grondbezit in 1699, dit aan de hand van de gegevens van Willequet (**zie tabel 2**). Het is interessant om de doorsnede van toen eens te vergelijken met de klerikale goederen die honderd jaar later massaal zullen verkocht worden in Deftinge.

In 1699 bedroeg het geestelijk grondbezit in Deftinge 384ha 17a 5ca. Tussen 1797 en 1811(1821) zal in totaal 307ha 81a 64 ca verkocht worden.¹⁰⁸ Niet alle goederen werden dus aangeslagen en openbaar verkocht.

Van de 6 grote bezitters (Sint-Pietersabdij Gent, Sint-Adriaansabdij Geraardsbergen, Karthuizers uit Lierde, abdij van Beaupré in Grimminge, abdij van Lobbes en het klooster van Beaulieu te Petegem) worden (bijna) alle goederen verkocht. Hier kunnen we met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vanuit gaan omdat ik in de vroegste kadastrale gegevens nergens een spoor vond van deze instellingen. Ook een aantal kaarten uit het begin van de 19de eeuw tonen nergens nog eigendommen van de voornoemde abdijen en kloosters.¹⁰⁹ Toch blijkt dat een aantal geestelijke instelling tijdens de 18de eeuw hun areaal zagen uitbreiden of inkrimpen. Zo zal in totaal bijna 170 hectare voormalig Sint-Pietersabdijs goed geveild worden, dit terwijl de abdij in 1699 nog ‘maar’ een goeie 137 hectare bezat. De Sint-Adriaansabdij daarentegen bezat in 1699 79ha 37a 65ca, terwijl het totaal dat verkocht wordt amper 39 ha 56 a 37 ca is (**tabel**). Ook de abdij van Lobbes verloor een deel van haar bezittingen (van bijna 11 hectare naar 7 hectare), net als het klooster van Petegem (van bijna 10 hectare naar 7 hectare). De Karthuizers van het Sint-Maartens-Bos in Lierde zagen hun bezittingen dan weer uitbreiden: van 41 hectare naar bijna 49. De bezittingen van de abdij van Beaupré en het klooster van Gallilea die in 1699 vermeld worden komen – op een aantal aren na – overeen met de verkochte oppervlakte tijdens de Franse Revolutie. Dit verschil kan mogelijk verklaard worden door het gegeven dat er weinig continuïteit was tussen de landmeters voor de Franse periode en die van tijdens en erna. Dit kwam de geometrische kwaliteit niet altijd ten goede.¹¹⁰

Naast deze verschuivingen binnen de grote geestelijke instellingen in Deftinge zijn er nog een aantal andere opvallende aspecten. Nergens vond ik een spoor terug van verkopen van goederen afkomstig van de Karmelieten van Gent, de abdij van Honnecourt, de Augustijnen van Edingen en de Rijke Klaren van Gent. Hun aanwezigheid binnen Deftinge was echter vrij marginaal. Mogelijks heeft men de eigendommen in Deftinge tijdens de 18de eeuw van de hand gedaan. Toch

¹⁰⁸ Tijdens de Hollandse periode wordt tevens nog 18 a 46 ca verkocht

¹⁰⁹ Stadsarchief Geraardsbergen, *inventaris archief Baronie van Boelare (1496-1975)*, nrs. 365, 366, 367 en 368 (kaarten met betrekking tot de eigendommen van A.M. Collin en A. Spitaels)

¹¹⁰ De Reu (P.), *Bronnen uit de pre-kadastrale en kadastrale periode vergeleken* (ongepubliceerd artikel), p. 19

is het ook mogelijk dat ze pas in de Hollandse periode onder de hamer gingen. Er zijn echter geen gegevens beschikbaar voor de verkopers tijdens deze periode. Ik beschik enkel over informatie over de kopers. Daarnaast zullen een aantal instelling de verkoop van nationale goederen 'overleven'. Ik denk daarbij aan het Hospitaal van Geraardsbergen, dat zoals ik eerder al zei haar eigendommen ziet uitbreiden tot 16 ha 62 a 20 ca.

Tot slot kan het verschil tussen de totale oppervlakte in het bezit van de geestelijkheid in 1699 en het verkochte areaal tussen 1797 en 1811 ook verklaard worden door een aantal overhevelingen van instellingen. Zoals ik eerder al zei zal de armenzorg voor de Franse Revolutie vallen onder religieus toezicht, maar zien we na de Revolutie een armenzorg geleid vanuit de overheid.¹¹¹

	ha	a	ca
Sint-pietersabdij Gent	169	75	65
Sint Adriaansabdij G'bergen	39	56	37
Karthuizers St-Martens-Lierde	48	78	71
Abdij v. Beaupré Grimminge	23	63	98
klooster v. Gallilea Gent	8	46	73
Abdij v. Lobbes	7	37	90
Klooster v. Petegem	7	1	86
Kerk Deftinge	1	26	77

Tabel 11: de verkochte goederen van de voornaamste geestelijke instellingen in Deftinge.

4.9. De nieuwe eigenaars:

In deze periode van transitie loont het de moeite om te gaan kijken wie de nieuwe eigenaars zullen worden. We mogen immers niet vergeten dat meer dan 41! procent van de eigendommen op nauwelijks 14 jaar van eigenaar zal veranderen. In **tabel** vindt u een opsomming van alle nieuwe eigenaars met hun woonplaats en beroep.

Alle nieuwe eigenaars apart bespreken zou niet binnen dit kader passen. Daarom beperk ik me tot de voornaamste individuen. Heel wat van deze nieuwe kopers blijken immers geen onbesproken figuren. Vaak hebben we te doen met mannen met veel poen, die de aankoop van

¹¹¹ < <http://www.ocmwherentals.be/main.asp?lan=16&typ=190> > geraadpleegd op 12-06-2015

dergelijk soort onroerend goed zien als een investering met winstoogmerk. Heel wat van deze gronden zullen dan ook in de jaren of decennia nadien van eigenaar veranderen. Er is dan ook weinig continuïteit met de kadastrale documenten uit 1834 en 1860, al zijn er her en der uitzonderingen (cfr. Schamp en Decontreras).

De eerste die zal participeren in de verkoop van nationale goederen in Deftinge is misschien wel de bekendste. Jean-Baptiste Paulée – leverancier en luitenant bij het Franse leger – zal bijna 65 hectare grond kopen in Deftinge, waaronder het Nederhof te Muizenhole.¹¹² Hij werd geboren op 17.12.1754 in Douai en was lange tijd handelaar en bankier. Hij zal voornamelijk fortuin maken tijdens de Franse overheersing van onze gebieden door het kopen van genationaliseerde abdijgoederen en door het leveren van levensmiddelen aan de republikeinse legers. Door deze vele leveringen aan het leger krijg hij reeds op 28.11.1796 de toelating om participeren aan de veilingen. Hij verkreeg nog vele andere privileges, onder meer in de wijze van betaling en schuldaflossing. Zijn participatie tijdens de veiling was echter van korte duur. Hij zal immers enkel goederen aankopen tussen 30.12.1796 en 25.05.1797. Op deze kortste tijdspanne zal hij aanvankelijk eerst de in België gelegen goederen van Franse kloosters opkopen. Daarnaast zal hij binnen het Schelvedepartement nog 151 andere artikelen aankopen, waaronder de abdij van Ename en 18 hoeves. Zijn bezittingen in het Schelvedepartement zijn echter maar een peulenschil in vergelijking met zijn 20 000 hectare die hij bezit over geheel België.¹¹³ Met andere woorden: Jean-Baptiste Paulée bezat ongeveer 0,66% van het huidige België.

Afbeelding 1: Jean-Baptiste Paulée in 1813 door Guillaume Descamps¹¹⁴

¹¹² Lambert (J.), Het aandeel van de landbouwers in de koop van de nationale goederen in België (1796 - 1821), In: *Handeling der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 23, 1969, p. 5

¹¹³ Lambert (J.), Inbeslagname en verkoop van nationale goederen, p. 170-172

¹¹⁴ < <http://www.wilnitsky.com/scripts/redgallery1.dll/details?No=36505> > geraadpleegd op 22-06-2015

Naast Paulée zijn er nog een aantal interessante figuren onder de nieuwe eigenaars. Allereerst is er natuurlijk Pierre Vidal. Hij wordt de nieuwe eigenaar van het Hof te Muizenhole. Over zijn doen en laten zal ik in het volgende deel dieper op ingaan wanneer ik specifiek ga focussen op het Hof te Muizenhole. Ook Jozef Spitaels is een zeer belangrijk figuur. Hij is immers de nonkel van de latere eigenaar van het Hof te Muizenhole, Pierre-Jean Spitaels. Deze benedictijn trad op als ontvangers van de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen en was één grote kooplustige tijdens de verkoop van nationale goederen. In totaal verwierf hij 572 ha 81 a 21 ca in de periode 1796-1797 en nog eens 39 ha 9 a 31 ca tussen 1798 en 1800. Hij zal voornamelijk goederen van de Sint-Adriaansabdij aankopen, maar ook goederen van andere geestelijke instellingen. Daarnaast is het best mogelijk dat hij optrad als sponsor voor zijn broer Jean-François Spitaels. Als voormalig abt beschikte hij immers over retraitsbons. Onderlinge ruil binnen de familie kan mogelijk gebeurd zijn, zoals ook J. De Ro stelt.¹¹⁵ De afspraken en ruilen binnen de familie Spitaels moeten in de 19de eeuw af en toe gebeurd zijn, al zijn hier geen harde bewijzen voor. Een deel van het familiearchief is immers vernietigd.

Jozef Spitaels zal al snel na het aankopen van nationale goederen een aantal van deze goederen weer van de hand doen. Zo verkocht hij op 07.07.1801 bijna 10 hectare grond gelegen te Sint-Niklaas aan Charles Vandeveld.¹¹⁶ Ook François Hombeke zal een deel van zijn verworven eigendommen al snel verkopen. Tijdens de periode 1796-1797 zal hij 612 ha 46 a 5 ca grond aankopen, waaronder 9 hectare voormalig Gallilea goed in Deftinge. In totaal zal hij in december 1797 1 780 000 franse pond moeten aflossen. Zijn retraitsbons alleen konden niet volstaan om dit immense bedrag te betalen, en van participatie van medebroeders lijkt geen sprake. Al snel zal hij opnieuw een aantal eigendommen van de hand doen, waaronder een huis aan J.B. Vandenbroecke en een hoeve in Waasmunster aan Schouteet. Net als Jozef Spitaels (en vele anderen) koopt François Hombeke eigendommen op om ze daarna snel weer van de hand te doen.¹¹⁷ Ook de benedictijn Jozef De Buck kunnen we binnen deze categorie rekenen. Hij zal samen met zijn abdijsgeenoot Jozef Spitaels 4 ha 45 a 81 ca aankopen dat toebehoorde tot 'hun' Sint-Adriaansabdij. Daarnaast zal hij afzonderlijk nog 8 ha 60 a 88 ca bos aankopen.¹¹⁸

Een andere voorname koper van nationale goederen in Deftinge was Guillaume Schamp, handelaar en rentenier uit Gent. Hij kocht volgens Lambert in totaal 132 hectare op, dit in 22 artikelen. Hij was familie van de Gentse zakenman Willem Schamp, die in 1785 het kasteel in

¹¹⁵ De Ro (J.), *Analyse van een machtige politieke en financiële familieclan: de Spitaels van Geraardsbergen. Machtsverwerving en – verlies*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 287-290 (promotor Prof. dr. R. Van Eenoo)

¹¹⁶ Lambert (J.), *Inbeslagname en verkoop van nationale goederen*, p. 164

¹¹⁷ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 165

¹¹⁸ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 38

Lembeke liet bouwen. Door het huwelijk van Ernestine Schamp met graaf Pierre Octave d'Alcantara kwamen de bezittingen vanaf het midden van de 19de eeuw in adellijke handen, dus ook de gronden gelegen in Deftinge. Naast een voornaam handelaar was Guillaume Schamp ook belangrijk voor de klimatologische metingen aan het einde van de 18de eeuw. Hij noteerde dagelijks de windrichting, snelheid, temperatuur en de hemelcondities.¹¹⁹ Zijn rol voor de klimatologische geschiedenis voor het ontstaan van het KMI was blijkbaar groot. Voor meer info betreffende de familie Schamp verwijs ik graag door naar het boek van Coppejans-Desmedt.¹²⁰

Ook François Target, commandant van de gendarmerie in Gent, was een graaggeziene gast in de veilingzaal in Gent. Hij zal in totaal 110 hectare opkopen, verspreid over 29 artikelen. 2 van deze artikelen waren gelegen binnen Deftinge en waren afkomstig van de Sint-Pietersabdij. In het eerste artikel zal hij 2,5 hectare land kopen dat gelegen is op de *belinck* en de *pluymbroek*.¹²¹ Daarnaast zal hij ook iets meer dan 17 hectare weiden en land kopen op de *muysenholweede*, de *pluymbroek* en het *kietelbaterveldeken*. Deze goederen werden gepacht door Pierre en Jozef Van Crombrugge. Deze laatste was tevens de pachter van het Hof te Muizenhole zelf. De goederen op de *belinck* waren echter in vruchtgebruik door Corneille Van De Maele, dit niet onder de vorm van pacht.¹²²

Nog een interessant figuur is Jozef Vander Linden. Binnen Deftinge zal hij amper 15 are bezitten, wat een peulenschil is in vergelijking met zijn totaal verworven areaal van 167 hectare.¹²³ Hij zal als één van de eerste participeren tijdens de 'prefase' van de nationale verkoop op 05.11.1796, ruim een maand voor de aangeslagen goederen systematisch werden verkocht.¹²⁴ Het opmerkelijkste aan deze figuur is echter dat hij in de periode 1798-1799 zal optreden als koper van nationale goederen in naam van burggraaf en Gentenaar Philippe-Louis-Marie-Ghislain Vilain XIII. Hij is de kleinzoon van Jean Jacques Philippe, de oprichter van het provinciaal correctiehuis van Gent.¹²⁵ Hijzelf staat echter vooral bekend om zijn financiële en economische activiteiten.

Tot slot mag de naam van Jean-Baptiste Decontreras natuurlijk niet vergeten worden. Deze Gentse rentenier behoorde tot een familie van kooplustigen. In totaal zal hij 140 hectare grond

¹¹⁹ Camuffo (D.) en Jones (P.D.), *Improved Understanding of Past Climatic Variability from Early Daily European Instrumental Sources*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2002, z.p.

¹²⁰ Coppejans-Desmedt (H.), *De Schamp's, heren van Aveschoot*, Liver Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, pp. 81-86

¹²¹ RAG Gent, *Fonds Scheldedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5881 (proces verbaal van openbare verkoop)

¹²² RAG Gent, *Fonds Scheldedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5878 (proces verbaal van openbare verkoop)

¹²³ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 197

¹²⁴ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 134

¹²⁵ Vermeir (R.) eds., *Een inleiding tot de geschiedenis van de Vroegmoderne Tijd (herwerkt)*, Wommelgem, Van In, p. 260

opkopen binnen het Scheldepartement, dit in 52 artikelen.¹²⁶ Hij behoorde net als 3 andere leden van de familie tot de *Cercle Constitutionnel de Gand*, een politieke vereniging die zetelde aan het Gravensteen.¹²⁷ De vereniging werd echter na 2 jaar reeds opgedoekt op 21.03.1798, dit om onbekende redenen.¹²⁸ Zijn bezit in Deftinge is met iets meer dan 1 hectare beperkt. Toch zal hij tijdens en na de Franse Revolutie veelvuldig participeren op de vastgoedmarkt. Zo zal hij op 22-12-1798 samen met Pierre Vidal en Joachim Gréban een hoeve kopen te Elst.¹²⁹ Deze laatste trad op als koper voor Constant Hopsomere, lid van het centraal bestuur.¹³⁰ Zelf kocht hij als bureauchef van de domeinen meer dan 97 hectare aan nationale goederen.¹³¹ Ze kochten deze hoeve van Suzanne George De Smet. Deze De Smet was eerder al vertegenwoordiger van Pierre Vidal tijdens de aankoop van het Hof te Muizenhole. Dit voorbeeld toont dan ook dat er vaak geen eenduidige relatie bestaat tussen koper en verkoper tijdens de verkoop van nationale goederen (en ook later op de vastgoedmarkt), maar dat er maar al te vaak gewerkt werd met een systeem van vertegenwoordigers, stromannen en geldschietters. De notabele burgerij liet zich maar al te graag vervangen in de veilingzaal.

Naast een aantal grote spelers tijdens de verkoop van nationale goederen zullen er ook een aantal kleinere particuliere personen participeren. Zij zullen echter een eerder bescheiden hoeveelheid grond aankopen. Ik beschik dan ook niet over iedereen over verdere informatie, daarom zal ik me beperken tot een aantal individuen. Eén van hen was Pierre-Antoine Van Kazele, tabakshandelaars uit Geraardsbergen. Hij zal in totaal 29 hectare aankopen verspreid over 8 artikelen, waarvan er 3 in Deftinge gelegen waren.¹³² Ook Pieter Bruyneel uit Geraardsbergen zal ‘amper’ 24 hectare aankopen in totaal, dit in 18 artikelen. 4 van deze artikelen – oftewel bijna 6 hectare – waren gelegen in Deftinge.¹³³ Tot slot behoort François Vande Maele – wijnhandelaar uit Geraardsbergen ook tot deze categorie. Hij bezat in totaal 27 hectare oftewel 7 artikelen. Zijn bezittingen waren met amper anderhalf hectare voormalig Karthuizergoed eerder aan de magere kant.

Wat betreft de landbouwers ben ik heel wat minder geïnformeerd over hun achtergrond. Enkel van Hendrik en Jean-Baptiste Saligo is geweten dat ze notoir dorpsfiguren waren. Jean-Baptiste Saligo zal in 1811 de laatste gronden in Deftinge van de Sint-Pietersabdij opkopen. Jean-Baptiste Saligo was echter vanaf 1769 ook pachter van het Hof te Muizenhole.¹³⁴ Omwille van de grote

¹²⁶ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 199

¹²⁷ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 207

¹²⁸ Claeys (P.), *Le cercle constitutionnel de Gand*, M.S.H., 1894, p. 263

¹²⁹ R.A.G., *Registratiekantoor Geraardsbergen*, nr. 81 f°22

¹³⁰ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 134

¹³¹ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 198

¹³² Lambert (J.), *op. cit.*, p. 202

¹³³ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 200

¹³⁴ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4279 (3 pachtcontracten tussen J.B. Saligo en de Sint-Pietersabdij)

tijdspanne van 40 jaar vermoedt ik dat het hier niet om dezelfde persoon gaat, maar mogelijk wel om een nakomeling (eventueel een kleinzoon?). Bij gebrek aan het archief van de burgerlijke stand valt dit echter niet te bewijzen. Daarnaast is de kans groot dat de beide Saligo's ook na het aflopen van het pachtcontract in 1791 verbonden bleven met het Hof te Muizenhole, maar hierover later meer.

Als conclusie kan ik stellen dat binnen Deftinge een groot aantal interessante figuren optreden als nieuwe eigenaars. Het zal – zoals ik eerder reeds zei – voornamelijk de burgerij zijn die de voormalige geestelijke goederen zal opkopen. Naar mijn gevoel bracht de verkoop van nationale goederen een nieuwe lading kooplustigen op de markt, die voorheen weinig opportuniteiten zagen door de dominantie aan geestelijke instellingen in dorpen zoals Deftinge. Onder meer Pierre-Jean Spitaels kan tot die categorie gerekend worden. Hij was nog steeds een vroom katholiek, maar hekelde de geestelijke dominantie op het platteland rondom Geraardsbergen.

We weten nu reeds meer over de achtergrond en de aankopen van deze nieuwe eigenaars in Deftinge. Het loont echter de moeite om ook eens vanuit de sociale klassen zelf te gaan kijken. Wie koopt de meeste gronden? Welke sociale klasse is nauwelijks vertegenwoordigd? De antwoorden op deze vragen – samen met een vergelijking met de literatuur - zal ik dan ook behandelen in de volgende paragraaf.

naam	voornaam	afkomst	beroep	extra
Paulée	Jean-Baptiste	Parijs	bankier	
De Smet	Suzanne	Gent	ex-religieuze	
Vidal	Pierre	Gent	ambtenaar	
Spitaels	Jozef	G'bergen	ex-religieuze	
Hombeke	Frans	Brugge	dominikaan	
De Buck	Jozef	G'bergen	ex-religieuze	
Schamp	Guillaume	Gent	rentenier	
Hergodts	F.	G'bergen	n.b.	
De Naeyer	jaak	Gent	bijzondere	
Vander Biest	Constant	Deftinge	landbouwer	voorheen pachter
D'Hont	C.	Nederbrakel	n.b.	
Ingelbrecht		Brugge	bijzondere	
Van Kazele	Pierre-Antoine	G'bergen	tabakshandelaar	
Vandinter	L.A.	n.b.	deurwaarder	
Waffelaere	Jaak	n.b.	deurwaarder	
Bruyneel	Pieter	G'bergen	bijzondere	
Vandemaele	François	G'bergen	wijnhandelaar	
Bijl	Joannes	G'bergen	notaris	
Van der stock	Marcel	Hemelveerdegem	landbouwer	voorheen pachter
Target	François	Gent	commandant gendarmerie	
De Waele	L.J.	Gent	notaris	
Eeman	Jan	St-Martens-Lierde	landbouwer	
Decontreras	Jean-Baptiste	Gent	rentenier	
Vandenhecke	Philippe-Xavier	Gent	eigenaar	
Roelandt	Jean-Baptiste	G'bergen	notaris	
De Cremer	Jacob	Deftinge	landbouwer	
Saligo	Hendrik	Deftinge	landbouwer	
Guldentops	H.	G'bergen	handelaar	
Van Damme	H.	G'bergen	handelaar	
Van Melle	Frans	Schendelbeke	landbouwer	
Rigauts	Jozef	Gent	bediende	
De Backer	Frans	G'bergen	linnenhandelaar	
Vander Linden	Jozef	Parijs	rentenier	
Speelman	Antoine Constant	Gent	fabrikant	
Libbrecht	Jean-Baptiste	Gent	bijzondere	
Degelas	Frans	Deftinge	landbouwer	
Danneels	Bernard	Deftinge	landbouwer	
Declercq	Pieter	Deftinge	landbouwer	
Saligo	Jean-Baptiste	Deftinge	landbouwer	
Stevens	Jan	Deftinge	landbouwer	

tabel 12: de nieuwe eigenaars in Deftinge

4.10. Sociale hiërarchie onder de nieuwe kopers in Deftinge

In Deftinge zullen een aantal sociale groepen optreden als kopers van nationale goederen. Slechts een gering aantal individuen zullen deze bezitting lange tijd behouden (cfr. Vidal), anderen families zullen een groot deel van de 19de eeuw gronden blijven bezitten in Deftinge (cfr. Schamp en De Contreras). De verkoop van nationale goederen legde de basis voor de eigendomsveranderingen tussen 1699 en 1860. Nieuwe sociale klassen zullen optreden als nieuwe actoren in Deftinge.

Allereerst is er een deel van het geestelijk grondbezit dat opnieuw door clerici zal worden opgekocht. Het gaat in totaal om 7,45 % van de verkochte nationale goederen in Deftinge, ofwel 3,09 % van het dorpsareaal – dit verdeeld over 3 kopers: Jozef Spitaels, François Hombeke en Jozef De Buck. De laatste koop dateert van 22.06.1798.

Het is opvallend dat deze ex-clerici vooral in de beginperiode van de verkoop der nationale goederen zullen kopen. De verklaring hiervoor is eenvoudig: de geestelijken kregen na het ontruimen van de instellingen retraitsbons aangeboden, dit als compensatie voor het afschaffen van hun instelling. Een aantal geestelijken weigerden deze bons, ondanks toestemming van Rome.¹³⁵ Een groot deel anderen aanvaardden deze bons en moesten binnen de 20 dagen hun kleed af te leggen.¹³⁶ Heel wat van deze clerici kochten in ruilen nationale goederen, zo ook Jozef Spitaels, Jozef De Buck en François Hombeke.

Tegen de zomer van 1797 trad er echter verandering in. Bij wet van 19.08.1797 werd het immers verboden om nationale goederen te kopen met retraitsbons. Ze werden vervallen verklaard. Na de zitting van 12.09.1797 werden geen retraitsbons meer gebruikt, en verdwijnen de geestelijken uit de veilingzaal. Enkel Jozef De Buck zal samen met Jozef Spitaels nog na deze vervallenverklaring goederen kopen in Deftinge. De andere klerikale aankopen dateren van net voor de afschaffing, namelijk op 02.09.1797. Mogelijks haasten Spitaels en Hombeke zich nog naar Gent na het horen van het besluit van 19.08.1797 om alsnog hun bons in te ruilen voor nationale goederen. Dit valt echter niet te bewijzen en is dus louter een hypothese. Ook bij de

¹³⁵ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 137: het pauselijke antwoord was echter pas tegen maart 1797 gekend in het scheldedepartement.

¹³⁶ De Lanza De Laborie (L.), *La domination française en Belgique, Directoire- Consulat-Empire, 1795-1814, deel I*, p. 83 ; Commissaris Du Bosch te Gent verzette zich bij de hogere instanties tegen het voorttrekken, nu als gewone burgers van de 'door hen als kloosterlingen ontruimde gebouwen : « Si cela est permis, la suppression des moines est illusoire », schreef hij op 7-2-1797. Waarop de Minister van de Algemene Pofitie hem van antwoord diende : dat indien deze ex-kloosterlingen zich stipt hielden aan de bepalingen van de wet van 15 Fructidor jaar V, het de regering om het even was wie deze gebouwen kocht, en het samenwonen is door geen enkele wet verboden. (4 Ventose jaar V, 22-2-1797)

verkoop van het Hof te Muizenhole speelde deze retraitebons een (belangrijke) rol. Suzanne De Smet trad als vertegenwoordiger van Pierre-Vidal mogelijk ook op als (extra) geldschieter.

In 1860 zijn er geen sporen meer te vinden van deze kopers. Net als vele anderen verkochten ze naar alle waarschijnlijkheid al snel in de 19de eeuw hun aangekochte goederen. Uit mijn onderzoek in het archief van het registratiekantoor bleek immers dat heel wat onroerende goederen in de loop van de 19de eeuw ettelijke keren van eigenaar zullen veranderen (cfr. Hof te Muizenhole, Hof ten Daele in Hillegem,...).

Naast de clerici trad vooral de burgerij op als nieuwe vermogende klasse binnen Deftinge. De sporen van burgerlijk grondbezit voor de verkoop van nationale goederen zijn immers schaars (cfr. Willequet). In totaal zal de burgerij meer dan 234 hectare nationale domeinen aankopen, dit gespreid over 29 eigenaars. In relatieve cijfers houdt dit in dat deze sociale groep 76,12 % van alle verkochte domeinen in Deftinge zal verwerven. Dit impliceert dat de bourgeoisie meer dan 31,66 % van de dorpsoppervlakte zal bezitten. Binnen deze klasse maak ik het onderscheid tussen de hoge (renteniers, bankiers, handelaars, notarissen en eigenaars) en lage burgerij (bedienden, kleine ambachten). De groep van hoge burgerij zal binnen deze sociale klasse het meeste bezitten. In totaal zullen zij 49,45 % van alle verkochte nationale domeinen in Deftinge verschaffen, wat goed is voor 20,57 % van de dorpsoppervlakte. De lage burgerij – waartoe onder meer Pierre Vidal behoort – zal 26,68 % van de nationale domeinen aankopen, wat neerkomt op 11,09 % van de oppervlakte van Deftinge.

Als laatste interessante categorie zijn de landbouwers aan zet. Deze sociale groep zal in Deftinge amper 7,45 % van de nationale goederen aankopen. Dit is minder dan het algemeen gemiddelde van 9,53 % in het Schelvedepartement, en nog veel minder dan in Jemappes (23 %), het Departement van de Leie (15 %) en het arrondissement Namen (15,03 %).¹³⁷ Het is vooral Constant Van der Biest die het grootste aandeel heeft in dit percentage. Hij zal de ruim 7 hectare op de Gemeldorpkouter die hij voorheen pachtte van de Sint-Pietersabdij aankopen.¹³⁸ Daarnaast zal ook Marcel Van Der Stock de door hem gepachte goederen opkopen.

¹³⁷ Lambert (J.), Het aandeel van de landbouwers in de koop van de nationale goederen in België (1796 - 1821), In: *Handeling der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 23, 1969, p. 7

¹³⁸ R.A.G. Gent, *Fonds Schelvedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5863 (proces verbaal openbare verkoop)

	aantal	absolute oppervlakte			relatief (%)	relatief totale opp. (%)
		ha	a	ca		
Burgerij	29	234	32	11	76,12	31,66
hoog	19	152	20	46	49,45	20,57
laag	10	82	11	65	26,68	11,09
Geestelijken	3	22	92	8	7,45	3,09
Landbouwers	12	23	20	84	7,54	3,14
Bijzonderen	7	22	16	7	7,21	2,99
Onbekend	2	5	2	8	1,63	0,68
totaal	53	307	81	64	100	41,82

tabel 13: sociale klasse nieuwe eigenaars

Het aandeel van de landbouwers was dus – anders dan bijvoorbeeld in Frankrijk (cfr. Béaur) – klein. De in totaal 23 hectaren werden verdeeld onder 12 boeren. Als we weten dat Constant Van Der Biest al 7 hectare opkocht, is het duidelijk dat de andere boeren zich met nauwelijks 1 à 2 hectare moesten tevreden stellen.

Concluderend kunnen we dus stellen dat de verkoop van nationale goederen voor Deftinge impliceerde dat een (nieuwe) groep van burgerij zich op een korte periode zal manifesteren als grootgrondbezitters. Deze zogenaamde *heereboeren* zullen – althans voor Deftinge – het sociaal en economische leven bepalen voor een groot deel van de 19de eeuw.¹³⁹

¹³⁹ Wattez (O.), *Vlaamsche Ardennen: wandelingen en uitstapjes langsheen Ronse, Oudenaarde en Geraardsbergen (deel III)*, 1926, p. 69: "Wordt in Zuid-Vlaanderen "boer" geheeten wie paarden houdt; - die maar koeien heeft, is een koeiboer. Rijke bezitters, die zelf niet werken, maar eene boerderij bestuderen, en er toezicht over uitoefenen heet men heereboeren. Onder deze telt men de burgemeester der gemeenten, kennelijk aan hun deftinge voorkomen, dubbele kin, blozend gelaat en vooruitstekende buik. "

DEEL 3: Bedrijfsstructuur binnen Deftinge, 1699-1846

Nadat ik in deel I en II vooral focuste op de eigendomsverhoudingen, zal ik nu specifiek de bedrijfsstructuren binnen Deftinge onder de loep nemen. Door een vergelijking te maken tussen gegevens uit het ancien regime enerzijds en de landbouwtelling van 1846 anderzijds is het mogelijk om de invloed van de Franse Revolutie op de bedrijfsstructuren te analyseren.¹⁴⁰ Daarbij focus ik eerst en vooral op de bedrijfsgrootte. Daarnaast is het ook interessant om te kijken met welk soort bedrijf we te maken hebben: een bedrijf dat voornamelijk bestaat uit gepachte goederen of een bedrijf dat bestaat uit vooral eigen eigendommen.

Onder de term bedrijf verstaan we *de facto* alle gronden die door één individu binnen een bepaald dorp – als pachter of als eigenaar – worden verbouwd.¹⁴¹ Dit betekent dus dat bedrijven met een zetel in een ander dorp maar met percelen in Deftinge niet werden opgenomen.¹⁴² Dit is het geval voor zowel het landboek uit 1699 als de landbouwtelling van 1846. Bij deze laatste zijn echter wel de gronden opgenomen van bedrijven met zetel in Deftinge, maar met percelen buiten het dorp. Dit is niet het geval voor het landboek van 1699, waardoor een nauwkeurige vergelijking moeilijk is.

Naast dit probleem van percelen in andere dorpen duikt nog een ander probleem op. In het landboek behoorden non-productieve oppervlakten zoals wegen en erven bij de totale bedrijfsoppervlakte, dit in tegenstelling tot de landbouwtelling van 1846. In de statistiek werden enkel de *biens exploités* opgenomen.¹⁴³

Ondanks dat beide bronnen niet volledig overlappen is het toch mogelijk om een aantal algemene tendensen te schetsen in verband met de bedrijfsstructuur in Deftinge tussen 1699 en 1846.

4.11. De bedrijfsstructuur voor 1699

Vanuit Willequet kon ik de bedrijfsstructuren voor het ancien regime min of meer reconstrueren. De gegevens uit 1699 hebben echter precedenten. Zo analyseerde Willequet ook het penningkohier uit 1571. Daaruit valt het op dat het aantal bedrijven tussen 1571 en 1699 zal dalen van 103 tot 82 bedrijven. Met name het aantal kleine bedrijven zal gedecimeerd worden

¹⁴⁰ voor meer info i.v.m. landbouwtelling: Vanhaute (E.). Bevolking, arbeid, inkomen – In: Art (J.) en Vanhaute (E.). *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*. Gent, Centrum voor geschiedenis Universiteit Gent–Mens en cultuur uitgevers Gent, 2003, p. 154-158

¹⁴¹ De Rammelaere (C.), *Bijdrage tot de landbouwgeschiedenis*, p. 26

¹⁴² Willequet (B.), *op. cit.*, p. 223

¹⁴³ De Belder (J.) en Vanhaute (E.), *Sociale en economische geschiedenis*; in: ART J. (red.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel 1: de 19de en 20ste eeuw*, Gent, Stichting mens en cultuur, 1993, p. 116-119

van 86 in 1571 naar 62 in 1699. Dit gaat in tegen de algemene tendens van versnippering onderaan de piramide, vaak een gevolg van de *realteilung*.¹⁴⁴ In Horebeke zien we bijvoorbeeld wel een stijging van 102 bedrijven in 1571 naar 122 in 1690.¹⁴⁵

Toch kan de daling verklaard worden door een aantal externe factoren. Wanneer we bijvoorbeeld naar de demografische ontwikkeling kijken in de 16de en 17de eeuw, zien we een sterke daling van het aantal inwoners in Deftinge aan het eind van de 16de eeuw, namelijk van 583 naar 253 inwoners.¹⁴⁶ De oorzaak van deze daling ligt naar alle waarschijnlijkheid in de godsdienstconflicten en de vele militaire operaties aan het eind van de eeuw.¹⁴⁷ Rond de eeuwwisseling brak een herstelperiode aan waardoor het bevolkingsaantal in Deftinge tegen 1675 kon opklimmen tot 650 individuen.¹⁴⁸ Op vele plaatsen in Oost-Vlaanderen nam de bevolking opnieuw toe. Tegen het einde van de 17de eeuw – de periode waaruit het landboek dateert – treed echter opnieuw een sterke inkrimping op. Dit kwam aldus J. De Brouwer door een zware pestepidemie die uitbrak in Deftinge (een uitbraak in 1635, maar nadien nog een zwaardere uitbraak).¹⁴⁹ De bevolking werd gehalveerd van 650 zielen in 1675 naar 392 in 1696.¹⁵⁰

Deze bevolkingsdaling is naar alle waarschijnlijkheid de oorzaak voor de daling van het aantal bedrijven tussen beide dwarsdoorsneden. Deze mening is ook Willequet toegedaan. Hij vergeleek het kaartboek uit 1673 met het landboek uit 1699 en merkte op dat op amper 26 jaar heel wat hofstedes verdwenen waren.¹⁵¹ Een mogelijke uitbraak van de pest kan hier de aanleiding voor geweest zijn, al vermelden De Potter en Broeckaert dat de inwoners van Deftinge om meer dan 75 000 gulden schade geleden hebben tussen 1689 en 1694 als gevolg van de oorlogspraktijken van Lodewijk XIV.¹⁵² Jammer genoeg weet ik niet waar beide heren deze info gehaald hebben.

Bovenstaand verhaal heeft *an sich* weinig te maken met de centrale vraagstelling van deze thesis, maar is nodig om de gegevens van 1699 te kaderen. De bedrijfsstructuur zoals die in 1699 vastgelegd werd is getekend door een aantal voorgaande crisissen waardoor er een

¹⁴⁴ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 237

¹⁴⁵ De Rammelaere (C.), *op. cit.*, p. 35-36

¹⁴⁶ De Brouwer (J.), *demografische evolutie*, p. 13

¹⁴⁷ Verhulst p. 135

¹⁴⁸ De Brouwer (J.), *op. cit.*, p. 12-13

¹⁴⁹ *ibidem* ; De pest was na de grote uitbraak in het midden van de 14de eeuw nog endemisch aanwezig in Europa

¹⁵⁰ *ibidem*

¹⁵¹ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 239

¹⁵² Broeckaert (J.) en De Potter (F.), *Geschiedenis van de gemeenten en provincie Oost-Vlaanderen, 6de reeks: Arrondissement Oudenaarde, 1: Amougies, Berchem, Berlegem, St-Blasius-Boekel, St-Denijs-Boekel, Deftinge, Dikkele, Edelare, Eename*, Gent, Siffer, p. 14

vertekend beeld wordt gevormd. Eenmaal Deftinge zich (demografisch) herstelde tegen omstreeks 1745 zal de bedrijfsversnippering ongetwijfeld sterk toegenomen zijn.

4.12. De bedrijfsgrootte: 1699 versus 1846

In totaal waren er in 1699 82 landbouwbedrijven in Deftinge. Net als elders in Vlaanderen waren vooral de kleinere bedrijven sterk vertegenwoordigd. 45 procent van de bedrijven bestonden uit minder dan 1 hectare. 76 procent van de landbouwbedrijven moesten het doen met minder dan 5 hectare. De categorie tussen 5 en 10 hectare – de middelgrote bedrijven – maakten iets meer dan 7 % uit van het totaal aantal bedrijven. Het betreft voornamelijk de bedrijven van de families Machtelinckx, Soetens en Van Crombrugge.¹⁵³

Klasse	absoluut aantal 1699	absoluut aantal 1846
<1 ha	37	113
1-4 ha	25	98
4-5 ha	0	8
5-6 ha	3	6
6-7 ha	1	5
7-8 ha	2	3
8-9 ha	2	0
9-10 ha	1	1
10-15 ha	3	5
15-20 ha	0	4
20-25 ha	3	5
25-30ha	1	0
30-35ha	1	0
35-40ha	2	0
40-45ha	0	0
45-50ha	0	0
108 ha	1	1
totaal	82	249

tabel 14: aantal bedrijven en grootte 1699-1846

Daarnaast waren 13 % van alle bedrijven groter dan 10 hectare. Het betreft hier voornamelijk de landbouwbedrijven van de families Droesbeke, Herregodts, Van Hoorde, Vanden Damme, Berrens en Vande Maele. Een aantal van deze achternamen zullen in de 19de eeuw nog steeds veelvuldig voorkomen en zijn vaak gelinkt aan grotere hofsteden. Tot slot spring het Hof te Muizenhole met haar 108 hectares er natuurlijk bovenuit. Anno 1699 werd het gepacht door

¹⁵³ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 228

Heyndrick De Boots.¹⁵⁴ Door haar immense oppervlakte in vergelijking tot de andere bedrijfjes in Deftinge moet er een systeem van reciprociteit bestaan hebben tussen de pachter en de dorpelingen, maar hierover verderop meer.

Wanneer we de gegevens over Deftinge vergelijken met een aantal andere dorpen en regio's in Vlaanderen valt op dat Deftinge ergens op het gemiddelde zit. In zuid - en binnen-Vlaanderen waren ongeveer 45 % van de bedrijven kleiner dan 1 hectare. Deftinge scoort hier dus hetzelfde als het gemiddelde voor haar regio. Daarnaast bestonden voor dezelfde regio 80 tot 85 % van de bedrijven uit minder dan 5 hectare.¹⁵⁵ Deftinge scoort met haar 76 procent hier dus onder het gemiddelde. Het dorp kan dan ook op dit vlak vergeleken worden met Horebeke, waar het aantal bedrijven kleiner dan 5 hectare 73,6 % bedroeg. Toch is deze vergelijking (deels) fout, aangezien het aantal dwergbedrijven kleiner dan 1 hectare in Deftinge veel hoger lag dan in Horebeke (45 % en 32,4 %).¹⁵⁶ Daarnaast dateren de gegevens voor Horebeke uit 1750, een periode waar de miniaturisering al verder doorgedreven was dan in 1699. Een echte vergelijking met Horebeke – alsook met andere dorpen die vermeld worden in Lambrecht, Coppieters, Deprez, De Kezel en De Brouwer – is dus niet mogelijk. Daarenboven dateren de gegevens voor Deftinge uit een periode vlak na een sterke recessie waardoor er ongetwijfeld een sterk vertekend beeld zou ontstaan. De gegevens voor de andere dorpen dateren immers stevast uit het 2de en 3de kwart van de 18de eeuw, een periode waar de *Flemish husbandry* volop floreerde.

Toch kan ik stellen dat reeds in 1699 een sterke miniaturisering bestond in Deftinge. Voornamelijk het aantal bedrijven kleiner dan 1 hectare lag vrij hoog. Deze keuterboeren konden onmogelijk rondkomen met een dergelijke oppervlakte en moeten dus ongetwijfeld aanvullende activiteiten gehad hebben (cfr. protoindustrie). Daarnaast zullen een deel van deze keuterboeren tewerkgesteld geweest zijn op het Hof te Muizenhole (cfr. infra).

De landbouwtelling van 1846 zorgt voor de nodige data om de bedrijfsstructuur in Deftinge na de revolutionaire periode te onderzoeken. Zoals eerder vermeld gaat het hier om bedrijven die resideren in Deftinge met gronden in Deftinge én erbuiten.¹⁵⁷ De gegevens uit 1699 omvatten zoals hierboven gesteld enkel de bedrijven uit Deftinge met gronden enkel en alleen binnen Deftinge. Het is noodzakelijk om dit steeds in het achterhoofd te houden bij de interpretatie van de gegevens.

¹⁵⁴ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 232

¹⁵⁵ Vandenbroeke (C.), *Landbouw in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1815*, In: *Nieuwe algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Haarlem, 1979, p. 75

¹⁵⁶ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 25

¹⁵⁷ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 24

Anno 1846 zien we dat het aantal bedrijven in Deftinge spectaculair is gestegen: van 82 naar 249 in absolute cijfers. Dit impliceert een stijging van maar liefst 304 % ten opzichte van het jaar 1699. De stijging manifesteert zich voornamelijk bij de kleinere bedrijven. Bij de landbouwtelling van 1846 werden 113 bedrijven kleiner dan 1 hectare geregistreerd, wat neerkomt op zo'n 46 % van het totaal aantal bedrijven. 88 % van alle bedrijven was in 1846 kleiner dan 5 hectare. Wanneer we deze gegevens gaan vergelijken met de cijfers uit 1699 valt het op dat het relatief aantal kleine bedrijven (< 1 hectare) nagenoeg stabiel blijft (van 45 % naar 46 %). Het aantal bedrijven kleiner dan 5 hectare stijgt wel: van 76 % naar 88 %. Deftinge scoort hiermee hoger dan Markegem (85 %), maar anders dan in Markegem zal deze stijging voornamelijk te wijten zijn door een stijging van het aantal bedrijven binnen de klasse 1 tot 4 hectare, en niet door een stijging van de miniaturbedrijven onder de 1 hectare.¹⁵⁸ In de ruime regio scoort Deftinge opnieuw gemiddeld. Vergelijkbare resultaten zijn er immers voor het buurdorp Parike (87 %), terwijl dorpen zoals Erembodegem bij Aalst (cfr. Vermoesen) en Eke bij Gent (cfr. Coppieters) met respectievelijk 94 en 92 hoger scoren. Gemiddeld waren 86 % van de bedrijven binnen Oost-Vlaanderen kleiner dan 5 hectare. Deftinge ligt hier dus iets boven het gemiddelde.¹⁵⁹

Tijdens de telling werden in totaal 15 bedrijven geteld die tussen de 5 en de 10 hectare omvatten. In relatieve cijfers betekent dit dat 6 % van alle bedrijven tot deze middelgrote categorie behoorden. Dit is iets minder dan het algemeen gemiddelde voor Oost-Vlaanderen (8 %). Deftinge scoort hiermee wel meer dan Erembodegem en Eke (beiden 4 %), maar minder dan Markegem (10 %). In relatieve cijfers zien we een sterke overeenkomsten met de gegevens uit 1699, tot het aantal bedrijven tussen de 5 en 10 hectare rond de 7 % schommelde. Er treedt dus slechts een kleine (te verwaarlozen) daling op ten opzichte van 1699.

De grootste daling treedt echter op in de categorie van bedrijven groter dan 10 hectare. Daar waar ze in 1699 nog 13 % van alle bedrijven representeerden, zakt dit cijfer in 1846 tot 6 procent. Daarenboven valt het op dat in 1699 nog een aantal grote (pacht)hoeves bestonden die meer dan 30 hectare omvatten. Hier is anno 1846 echter geen sprake meer van. Het merendeel van de bedrijven situeert zich voornamelijk tussen de 10 en de 25 hectare, met het Hof te Muizenhole met haar 64 hectare als uitschieter. Toch ziet deze laatste haar oppervlakte ook sterk gedecimeerd (van 108 hectare naar 64). Hier ga ik in het volgende hoofdstuk dieper op in.

Ook al zien we een daling van het aantal grote bedrijven in Deftinge, toch blijkt dat ze het dorp al op het Oost-Vlaamse gemiddelde van 6 % zit. Deftinge scoort daarenboven veel hoger dan

¹⁵⁸ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 25

¹⁵⁹ Ministère de l'agriculture oth, Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement général, Brussel, 1846

dorpen zoals Markegem (4 %) en Erembodegem (1 %). Ook het aangrenzende dorp Parike scoort lager (4 %).

Algemeen genomen kan ik dus stellen dat Deftinge op vlak van de bedrijfsstructuren behoort tot een gemiddeld Vlaams dorp. Toch is het interessant dat het Hof te Muizenhole – het subject van het vervolg van deze thesis – behoort tot de top 50 van grootste bedrijven in Oost-Vlaanderen. Binnen het Arrondissement Oudenaarde behoort het pachtbedrijf zelf tot de top 4 van grootste bedrijven in de regio. Zo ‘gemiddeld’ blijkt de bedrijfsstructuur in Deftinge dus ook niet te zijn.

4.13. De bedrijfsuitbating: 1699 versus 1846

Naast het aantal en het type bedrijven in Deftinge anno 1699 loont het ook eens de moeite om te gaan kijken of we te maken hebben met bedrijven die voornamelijk bestaan uit pachtgronden, of uit gronden die in eigen handen van de boer zijn. Willequet onderzocht alle bedrijven groter dan 4 bunder individueel, met een beschrijving van de gepachte gronden en de gronden in eigendom. Voor de kleinere bedrijven maakt hij enkel de distictie tussen eigendom en pacht waardoor gedetailleerd onderzoek moeilijk is voor deze keuterbedrijven.

Klasse	volledige eigendom	> 50% in eigendom	Volledige pacht	>50% pacht
<1 ha	18	-	2	-
1-4 ha	6	-	0	-
4-5 ha	0	0	0	0
5-6 ha	1	1	0	1
6-7 ha	0	1	0	0
7-8 ha	0	1	0	1
8-9 ha	0	0	0	2
9-10 ha	0	0	0	1
10-15 ha	0	0	1	2
15-20 ha	0	0	0	0
20-25 ha	0	1	1	1
25-30ha	0	0	0	1
30-35ha	0	1	0	0
35-40ha	0	0	1	1
40-45ha	0	0	0	0
45-50ha	0	0	0	0
108 ha	0	0	1	0
totaal	25	5	6	10

tabel 15: uitbatingsvorm 1699

Allereerst valt het op dat de bedrijven kleiner dan 1 hectare bijna allemaal bestaan uit gronden in eigen eigendom. Slechts 5,4 % van de bedrijven kleiner dan 1 hectare bestaan enkel uit pachtgronden, oftewel 2,5 % van het totaal aantal bedrijven. In totaal bestaat amper 3,2 % van de bedrijven kleiner dan 5 hectare uit exclusief pachtgronden.

Bij de bedrijven tussen de 5 en 10 hectare zien we een andere tendens. Enkel het bedrijf van Pieter Schauvliege bestaat nog uit gronden in volledige eigendom.¹⁶⁰ Daarnaast zijn er 5 bedrijven die voor meer dan de helft bestaan uit pachtgronden. Tot slot zijn er nog 3 bedrijven die voor meer dan de helft bestaan uit gronden in volledige eigendom.

Bij de grote bedrijven die meer dan 10 hectare bestrijken zien we opnieuw een andere tendens. Een aantal bedrijven zullen uitgebaat worden in volledige pacht. We spreken *in casu* dan ook over grote pachthoeves. Het betreft allereerst het bedrijf van Pieter Van Hoorden, pachter van het Hof van Wijngaerde – in 1699 in handen van Michiel De Craene (cfr. supra).¹⁶¹ Daarnaast was ook het bedrijf van Pieter Vanden Damme – pachter van het Hof te Boesbroek van de Karthuizers – in volledige pacht. Tot slot was er natuurlijk Heyndrick De Boots die het Hof te Muizenhole pachtte van de Gentse Sint-Pietersabdij (cfr. supra). Anno 1699 was geen enkel groot bedrijf in volledige eigendom. Het merendeel van de bestond uit een combinatie van pachtgronden en gronden in volle eigendom.

Het valt op dat in 1699 er best wel een aantal grote bedrijven zijn in Deftinge. Dit is voor een groot deel het gevolg van de grote geestelijke aanwezigheid, waardoor bezittingen als grote stukken werden verpacht. Het Hof te Muizenhole steekt er met haar 108 hectare duidelijk boven uit, maar toch zijn er nog 7 andere bedrijven die bestaan uit meer dan 20 hectare. *De facto* kunnen we dus niet spreken van een dorpssamenleving die gedomineerd wordt door 1 groot pachtbedrijf waarbij de pachter zich als een *coq de village* gedraagt. Het verhaal is genuanceerder: tussen de keuterbedrijven en het Hof te Muizenhole liggen nog andere relatief grote bedrijven die ongetwijfeld hun stempel op de dorpssamenleving gedrukt hebben. Een aantal van deze bedrijven – zoals het Hof van Wijngaerde en het Hof te Boesbroek – zullen echter de tands des tijds niet doorstaan en spelen in de 19de eeuw geen rol meer.

Wat zal er nu gebeuren met de bedrijfsstructuren tijdens en na Franse Revolutie? De geestelijke bezittingen werden vaak als geheel verpacht, maar is dit nog steeds het geval wanneer deze bezittingen in de periode van nationale goederen van eigenaar zullen veranderen? Met andere

¹⁶⁰ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 229

¹⁶¹ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 230

woorden: zorgt de Franse Revolutie voor een wijziging in de bedrijfsstructuren in Deftinge? Op het eerste zicht zijn er toch een aantal veranderingen merkbaar ten opzichte van 1699. Zo valt het onder meer op dat het aandeel van pachtgrond in de miniaturbedrijfjes kleiner dan 1 hectare veel belangrijker is dan voorheen. Ruim 80 % van dit soort bedrijven bestaat immers gedeeltelijk of volledig uit pachtgronden. Dit valt te rijmen met de these van Prof. Vanhaute dat de 19de eeuw zich laat kenmerken door een toenemend aantal huishoudens zonder eigenbezit.¹⁶²

Klasse	volledige eigendom	> 50% in eigendom	Volledige pacht	>50% pacht
< 1 ha	14	8	39	52
1-4 ha *	5	22	6	65
4-5 ha	0	1	1	6
5-6 ha	0	2	1	3
6-7 ha	1	1	0	3
7-8 ha	0	1	0	2
8-9 ha	0	0	0	0
9-10 ha	0	0	0	1
10-15 ha	0	1	1	3
15-20 ha	0	1	0	3
20-25 ha	0	0	1	4
25-30ha	0	0	0	0
30-35ha	0	0	0	0
35-40ha	0	0	0	0
40-45ha	0	0	0	0
45-50ha	0	0	0	0
64 ha	0	0	0	1
totaal	20	37	49	143

tabel 16: uitbatingsvorm 1846

Ook voor de overige bedrijven kleiner dan 5 hectare merk ik eenzelfde tendens op. Het aantal bedrijven dat nog in volle eigendom is, is sterk afgenomen in vergelijking met het ancien regime. Meer dan 73 procent van het dergelijke bedrijven bestaan voor minstens 50 % uit pachtgronden. Dit percentage ligt lager voor de bedrijven tussen de 5 en de 10 hectare, waar 66 % al dan niet

¹⁶² Vanhaute (E.), Chacun est propriétaire ou espère le devenir. Grondbezit in Vlaanderen, begin 19de eeuw–begin 20ste eeuw, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 1-2, nr. XXVI, 1996, p. 115

gedeeltelijk bestaat uit pachtpercelen. Iets meer dan 33 % van de bedrijven heeft dus meer dan de helft in eigenbezit, al is er maar 1 bedrijf dat nog alle gronden in eigen handen heeft.

Wat betreft de grote bedrijven (+ 10 hectare) valt het op dat het aantal bedrijven met meer dan de helft van de gronden in eigen handen in absolute cijfers gelijk blijft ten opzichte van 1699 (2), maar procentueel zal dalen van 18 naar 12,5 procent. Ook hier wordt de pacht dus belangrijker. Het opvallendste gegeven bij deze grote bedrijven is met name het Hof te Muizenhole. Anno 1846 bestaat het bedrijf niet meer uit uitsluitend pachtgronden, maar ook uit gronden waarvan de pachter zelf eigenaar was. Deze opvallende tendens kon ik al vroeger in de 19de eeuw aantonen via kaartmateriaal. Hierbij treedt Jozef Van Crombrugge – pachter van het Hof te Muizenhole – ook op als eigenaar van een aantal percelen in het zuiden van het dorp. Meer specifieke info hieromtrent volgt in het volgende hoofdstuk. De pachter was dus niet enkel gebonden aan de hoeve zelf, maar had individueel nog eigen grondbezit. Hij was dus niet meer volledig gebonden aan de eigenaar, iets wat voor het ancien regime wél het geval was. We zien hier dus een opmerkelijk trendbreuk tussen de 18de en 19de eeuw – tussen de prerevolutionaire en postrevolutionaire periode.

Algemeen genomen kan gesteld worden dat er zich tussen het einde van de 17de eeuw en het midden van de 19de eeuw een aantal verschuivingen voordoen op vlak van de bedrijfsstructuur in Deftinge. Een aantal van deze verschuivingen kunnen vanuit de literatuur verklaard worden. Zo lijkt de these van Prof. Vanhaute voor mijn casus op te gaan. Pacht won doorheen de 18de en 19de eeuw steeds meer terrein waardoor tegen 1846 2/3 van het gecultiveerde land pachtland was.¹⁶³ In Deftinge bestonden meer dan 77 % van de bedrijven uit land dat gepacht werd, dit tegenover 48 % in 1699. Het pachtbedrijf – al dan niet gemengd met eigen bezit - werd aldus toonaangevend in Deftinge, alsook elders in het land.

Het pachten van een stuk grond hield in dat de pachter voor een bepaalde periode (meestal 3, 6 of 9 jaar) één of meerdere stukken land mocht pachten, dit weliswaar gebonden aan specifieke pachtvoorwaarden. De grond bleef veel meer dan bijvoorbeeld bij cijns gebonden aan de eigenaar, dewelke dan ook als eigenaar in kadastrale gegevens zal voorkomen. Eén van de consequenties van de toename van het aantal pachtbedrijven is dan ook de daling van het aantal eigenaars in de kadastrale bronnen. Eén van de ontwikkelingen in de 19de eeuw is volgens Prof. Vanhaute dan ook een dalend aantal huishoudens met eigendomstitel.¹⁶⁴ In Oost-Vlaanderen

¹⁶³ Vanhaute (E.), Rich agriculture and poor farmers: land, landlords and farmers in Flanders, 18th and 19th centuries, In: *Rural History, Society, Culture*, 2002, p. 23

¹⁶⁴ Vanhaute (E.), Chacun est propriétaire, p. 115

was tegen het midden van de 19de eeuw amper nog de helft van de huishoudens eigenaar.¹⁶⁵ Dit cijfer zal in de decennia nadien nog stijgen.

Een andere opvallende tendens tijdens de lange 19de eeuw is de extreme miniaturisering van de landbouwbedrijven. België was een land “*avec des petites exploitations*”.¹⁶⁶ De gemiddelde oppervlakte van een Belgisch landbouwbedrijf behoorde met haar 2,3 hectare tot de Europese hekkensluiters.¹⁶⁷ Veel van deze bedrijven konden niet louter en alleen teren op de opbrengst van het landbouwbedrijf. Velebedrijfjes zochten extra inkomsten in protoindustriële activiteiten. Daarenboven waren heel at keuterboeren actief als dagloner op één of meerdere grote (pacht)hoeves in het dorp. Via een systeem van reciprociteit werden kapitaal en arbeidskracht uitgewisseld. Grote bedrijven hadden een tekort aan arbeidskrachten – vooral tijdens het oogstseizoen – maar hadden een overschot aan kapitaal. *In casu* ging de eigenaar of pachter van een grote hoeve bijvoorbeeld het land van keuterboeren ploegen, dit in ruil voor arbeid op de hoeve.¹⁶⁸ Via dit systeem konden beide logica's overleven.

Socialisten zoals Emile Vandervelde deden onderzoek naar het grondbezit van grote particuliere eigenaars in de 19de eeuw. Toch laat de 19de eeuw zich aldus Prof. Vanhaute kenmerken door een stabiel particulier grondbezit – door een stabiele top van de piramide. Het is met name onderaan de piramide dat de miniaturisering zich doorzet. Als een gevolg van het erfrecht gebaseerd op de *realteilung* werden alle eigendommen gelijk verdeeld. Dit had als gevolg dat bedrijven doorheen te tijd steeds kleiner werden. Dit was echter een proces op (zeer) lange termijn waarbij fluctuaties konden voorkomen, vaak als gevolg van (demografische) crisissen. Ook kon het bedrijf op verscheidene momenten in het leven van omvang variëren. Vaak begon de boer op kleine schaal en zag hij in de eerste jaren vaak zwarte sneeuw. Na een aantal jaar bouwde hij een respectabel bedrijf(je) uit, om dit naar het einde van z'n leven toe opnieuw af te bouwen.¹⁶⁹ Cycliciteit kenmerkt aldus de premoderne plattelandssamenleving.

Voor Deftinge zien we een aantal van dezelfde tendensen naar voor komen in de 19de eeuw. Het aantal kleine bedrijfjes zal sterk toenemen, maar deze stijging zal zich zoals eerder gezegd voornamelijk manifesteren in de categorie tussen de 1 en de 5 hectare. Daarnaast is er voor Deftinge lang niet altijd sprake van een stabiel particulier grondbezit. Verderop zal immers blijken dat de familie Spitaels doorheen de 19de eeuw haar bezittingen in Deftinge stelselmatig zal uitbreiden, dit ten gevolge van zowel lokale als regionale entiteiten.

¹⁶⁵ Vanhaute (E.), *Rich agriculture and poor farmers*, p. 30

¹⁶⁶ zie ook: Seeböhm Rowntree (B.), *Comment diminuer la misère. Etudes rur la Belgique*, Parijs 1910

¹⁶⁷ Vanhaute (E.), *op. cit.*, p. 22

¹⁶⁸ Vanhaute (E.) en Van Molle (L), *Het einde van de overlevingslandbouw*, p. 46-47

¹⁶⁹ De Beunie (J.B.), *Détails sur le canton de Wase*, p. 156

Over de rol van de Franse Revolutie op vlak van de bedrijfsstructuur in België heerst er geen algemene consensus in de wetenschappelijke wereld. Prof. Vanhaute situeert het omslagpunt pas na WOI, terwijl De Kezel stelt dat de belangrijkste transitie op vlak van grondbezit en bedrijfsstructuur plaatsvonden aan het begin van de 19de eeuw.¹⁷⁰ Ook Van Bavel ziet rond 1800 geen cesuur.¹⁷¹ Naar mijn aanvoelen heeft de Franse Revolutie echter wel een rol gespeeld in de bedrijfsstructuur in de 19de eeuw. De vraag rijst nu of een onstabiele periode leidde tot een versnelde bezitsloosheid (cfr. Vandenbroeke) of deze net het aan- en verkoopgedrag beteugelde.¹⁷² Het is alleszins zeker dat de 19de eeuw zich laat kenmerken door een sterke terugval in het eigengeërfd bedrijf, waarbij pacht aldus veel belangrijker werd. Toch was het pachtbedrijf reeds in de 18de eeuw sterk vertegenwoordigd, al ontbreekt het – net als voor Deftinge het geval is – vaak aan meerdere dwarsdoorsnedes. Enkel in de regio tussen Aalst en Oudenaarde kwam het eigengeërfd bedrijf nog veelvuldig voor, aldus Prof. Vanhaute.¹⁷³ Dit kan echter niet aangetoond worden voor mijn casus. Het pachtbedrijf was reeds in 1699 belangrijk (48 %) en zal enkel maar terrein winnen doorheen de 19de eeuw (77 %). De belangrijkste reden ligt ongetwijfeld bij de aanwezigheid van grote landeigenaars in Deftinge zowel voor als na de Franse Revolutie. Voor mijn casus merk ik op dat de introductie van een nieuwe klasse van burgerij als gevolg van de verkoop der nationale goederen de facto de aanzet kan geweest zijn tot het prominenter voorkomen van pachtbedrijven in Deftinge. *In casu* verwierf de familie Spitaels meer dan 25 % van de dorpsoppervlakte tegen 1860, een cijfer dat nog zal toenemen in het volgende decennia (cfr. mutatedocumenten). De familie Spitaels speelde dus een belangrijke rol als verpachter, al zijn hier heuristisch nauwelijks van terug te vinden. Dit gegeven in combinatie met een dalend aantal eigendommen in handen van de lokale bevolking kan een aanleiding geweest zijn tot de overgang van bedrijven die gebaseerd zijn op gronden in volle eigendom naar bedrijven die opgebouwd zijn uit pachtgronden. Dit hoeft *an sich* geen negatieve gevolgen voor het bedrijf zelf te hebben. Een pachtbedrijf kon immers snel inspelen op de landmarkt en kon zo vaak de betere gronden uitzoeken.¹⁷⁴

¹⁷⁰ De Kezel (L.), Grondbezit in Vlaanderen, 1750-1850. Bijdrage tot de discussie over de sociaal-economische ontwikkeling op het Vlaamse platteland (einde 18de – midden 19de eeuw), In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, nr. 1, 1988, p. 86-87

¹⁷¹ Lucassen (L.) en Van Bavel (B.), Een differentiële grens. Over de integratie van de Middeleeuwen in de economische en sociale geschiedenis van de Lage Landen (inleiding op het themanummer: 'Lange lijnen, fraaie vergezichten. Middeleeuwse perspectieven voor de sociale en economische geschiedenis'), In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, jaargang 28, nr. 2, 2002, pp. 129-146

¹⁷² De Reu (P.) en De Vijlder (N.), Crisis, herstel en continuïteit: de vastgoedmarkt van het Gentse platteland doorheen oorlogstijd in de tweede helft van de achttiende eeuw, In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 17, 2013, p. 170

¹⁷³ Vanhaute (E.) Eigendomsverhoudingen in de Belgische en Vlaamse landbouw tijdens de 18de en de 19de eeuw, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis-Revue Belge d'Histoire Contemporaine*, Gent, nr. 24, 1993, p. 194-196

¹⁷⁴ mondelinge communicatie met P. De Reu

DEEL 4: BESLUIT

In dit eerste hoofdstuk ging ik dieper in op de algemene evolutie van de bezitsstructuren en eigendomsstructuren in Deftinge. Door een afweging te maken van de situatie voor en na de Franse Revolutie slaagde ik erin om aan te tonen dat de Revolutie op een aantal vlakken een breukmoment was.

De eigendomsstructuur zal fundamenteel veranderen in Deftinge. De verkoop van nationale goederen tijdens de Franse Revolutie is daarvan de oorzaak. Op een periode van 20 jaar zal een dorp gedomineerd door de clerus veranderen in een dorp in handen van de (nieuwe) burgerij. De nieuwe bourgeoisie lijkt in een eerste fase van deze thesis dus de echte voordeelgenieter van de revolutionaire periode. Een vaststelling die overeenstemt met de literatuur. Vanuit een andere perceptie en motivering beheerde deze klasse hun verworven goederen.

De invloed van de Franse Revolutie op de bedrijfsstructuur is echter minder duidelijk. Andere factoren speelden zonder meer een belangrijke rol in de bedrijfsversnippering van Deftinge tegen het midden van de 19de eeuw. Het dorp volgt daarmee eigenlijk de algemene tendens die zich in dezelfde periode in Vlaanderen voordeed. Toch lijkt het erop dat de verkoop der nationale goederen onrechtstreeks wel effect had. Doordat steeds minder gronden in handen waren van de lokale bevolking, impliceerde dit een stijging van het aantal gepachte gronden in Deftinge in vergelijking met het ancien regime. De familie Spitaels is daar een mooi typevoorbeeld van.

Door mijn casus Deftinge te spiegelen aan een aantal andere dorpen in Binnen-Vlaanderen viel des te meer haar uniciteit op. Het valt op dat er nauwelijks een constante te trekken valt voor het ancien regime in Vlaanderen, dat er met andere woorden geen grote algemene tendensen waar te nemen zijn. Ieder dorp kende in se verschillende eigendomsverhoudingen waarbij de aanwezigheid van abdijen, ontginningspraktijken in de volle middeleeuwen en de nabijheid van kleine of grote steden doorslaggevend zijn voor de lokale eigendomsrelaties. Algemeen genomen zullen er in de 17de en 18de eeuw geen grote transformaties optreden. Die transformaties zullen wel optreden vanaf 1795-1796 wanneer de Franse bezetter alle kerkelijke goederen zal confisqueren en openbaar veilen.¹⁷⁵ Het valt dan ook niet te verwonderen dat in dorpen zoals Deftinge, Zaffelare en Hillegem - gekenmerkt door een hoge tot zeer hoge geestelijke aanwezigheid – veel grotere veranderingen zullen plaatsvinden in de 19de-eeuwse eigendomsrelaties dan in dorpen waar de geestelijkheid – lees abdijen en kloosters – nauwelijks tot niet vertegenwoordigd waren. In dit opzicht kan ik concluderen dat de verkoop van nationale

¹⁷⁵ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p.29

goederen tijdens de Franse Revolutie een decisieve factor is in deze *property shift*. Een exponent van deze grote veranderingen was het Hof te Muizenhole, de hoeve die in het vervolg van dit werk centraal zal staan.

**HOOFDSTUK V: Het
Hof te Muizenhole
binnen Deftinge:
veranderende
eigenaars en pachters
als gevolg van de
Franse Revolutie**

Nadat ik het in vorige hoofdstuk heb gehad over de veranderingen tijdens de 18de en 19de eeuw in Deftinge, wil ik in wat volgt vooral specifiek focussen op het Hof te Muizenhole. Ik zal met name dieper ingaan op de periode kort voor, tijdens en na de Franse Revolutie, dit omdat de hoeve op een aantal fundamentele punten zal wijzigen – zowel uiterlijk als op socio-economisch vlak. Daarbij ligt de klemtoon op wie nu eigenlijk voordeel haalt uit de Revolutie: de eigenaar of de pachter? Door gebruik te maken van alternatieve bronnen wil ik mij onderscheiden van de eerder traditionele geschiedschrijving zoals ik dat in het vorige hoofdstuk deed. Bij heel wat auteurs is de periode 1790 – 1830 immers *terra incognita*, dit terwijl in deze periode tal van transacties plaatsvinden. Toch is de kennis van de sociaaleconomische krachtlijnen uit het vorige hoofdstuk fundamenteel om het verhaal dat ik hieronder zal brengen te kunnen begrijpen.

Ik heb ervoor gekozen om dit hoofdstuk af te trappen met een beschrijving van de nieuwe eigenaars van het Hof te Muizenhole. Waar mogelijk zal ik trachten de achtergrond van de eigenaars weer te geven. Het betreft dus niet louter een chronologische opsomming, maar eerder een sociografisch profiel om de motieven en het doen en laten van de eigenaars te achterhalen. Hebben we te maken met personen die het bestuur genegen zijn? Zullen de eigenaars zich verrijken als gevolg van de Franse Revolutie? Allemaal vragen waarop ik in het eerste deel een antwoord zal trachten te formuleren.

Na de omschrijving van de nieuwe eigenaars zal ik afdalen tot het niveau van de pachter. Wie waren de pachters voor, tijdens en na de Franse revolutie? Welke effecten ondervinden zij van de Revolutie? Hebben we te maken met ingezetenen of met individuen die het dorp minder goed kenden? Slechts een paar van de vele vragen waarop ik hieronder een antwoord zal formuleren. Daarbij wil ik niet alleen focussen op de pachter zelf, maar ook op zijn relatie met het dorp – in se dus de relatie tussen het Hof te Muizenhole en Deftinge – en de relatie tussen pachter en eigenaar? Zien we hieromtrent veranderingen als gevolg van de Franse Revolutie? Met andere woorden: zal de Franse Revolutie – *in casu* dus de nieuwe eigenaar(s) – zorgen voor een veranderende relatie tussen de pachter en eigenaar enerzijds en de pachter en het dorp anderzijds?

In het laatste deel zal ik tenslotte focussen op de al dan niet wijzigende oppervlakte van het Hof te Muizenhole enerzijds. Daarnaast zal ook het landgebruik voor, tijdens en na de revolutionaire periode bekeken worden. Ik wil daarbij benadrukken dat dit deel niet afzonderlijk kan gezien worden, maar in relatie staat met de pachters en eigenaars alsook met regionale en nationale tendensen. De Vlaamse rurale wereld van de 18de en 19de eeuw laat zich immers kenmerken

door *bottom up and top down* relaties waardoor eigenaar, pachter en omgeving met elkaar verstrengeld zijn.

DEEL 1: DE EIGENAARS VAN HET HOF TE MUIZENHOLE TIJDENS DE 18DE EN 19DE EEUW

Het Hof te Muizenhole behoorde tijdens de 18de eeuw en vooral 19de eeuw toe aan verschillende instellingen en private personen. Daarbij ging het tijdens de Franse Revolutie over van onpersoonlijk goed naar persoonlijk goed. Het is een understatement als ik zeg dat een aantal eigenaars een interessante voorgeschiedenis hebben. Het betreft dan ook figuren met een regionale tot zelfs nationale bekendheid, iets wat dit verhaal rond het Hof te Muizenhole een extra dimensie zal meegeven.

5.1. De Gentse Sint-Pietersabdij

De Gentse Sint-Pietersabdij zal gedurende het grootste deel van de bestaansgeschiedenis van het Hof te Muizenhole eigenaar zijn. Voor de hele geschiedenis van het Hof te Muizenhole in Deftinge tijdens de middeleeuwen en het ancien regime verwijs ik graag terug naar hoofdstuk 3 (voorgeschiedenis). Toch benadruk ik graag nog even dat het mijn verhaal start in 1723, wanneer het Hof te Muizenhole in oppervlakte zal gedecimeerd worden als gevolg van een specifieke politiek van de abdij.¹⁷⁶ Het kan hier gaan om een reactie op de laat 17de-eeuwse crisis die het Hof te Muizenhole doorstond, of om louter financiële redenen.¹⁷⁷ Tot slot lijkt ook de druk van bovenaf een mogelijk motief te zijn geweest. Agronomen zoals Mann en De Poederlé pleitten immers tegen dergelijke grote bedrijven, dit omwille van de lage grondproductiviteit in vergelijking met kleine bedrijven. In een periode van demografische groei moesten immers meer monden gevoed worden indien men het Malthusiaans plafond wilde afwenden.¹⁷⁸

Naast deze splitsing van het Hof te Muizenhole in 1723 is het ook belangrijk te vermelden dat het hoevecomplex in 1753 en 1771 nog 2 grondige renovaties onderging. Deze renovaties hebben op allerlei manieren sporen achtergelaten. Een relict aan de eerste renovatie is de gevelsteen uit 1753, die verwijst naar abt Filips Standaert.¹⁷⁹ Ook in 1771 werden werken uitgevoerd aan de hoeve, zo blijkt uit het archief van de aalmoezenij van Deftinge.¹⁸⁰ Ook het grondplan van het Hof te Muizenhole uit 1771 is naar alle waarschijnlijkheid gemaakt na de

¹⁷⁶ R.A.G., *Sint-Pietersabdij I*, nr. 138

¹⁷⁷ Willequet (B.), *op. cit.*, p. 217

¹⁷⁸ De Poederlé (n.n.), *Answers to the Agricultural Queries Relating to the General State of Husbandry in the Netherlands*. In: *Communication to the board of Agriculture*, Londen, 1804, vol 1, p. 252 ; Mann (T.), *Dans un pays fertile et bien peuplé, les grandes fermes sont-elles utiles à l'état en général?* In: *Mémoires de l'Académie Imperiale et Royale des Sciences en Belles Lettres à Bruxelles*, nr. 4, 1783, p. 199-225

¹⁷⁹ Eigen bezoek HTM

¹⁸⁰ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4308 (diverse rekeningen)

renovatie. De sporen van oude schuren op de kaart herinneren ons immers aan de toestand voor de 18de eeuw.¹⁸¹

Ik vertel dat verhaal over de 2 renovaties niet zomaar. Het getuigt van vertrouwen en geloof van de Sint-Pietersabdij in deze hoeve. Daarenboven is het cruciaal te weten dat een relatief nieuw gebouw onder de hamer ging tijdens de verkoop van nationale goederen. Tot op vandaag zijn de gebouwen die in 1797 werden verkocht nog steeds in goede staat. Eenzaam staand op de Ossenbergh oogt het Hof te Muizenhole heden vandaag dan ook nog steeds mastodontisch.

5.2. Pierre Vidal en Suzanne De Smet

Wanneer de Franse troepen de Zuidelijke-Nederlanden binnenvielen, was dit het begin van een schokgolf doorheen heel Europa. Tegelijkertijd werd de poort naar de moderniteit ingetrapt. Er werd komaf gemaakt met eeuwen van geestelijke dominantie op het platteland. Aanvankelijk was het de bedoeling om de aangeslagen kerkelijke goederen te doneren aan de Franse soldaten, maar van dit plan werd al snel afgestapt. Binnen het nieuw opgerichte Schelddedepartement werd vanaf eind 1796 de verkoop *des biens nationaux* georganiseerd.¹⁸² In de beginperiode werden voornamelijk de grote domeinen verkocht. Zo geschiedde ook voor het Hof te Muizenhole op 21 germinal jaar V, oftewel 15 april 1797.

In de ochtend van die 15de april kwam het Hof te Muizenhole als 5de domein aan de beurt. Voor de in totaal 16 artikelen werd aanvankelijk 84 100 *livres* geboden door Josserand, de bureauchef van het Schelddedepartement. De mogelijkheid bestaat dat hij optrad in eigen naam, al kocht hij ook vaak in naam van de Gentse bankier Constant Hopsomere.¹⁸³ Tijdens het tweede *feu* bood Pierre Vidal 90 700 *livres*. Tijdens het derde *feu* werd geen hoger bod gedaan, waarna het Hof te Muizenhole – toen 63 hectare groot - toegewezen werd aan *citoyen Vidal*. Hij gaf echter zijn volmacht aan Suzanne George De Smet, een ex-religieuze uit het Sint-Joris klooster van Gent gelegen in de Steendam. Zij sloot in zijn naam de koop af.¹⁸⁴

Over beide individuen is wel het één en ander geweten. Zo zal Pierre Vidal naast het Hof te Muizenhole nog 167 hectare verwerven, dit verdeeld over 42 artikelen.¹⁸⁵ Deze 42 artikelen omvatten onder meer 4 percelen in een buurdorp van Deftinge, St-Maria-Lierde. Daarnaast ook 1 artikel in Stoppeldijk, waarbij de volmacht wordt gegeven aan Albertin De Groote, ex-

¹⁸¹ R.A.G., *Kaartenverzameling (ca. 1358-1994)*, nr. 498

¹⁸² Voor meer info hieromtrent zie hoofdstuk 4 deel II

¹⁸³ Lambert (J.), *Inbeslagname en verkoop van nationale goederen*, p. 195

¹⁸⁴ R.A.G. Gent, *Fonds Schelddedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5841 (proces verbaal openbare verkoop)

¹⁸⁵ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 66

religieuze van klooster in Oudenaarde. Vervolgens ook 2 percelen in Baardegem bij Aalst, waar Bernard Lameusse – ex-religieuze van de abdij van Waarschoot – optrad als gevolmachtigd koper.¹⁸⁶ Ten slotte – en misschien ook wel het opvallendste – krijgt Suzanne De Smet volmacht bij de aankoop van het Geraardsbergse Hof te Wambas. Deze laatste zal naast het Hof te Muizenhole nog andere eigendommen verwerven. Samen met haar collega Marie Impens van het Sint-Jorisklooster te Gent zullen ze 5 hoeves en 2 huizen kopen, goed voor in totaal bijna 250 hectare, inclusief het Hof te Muizenhole.¹⁸⁷ Volgens De Chou – schrijver van een lokaal geschiedkundig werk over grote hoeves in het regio rond Geraardsbergen – trad Vidal op als vertegenwoordiger voor Suzanne De Smet. Ik trek dit echter in twijfel, omdat in elke bron die ik tegenkwam Vidal wel degelijk de koper was en zijn volmacht gaf aan oud-kloosterlingen.¹⁸⁸

plaats	artikelen	prijs (fr. liv.)	volmacht
St-Maria-Lierde	4	n.b.	geen
Stoppeldijk	1	29 000	Albertin De Groote
Baardegem	2	10 700	Bernard Lameuse
Oostakker	2	14 100	Albertin De Groote
Geraardsbergen	n.b.	65 900	Suzanne De Smet

tabel 17: verworven eigendommen P. Vidal tijden FR.

Het valt dus op dat Pierre Vidal nauwelijks in eigen naam iets zal kopen, maar bijna altijd een volmacht zal verlenen aan oud-kloosterlingen. Naar mijn mening hebben we hier gewoon te maken met een stroman die als administratief medewerker van het Scheldepartement goederen zal (her)aankopen voor religieuze personen. Dezelfde praktijken zien we overigens veelvuldig weerkomen in de beginfase van de verkoop van nationale goederen, zo trad Jean-François Spitaels op als stroman voor zijn jongere broer Jozef – een voormalig benedictijner van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen.¹⁸⁹ Het lijkt dan ook geen twijfel dat heel wat van de “aankopen” door Pierre Vidal gesponsord werden via retraitebons. Alle aankopen dateren immers uit de periode voor augustus 1797, wanneer het gebruik van retraitebons verboden werd bij de aankoop van nationale domeinen.¹⁹⁰

¹⁸⁶ R.A.G. Gent, *Fonds Scheldepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nrs. 5071-5072 (registers betreffende de bestemming van de klerikale goederen)

¹⁸⁷ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 167

¹⁸⁸ De Chou (F.), *Historische hoeves Geraardsbergen*, z.p.

¹⁸⁹ De Ro (J.), *Analyse van een machtige politieke en financiële familieclan: de Spitaels van Geraardsbergen. Machtsverwerving en – verlies*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 287-288

¹⁹⁰ Lambert (J.), *op. cit.*, p. 180

De facto bleef het Hof te Muizenhole dus na 15 april 1797 nog steeds in religieuze handen, weliswaar van een particulier persoon en niet meer van een instelling. Toch zal er geen periode van stabiliteit aanbreken. Suzanne De Smet en Pierre Vidal gaan al snel de hoeve doorverkopen. Bij het induiken van de 19de eeuw zullen aldus nieuwe kopers op de kar springen.

5.3. Louis Abraham Delachaux en Anne-Martine Collin

In het begin van de 19de eeuw zal het Hof te Muizenhole opnieuw van eigenaar veranderen. Pierre Vidal en Suzanne De Smet verkopen het goed aan het koppel Louis Abraham Delachaux en Anne-Martine Collin. Hoe, waar en wanneer deze transactie plaatsvond is niet bekend. Normaal gezien zou de verkoop moeten geregistreerd zijn in het registratiekantoor van Geraardsbergen (voor 1814) of in het kantoor van Zottegem (na 1814). Ik heb alles driedubbel gecheckt, maar nergens vond ik een spoor van de verkoop van de hoeve.¹⁹¹ Ook in het archief van het hypotheekkantoor van Oudenaarde vond ik niets. Een hypothese voor dit spoorloos zijn heb ik niet. Net als P. De Reu weet ik echt niet wat de reden is voor het niet voorkomen in de heuristische bronnen. De enige zekerheid die ik heb is dat Anne-Martine Collin – ondertussen weduwe – eigenaar was in juli 1811. Er werd toen immers een kaart gemaakt door landmeter Masquelin van het Hof te Muizenhole en al haar gronden.¹⁹² Het is best mogelijk dat Collin toen pas eigenaar werd, al lijkt het mij realistisch dat de eigenaarswissel een aantal jaren vroeger plaatsvond. Deze hypothese wordt gesterkt door 2 vaststellingen. Allereerst is geweten dat Pierre Vidal en Louis De Smet – mogelijk familie van Suzanne De Smet – een aantal eigendommen van de hand zullen doen in 1809.¹⁹³ Mogelijk vond de eigenaarswissel toen plaats. Daarnaast is geweten dat Louis Abraham Delachaux in 1800 zeer actief zal zijn op de vastgoedmarkt. Zo zal hij in Oubeaux de *ferme de la Bellaye* overkopen van Louise Danneville.¹⁹⁴ Daarnaast zal hij in dezelfde maand ook *la ferme normande des Oubaux* kopen.¹⁹⁵ Ook in Parijs – de woonplaats van het koppel – zullen onroerende goederen aangekocht worden in datzelfde jaar (cfr. Hotel Saint-Florentin en Hotel de Paradis).¹⁹⁶ Het is dus best mogelijk dat de verkoop van het Hof te Muizenhole in dezelfde periode plaatsvond. Toch blijft dit louter hypothetisch. Het harde bewijs is tot mijn spijt niet terug te vinden.

¹⁹¹ Ik zocht daarbij op alle mogelijk achternamen in zowel de tafel van kopers als verkopers, alsook voor alle gronden verkocht in Deftinge. Nergens is er echter sprake van een verkoop van het Hof te Muizenhole.

¹⁹² Stadsarchief Geraardsbergen, *Inventaris archief Baronie van Boelare (1496-1975)*, nr. 365

¹⁹³ R.A.G. Gent, *Fonds Schelvedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5032 (ligging en waardebeoordeling van de verkochte staatsdomeinen)

¹⁹⁴ Touzery (M.), *Amour, fortune et religion pendant la Révolution française : le parcours d'Anne Collin et Louis Abraham Delachaux entre Bruxelles, Neuchâtel, Lille et Paris*, In: *Bulletin de la Société de Borda*, 2015, p. 18

¹⁹⁵ Touzery (M.), *op. cit.*, p. 19

¹⁹⁶ Touzery (M.), *op. cit.* p. 17

Wie waren nu Louis Abraham Delachaux en Anne-Martine Collin? Het minste dat ik kan zeggen is dat we te doen hebben met 2 zeer interessante figuren die rechtstreeks met de Franse Revolutie betrokken waren. Het koppel leerde elkaar vermoedelijk in 1794 kennen in Lille en huwden al snel. Op 23 maart 1795 werd het huwelijk bezegeld.¹⁹⁷ Toch kenden beiden reeds een bewogen geschiedenis voor ze elkaar leerden kennen.

Anne-Martine Collin werd geboren in Brussel in 1764, hoofdstad van de Oostenrijkse Nederlanden. Ze zal op 63-jarige leeftijd sterven in Saubusse. Ze was afkomstig uit een gedistingeerde Brabantse familie waarbij haar vader raadgever en secretaris was voor de Grote Raad van Mechelen en haar moeder tevens afkomstig was uit een Brusselse bourgeoisiefamilie. In 1787 zal een huwelijk gesloten worden tussen Anne-Martine Collin en François Lamoral Imbert. Haar 1ste echtgenoot – afkomstig uit Lille – behoorde tot dezelfde sociale klasse als Collin. De familie Imbert behoorde immers tot de 3 grootste families in Lille. Het gezin zal zich al snel settelen in Lille. Toch was het huwelijk geen lang leven beschoren. Het uitbreken van de Franse Revolutie dreef het koppel immers uiteen. Net als 3 andere leden van zijn familie zal Imbert het slachtoffer worden van de gewelddadige politiek van de Franse Republiek ten aanzien van adel en clerus.¹⁹⁸ Als gevolg van royaliteit aan de koning belandt de echtgenoot van Collin op 6 juni 1794 onder de guillotine, vlak voor de val van Robespierre.¹⁹⁹ We hebben hier dus in eerste instantie te maken met een eigenaar die de revolutie niet genegen was, Anne-Martine Collin verloor immers haar echtgenoot door de extreme politiek van Robespierre.

Toch zal Anne-Martine Collin niet bij de pakken blijven zitten. Nauwelijks een half jaar later zal ze op 3 maart 1795 huwen met Louis Abraham Delachaux, een handelaar die ze naar alle waarschijnlijkheid leerde kennen in Lille. Hij werd geboren te Neuchâtel (Zwitserland) in 1764 maar reisde gedurende zijn jeugdjaren doorheen heel Frankrijk. Hij stierf in 1805 in Parijs. De reden voor het huwelijk is niet ver te zoeken. In 1794 werd immers hun eerste zoon Guillaume-Tell geboren worden. Met andere woorden: Imbert was een bedrogen echtgenoot. Touzery – schijfster van het recente artikel omtrent het liefdeskoppel Collin en Delachaux – stelt dat Imbert onmogelijk de vader kon geweest zijn. Het paar leidde immers al 7 jaar een “steriel” leven.²⁰⁰

¹⁹⁷ Touzery (M.), *op. cit.* p. 7

¹⁹⁸ Touzery (M.), *op. cit.* p. 7

¹⁹⁹ Biard (M.), *Missionnaires de la République. Les représentants du peuple en mission, 1793-1795*, Paris, 2002, p. 111-364

²⁰⁰ Touzery (M.), *op. cit.*, p. 7

afbeelding 2: Anne Collin met haar kinderen Guillaume Tell en Eugénie, 1815.²⁰¹

We hebben hier *de facto* te maken twee individuen met een totaal verschillende achtergrond en een verschillende ervaringen met de Franse Revolutie. Zonder deze Revolutie zou dergelijk huwelijk ook niet mogelijk geweest zijn. Collin was immers katholiek, Delachaux protestants. Het Franse klimaat liet echter een interreligieus huwelijk toe vanaf 1792.²⁰² Collin zag haar echtgenoot – waar van liefde vermoedelijk weinig sprake was – een kopje kleiner gemaakt

²⁰¹ Touzery (M.), *op. cit.*, p. 18 (door Jacques Antoine Lemoine, olie op ver, 180 x 175, collection particulière)

²⁰² Touzery (M.), *op. cit.*, p. 9

worden door de aanhangers van Robespierre. Delachaux daarentegen onderhield goede contacten met de familie van Robespierre.²⁰³ Als protestant stond hij heel positief tegenover de Franse Revolutie. Toch vonden beide tegenpolen elkaar, iets wat op z'n minst opmerkelijk kan genoemd worden.

Het is vanuit hun thuisbasis Parijs dat ze hun bezittingen in België zullen beheren. Ook het Hof te Muizenhole behoorde tot hun belangrijke eigendommen in ons land. Tot 1822 zal Anne-Martine Collin eigenares blijven. In die periode zal de familie de meeste van haar bezittingen in onze regio verkopen, dit voornamelijk om successierechten te omzeilen. Zo zal Eugénie Delachaux bij haar huwelijk in 1821 250 000 frank krijgen van haar moeder, geld dat voortkwam uit de verkoop van 13 huizen in Brussel en gronden elders in die regio.²⁰⁴ In dit licht moet dan ook de verkoop van het Hof te Muizenhole op 4 mei 1822 gezien worden.

5.4. De gebroeders Doods en Isidore Warocqué

Nadat het Hof te Muizenhole gedurende één of twee decennia 's eigendom was van een Frans-Brussels echtpaar, zal de hoeve op 4 mei 1822 verkocht worden aan Louis Ghislain Doods en zijn broer Jean-Baptiste Modest, handelaars uit Lessen.²⁰⁵ De transactie Collin-Doods besloeg de 72 ha 42a 66 ca, inclusief het Hof te Muizenhole. De verkoopprijs bedroeg 70 000 gulden, wat neerkomt op 148 148 frank. Dit impliceert dat de prijs per hectare voor het Hof te Muizenhole 1035 gulden bedroeg, oftewel 2190 frank/hectare. De registratie van de verkoop vond plaats in Brussel via notaris Bastin.

De titel van dit deel laat al uitschijnen dat bij deze transactie iets speciaals aan de hand is. Bij mijn speurtocht doorheen het archief was ik verbaasd toen bleek dat amper een week later het Hof te Muizenhole opnieuw van eigenaar zou veranderen. Op 12 mei 1822 vond immers een ruil plaats tussen de gebroeders Doods en Isidore Warocqué, een bankier uit Bergen. De ruil omvatte het Hof te Muizenhole dat toen 65 ha 58 a 66 ca groot was – wat impliceert dat de verkoop tussen Collin en Doods (72 hectare) naast het Hof te Muizenhole nog andere gronden binnen Deftinge omvatte. Met andere woorden: Anne-Martine Collin en Louis Abraham bezatten vermoedelijk niet enkel gronden die hoorden bij de hoeve, maar ook nog gronden elders in Deftinge.

De ruil tussen Doods en Warocqué omvatte niet enkel het Hof te Muizenhole. Ook werden nog 40 ha 35 a 36 ca andere gronden in Deftinge geruild. Tot slot waren ook het Hof ter Planken (33

²⁰³ Touzery (M.), *op. cit.*, p. 15

²⁰⁴ Touzery (M.), *op. cit.*, p. 3

²⁰⁵ R.A.G., *Registratiekantoor Zottegem*, nr. 127

ha) uit het naburige Parike en het Hof ten Daele uit Hillegem (57 ha) bij de ruil betrokken. Dit is opvallend, aangezien beide hoeves ooit eigendom waren van de Sint-Pietersabdij. Voor het eerst sinds 1797 behoorden het Hof te Muizenhole en het Hof ter Planken opnieuw toe aan dezelfde eigenaar. De ruil omvatte alles samen meer dan 200 hectare (200 ha 29 a 39 ca), dit voor een totaalprijs van 240 000 gulden. Dit komt neer op 1198 gulden/hectare, oftewel 2535 frank per hectare. In ruil gaf Warocqué het kasteel van Mellet en het bos van Sars-La-Buissière. Hij kocht het kasteel dit in 1808 van Charles Benoît Joseph Declauwez-Braint voor 104 592 frank. Het bos werd gekocht van de graaf van Madrid.²⁰⁶

Er treedt in mei 1822 aldus een vreemde situatie op waarbij de hoeve op zeer korte tijd 2 maal van eigenaar zal veranderen. Om dit te verklaren dook ik het archief van het hypotheekkantoor van Oudenaarde in. Daaruit blijkt dat we hier naar alle waarschijnlijkheid opnieuw met een stromanschap te maken hebben. De gebroeders Dooms zullen immers in de periode van mei 1822 en juli 1827 enkel goederen verkopen aan Isidore Warocqué en zijn vrouw Rosa Duvivier.²⁰⁷ Isidore Warocqué gaf aldus vermoedelijk de opdracht tot het aankopen van goederen, waarbij slecht af en toe iets in ruil werd gegeven. De eigenaars van wie de gebroeders Dooms zullen kopen zijn daarenboven ook zeer interessant. Allereerst zullen ze natuurlijk het Hof te Muizenhole kopen van Anne-Martine Collin. Daarnaast worden ook het Hof ten Daele (04-01-1822) en eigendommen in Denderwindeke (13-05-1822) gekocht door de broers.²⁰⁸ De vorige eigenaar was Rosalie Le Maire, woonachtig in Parijs. Het is dus zeer opvallend dat vanuit Parijs zowel Collin als Le Maire in mei 1822 een aantal belangrijke onroerende goederen zullen verkopen. Het is een mogelijkheid dat beide dames elkaar kenden en er vanuit Parijs de opdracht werd gegeven om de goederen in de Zuidelijke-Nederlanden te verkopen. Touzery wijst immers op het feit dat de vrij grote afstand het beheer van de eigendommen bemoeilijkte.²⁰⁹ Mogelijk was dit een reden voor de verkoop van de goederen, al stel ik me de vraag waarom de hoeves niet eerder werden verkocht. Het is ook opvallend dat de zowel Collin als Le Maire tot 7 jaar na het verdwijnen van de Franse troepen in onze regio eigendommen zullen hebben. Dit valt vermoedelijk te verklaren vanuit het gegeven dat de overgang van de Franse naar de Nederlandse periode nauwelijks tot niet revolutionair was.²¹⁰

Het Hof ten Daele maakt zoals eerder gezegd deel uit van een grote ruil met Warocqué (12-05-1822). De eigendommen in Denderwindeke die gekocht werden van Le Maire, werden echter pas in maart en juli 1827 geruild, dit samen met 7 andere pachthoeves in de regio rond

²⁰⁶ Rassel-Lebrun (J.), Les transactions immobilières du banquier montois Isidore Warocqué durant le régime français, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 2-3, 1982, p. 230

²⁰⁷ R.A.G., *Hypotheekkantoor Oudenaarde* 75, nr. 107

²⁰⁸ R.A.G., *Hypotheekkantoor Oudenaarde* 72, nr 55

²⁰⁹ Touzery (M.), *op. cit.*, p. 9

²¹⁰ mondelinge communicatie met P. de reu

Charleroi.²¹¹ De overige transacties tussen Dooms en Warocqué vonden zoals ik reeds zei plaats in mei 1822.

De facto komt het Hof te Muizenhole dus vanaf 1822 in handen van een nieuwe sociale klasse die mede dankzij de Franse Revolutie enorm invloedrijk zal worden in het hele land. Wanneer de gebroeders Dooms en Warocqué eigenaar worden, hebben zij reeds een hele voorgeschiedenis achter zich. Met name Isidore Warocqué blijkt een opmerkelijk figuur tijdens de Franse bezetting, de Nederlandse periode én het prille België. Hieronder zal ik dan ook sociografisch profiel schetsen waarbinnen de koop en vooral de verkoop van het Hof te Muizenhole te kaderen valt.

Over Louis Ghislain Dooms en zijn broer Jean-Baptiste Modest is relatief weinig geweten. Beide werden geboren te Lessen, maar van Louis Ghislain is geweten dat hij zich later zal vestigen in Lede, vlakbij Aalst.²¹² Beide heren woonden *de facto* binnen een straal van 15 km van het Hof te Muizenhole, waardoor de kans bestaat dat ze vertrouwd waren met de hoeve. Deze these wordt ondersteund door het gegeven dat de naam Dooms voorkomt bij de meubelverkoop van het Hof te Muizenhole in 1824.²¹³ Beide heren stonden bekend als koopmannen, maar ook op de vastgoedmarkt waren zij zeer actief. Zo weet ik dat ze op 29 november 1825 eigenaar werden van 8 stukken bos in de regio rond Charleroi.²¹⁴ In 1837 bezaten de broers minstens 12 artikelen, allemaal gelegen in Henegouwen.²¹⁵ Toch zijn hun bezittingen niets vergeleken met de eigendommen die in het bezit zijn van Isidore Warocqué. Anders dan bij de gebroeders Dooms zal hij reeds tijdens de verkoop der nationale goederen acteren als koper.

Isidore Warocqué werd geboren op 17 september 1771 als zoon van een middenstander. Op 24 jarige leeftijd huwt hij Rosalie Duvivier, een achternicht van hem.²¹⁶ Als jongeman zal hij de kost verdienen als kolenhandelaar, maar de Franse Revolutie bood voor hem de opportuniteit om uit de schaduw te treden. In augustus 1798 leende hij immers 10 000 frank aan het departementaal bestuur voor het heraanleggen van wegen die geleden hadden onder de militaire campagnes. Goede wegen betekende voor hem immers minder transportkosten.²¹⁷ Daarnaast kocht hij ook *en masse* aangeslagen nationale domeinen in het Departement van Jemappes. Toch vinden we hem niet terug bij de vroegste kopers. Het is pas vanaf 6 februari 1797 dat hij zal acteren als koper, dit zowel individueel als met co-kopers. In totaal verwierf hij 1550 hectare waarvan 530

²¹¹ R.A.G., *Hypotheekkantoor Oudenaarde* 72, nr. 1084

²¹² Delebeque (A.), *Pasinomie: collection complète des lois, décrets, arrêtés*, deel III, 1837, p. 417-420

²¹³ R.A.G., *Archief notaris Jean-Baptiste Minnaert*, nr. 59 (meubelverkoop S. Saligo)

²¹⁴ Prevot (P.), *Le Brasserie Dubois*, 2006, p. 3-26

²¹⁵ Delebeque (A.), *op. cit.*, p. 421

²¹⁶ Rassel-Lebrun (J.), La faillite d'Isidore Warocqué, banquier montois du début du XIXe siècle, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr 3-4, 1973, p. 429

²¹⁷ Rassel-Lebrun (J.), *op. cit.*, p. 431

als volledige eigenaar en 1020 als mede-eigenaar.²¹⁸ Onder andere Jean-Baptiste Paulée – die ik beschreef in hoofdstuk 4 - trad op als mede-eigenaar.²¹⁹ De 1550 hectare bestond onder meer uit een 20-tal hoeves, molen, huizen en een aantal abdijgebouwen.²²⁰ Isidore Warocqué blijkt dus naast bankier ook te beschikken over een enorm aantal onroerende goederen waar hij zijn inkomsten kon uithalen. Hij is dan ook een schoolvoorbeeld van een nieuwe klasse van burgerij die als gevolg van de Franse Revolutie tijdens de vroege 19de eeuw op het voorplan zullen verschijnen.

Naast bankier en eigenaar hield Warocqué er nog tal van andere functies op na. Hij was onder meer hoofd van de Kamer van Koophandel van Bergen tussen 1812 en 1832 en ook lid van de Algemene Raad van de Departement van Jemappes. Naast zijn politieke interesse is vooral zijn interesse in de landbouw opmerkelijk. Hij won meerdere prijzen, waaronder een prijs in 1811 van de *Société d'Agriculture de la Seine* voor het inspansingen om de bietenteelt te promoten.²²¹ We hebben dus te maken met een eigenaar die zelf interesse toont voor de stiel. Het lijkt dan ook mogelijk dat hij een aantal van zijn ideeën liet uitvoeren door zijn pachters – dus ook door de pachter van het Hof te Muizenhole. Dergelijke politiek werd immers ook toegepast tijdens de 18de eeuw door grootgrondbezitters zoals De Respani.²²²

Wanneer de ruil van het Hof te Muizenhole tussen Dooms en Warocqué plaats vindt, behoort hij tot de top van de Zuid-Nederlandse bankiers. De familie Warocqué komt dan ook voor veelvuldig voor in het boek omtrent de grootste Belgische bankiers.²²³ Het is pas vanaf 1830 dat Isidore Warocqué in de problemen zal komen. Als bankier van heel wat industriëlen in de Borinage ging hij regelmatig leningen aan met de *Société Générale de Belgique*. Opgericht in 1822 door Willem I was dit één van de grootste investeringsmaatschappijen van de 19de eeuw.²²⁴ Wanneer in België in de zomer van 1830 een revolutionair klimaat ontstaat, heerst bij heel wat kapitalisten een gevoel van wantrouwen. De financieel negatieve situatie brengt Warocqué in de problemen, aangezien sommige leningen niet meer werden afbetaald. Zo moest Dhr. Hanonnet-Gendarme maandelijks 1 000 000 gulden aflossen, iets wat niet gebeurde.²²⁵ De schuldeiser – de *Société Générale de Belgique* – eiste 4 164 538 frank van Warocqué, iets wat hij niet kon

²¹⁸ Rassel-Lebrun (J.), Les transactions immobilières du banquier montois Isidore Warocqué durant le régime français, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 2-3, 1982, p. 209

²¹⁹ Rassel-Lebrun (J.), *op. cit.*, p. 225

²²⁰ Rassel-Lebrun (J.), *op. cit.*, p. 209-210

²²¹ Darquenne (R.), *Histoire Economique du Departement de Jemappes, dans Mémoires et Publications de la société des Scenieces, des Arts et des Lettres du Hainout*, nr. 79, 1965, p. 218

²²² De Respani (n.n.), Mémoire sur la culture d'un village du Brabant, vers la Campine, In: *Mémoires d'Agriculture, d'Economie Rurale et Domestique publié par la Société Royale d'Agriculture de Paris*, 1788, p. 1-14

²²³ voor meer info: Tilman (S.), *Les grands banquiers belges (1830 -1935) Portrait collectif d'une élite*, p. 412

²²⁴ Het is opmerkelijk dat de aankoop van het Hof te Muizenhole ook plaatsvond in dat jaar. Er bestaat dus mogelijks een link tussen de oprichting van de Generale Maatschappij en de aankoop, al is dit louter een hypothese.

²²⁵ Rassel-Lebrun (J.), La faillite d'Isidore Warocqué, banquier montois du début du XIXe siècle, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr 3-4, 1973, p 438

betalen.²²⁶ Ook al bleef deze situatie aanslepen tot 1 juli 1834, *de facto* was Warocqué failliet op 30 november 1830.²²⁷ De verkoop van het Hof te Muizenhole moet dan ook in het licht van dit faillissement gezien worden. Op 3 januari 1831 werd de hoeve immers verkocht aan Pierre-Jean Spitaels, bankier uit Geraardsbergen.²²⁸

Het is significant dat opeens ook de Belgische Revolutie een belangrijke rol speelt in dit verhaal. Voor Isidore Warocqué was de Franse revolutionaire periode zeer vruchtbaar. De Belgische Revolutie daarentegen is dé aanleiding tot zijn faillissement. Toch zal deze Revolutie ook de aanleiding geven tot het naar voor brengen van nieuwe individuen zoals dat bij de familie Spitaels het geval was.

5.5. Pierre-Jean Spitaels

Op 3 januari 1831 zal de financieel geplaagde Isidore Warocqué het Hof ter Planken en het Hof te Muizenhole verkopen aan Pierre-Jean Spitaels.²²⁹ Volgens het Registratiekantoor van Zottegem ging het enkel om de verkoop van het Hof ter Planken, en dit voor 106312,5 gulden. Dit bedrag is echter veel te hoog voor de oppervlakte van het Hof ter Planken (34 bunder). Ik zocht naar een verklaring hiervoor in het archief van notaris De Clercq bij wie de verkoop werd geregistreerd. In het repertorium vond ik het antwoord:

“Isidore Warocqué te Bergen verkoopt aen Petrus Joannes Spitaels te Geeraerdsbergen, twee hofsteden, zaeylanden, meersch en bosschen, alle gestaen en gelegen in de gemeenten Paricke, Deftinge, Martens-Lierde, Onkerzele, Overboelare en andere..”.²³⁰

Aangezien het Hof te Muizenhole naast gronden in Deftinge ook gronden in Overboelare en Onkerzele omvatte, wist ik met 99 % zekerheid dat het hier om de verkoop van zowel het Hof ter Planken als het Hof te Muizenhole ging. De minuten van notaris De Clercq zijn echter niet bewaard, waardoor ik de originele akte niet kon inkijken. Via de inschrijving in het Hypotheekkantoor van Oudenaarde kon in wel concluderen dat het om de verkoop van beide hoeves ging.²³¹ Het blijkt dus gewoon om een foute notatie in het registratiekantoor te gaan.

²²⁶ Rassel-Lebrun (J.), *op. cit.*, p. 434

²²⁷ Isidore Warocqué werd op 1 juli 1834 failliet verklaard. Met terugwerkende kracht werd zijn faillissement vastgelegd op 30 november 1830

zie Rassel-Lebrun (J.), *op. cit.*, p. 447

²²⁸ R.A.G., *Registratiekantoor Zottegem*, nr. 64 f. 147

²²⁹ R.A.G., *Registratiekantoor Zottegem*, nr. 64 f. 147

²³⁰ R.A.G., *Archief notaris Jozef-Lodewijk Declercq*, nr. 8

²³¹ R.A.G., *Hypotheekkantoor Oudenaarde* 72, nr. 167

In de notariële akte worden een aantal interessante dingen opgesomd. Allereerst wordt voor de oppervlakte van het Hof te Muizenhole verwezen naar de kaart die opgemaakt werd door Masquelin in opdracht van Anne-Martine Collin in juli 1811, welke pas geregistreerd werd in 1822 – naar alle waarschijnlijkheid wanneer de transactie Collin-Dooms plaatsvond. De oppervlakte beslaat aldus opnieuw meer dan 65 hectare. Aangezien het gaat om een koppelverkoop valt opnieuw de exacte prijs per hectare voor het Hof te Muizenhole niet te berekenen. In totaal beslaat de verkoop 107 ha 29 a 78 ca, wat neerkomt op 990,82 gulden per hectare. Omgerekend naar franken is dit 2096,97 frank/hectare. Een opvallende daling dus tegenover eerdere transacties, maar hierover verderop meer.

Naast de verwijzing naar de kaart uit 1811 is het ook opvallend dat Pierre Jean Spitaels verklaart “*les dits biens fort bien connaitre*”. Daarnaast koesterde hij het verlangen om beide hoeves aan te kopen. We hebben hier dus te maken met een individu die sterk vertrouwd was met de omgeving, de hoeve en het dorp door en door kende. Toch stel ik me de vraag waarom Pierre Jean Spitaels pas in 1831 zullen toehappen en niet eerder. Om hierop een antwoord te vinden moeten we de achtergrond van de familie Spitaels van nader bij gaan bekijken.

De familie Spitaels kan gezien worden als de voornaamste burgerlijke familie in Geraardsbergen in de 18de en 19de eeuw. De oorsprong van hun rijkdom en bekendheid ligt in het bankierswezen. Over alle leden van de clan is reeds heel wat geschreven. Met name Jacques De Ro maakte in het kader van zijn masterproef een zeer uitgebreide studie van de familie. Algemeen genomen stelt hij dat als gevolg van de patriottenopstand tegen Jozef II in 1790 de familie voor het eerst op de voorgrond trad in de regio. De Franse machthebber zal de familie Spitaels veel gezag en politieke macht verlenen, iets wat ook tijdens de Hollandse periode zo is. Pas vanaf 1825 zal de familie in ongenoegen vallen met het bestuur van Willem I.²³² Verbouwereerd over de regeling van het heerschappijstelsel zullen de clanleden dan ook leidinggevende figuren zijn tijdens de Belgische Revolutie.

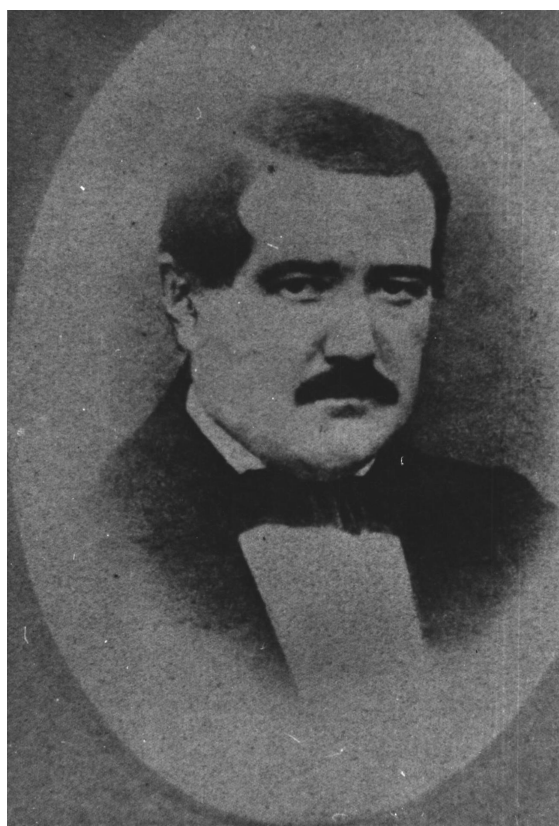
Het was met name René Spitaels – neef van Pierre-Jean - die als Voltairiaanse Unionist vaak terug te vinden was in de revolutionaire kringen in Brussel. Hij was de zoon van Albert Spitaels, van wie ik weet dat hij in 1818 30 ha 54 a 88 ca grond zal erven in Deftinge van zijn vader Jean Spitaels.²³³ Kaartmateriaal opgemaakt tussen 1818 en 1821 toont aan dat het ging om het Nederhof te Muizenhole.²³⁴ Deze hoeve – tot 1723 behorend tot het Hof te Muizenhole – kocht hij op 16 augustus 1809 van Gilles Mechelpot.²³⁵

²³² De Ro (J.), *op. cit.*, p. 120

²³³ Stadsarchief Geraardsbergen, *Inventaris archief Baronie van Boelare (1496-1975)*, nr. 259 (verdeling van het nalatenschap van Jean Spitaels en M.J. Van Bollaert)

²³⁴ Stadsarchief Geraardsbergen, *Inventaris archief Baronie van Boelare (1496-1975)*, nrs. 366,367,368 (kaarten eigendommen A. Spitaels)

²³⁵ R.A.G., *Registratiekantoor Geraardsbergen*, nr. 82 f. 67

*Afbeelding 3: René Spitaels*²³⁶

René Spitaels kantte zich tegen een aantal moreel-ethische, taalkundige en religieuze dreigingen uit de Noordelijke-Nederlanden.²³⁷ Op zijn bevel werd in Geraardsbergen een petitie gehouden *voor de personele splitsing tussen Noord en Zuid*.²³⁸ Omwille van zijn revolutionaire praktijken werd hij tussen 1828 en 1830 twee maal opgesloten, onder meer in de gevangenis “*Petits Carmes*” te Brussel.²³⁹ Via een schijnvoorwendsel lokte het Nederlandse bestuur René naar Oudenaarde waar hij gearresteerd werd.²⁴⁰ Na een aantal desillusies tijdens onder meer de verkiezing van het Nationaal Congres besloot hij tussen juli 1836 en maart 1838 een reis naar Constantinopel te ondernemen. Zijn bevindingen zijn gebundeld in een reisdagboek, wat tot op heden nog niet volledig onderzocht is.²⁴¹ Ik moedig iedere historicus dan ook aan om het

²³⁶ De Ro (J.), *op. cit.*, p. 36

²³⁷ Imbo (G.), *Het stormachtige leven en de mysterieuze dood van René Spitaels (1809-1849)*, Geraardsbergen, 1999, p. 11

²³⁸ Imbo (G.), *op. cit.*, p. 18

²³⁹ Imbo (G.), *op. cit.*, p. 12-13

²⁴⁰ Marcel (P.) en Van Kerckhoven (C.J.) *Noemenswaardige mannen in vrouwen uit het rijke verleden van Geraardsbergen, 13de eeuw – 20ste eeuw*, p. 151

²⁴¹ Spitaels (R.), *De Bruxelles à Constantinople*, Brussel, Librairie polytechnique, 1839

dagboek eens van naderbij te bestuderen. Er staan immers talloze beschrijvingen in van contacten met andere culturen, waarbij een sterk gematigd Eurocentrisme opvalt.²⁴²

Naast René Spitaels waren ook Pierre-Jean en zijn zoon Jacques voorname figuren tijdens de Belgische Revolutie in Geraardsbergen. Wanneer op 2 september 1830 een burgerwacht van 327 burgers werd opgetrokken, werd Pierre-Jean opperbevelhebber. René werd officier.²⁴³ Vanaf 22 augustus 1831 werd Jacques legioenscommandant.²⁴⁴

Het valt dus op dat de nieuwe eigenaar van het Hof te Muizenhole vanuit een totaal andere hoek de Belgische Revolutie benaderen dan zoals dat bij Isidore Warocqué het geval was. Daar waar het succesverhaal voor deze laatste *de facto* ophoudt in 1830, gebruikt Pierre-Jean de Revolutie als opstap, al is opstap hier misschien wat overdreven. Pierre-Jean was immers voor 1830 al een zeer opmerkelijk en kapitaalkrchtig figuur (cfr. infra). Toch moet de aankoop van het Hof te Muizenhole op 3 januari 1831 gezien worden in het licht van de Belgische Revolutie. Vanuit een systeem van verantwoordelijkheid die berustte op materiële suprematie werd het cijnskiesrecht behouden, wat inhield dat iemand een bepaald bedrag aan belastingen moest betalen om stemrecht te verkrijgen. Om verkozen te worden lag de belastinggrens nog hoger. Het mag dan ook niet verwonderen dat één op drie verkozenen in het Nationaal Congres grootgrondbezitters waren.²⁴⁵ Omdat Pierre-Jean heel wat politieke ambitie toonde stel ik dan ook als hypothese dat het Hof te Muizenhole gekocht werd vanuit dit perspectief. Vanuit het principe van *census suffrage* was hij immers verplicht grond te kopen.²⁴⁶ Het verbaast dan ook niet dat tussen 1836 en 1838 Pierre-Jean fungeerde als provincieraadslid.²⁴⁷

We weten nu wie in 1831 de nieuwe eigenaars zullen zijn en wat vermoedelijk de reden was voor de aankoop, maar we weten nog niet wie Pierre-Jean exact was. Om meer te weten te komen val ik terug op de thesis van Jacques De Ro, alsook op eigen archiefonderzoek.

Pierre-Jean Spitaels werd geboren in 1768 als zoon van Guillaume – een hoedenmaker – en Marie-Jeanne Van Damme. Als eerste bedrijvigheid hield hij zich bezig met zijn linnenbedrijfje in

²⁴² Zo beschrijft hij onder meer contacten met de Islamwereld als volgt: “Croyons et espérons donc encore en la régénération de cet Orient, d’où nous sont venues toutes les grandes vérités en morale, en religion et en hygiène” zie Imbo (G.), *op. cit.*, p. 73

²⁴³ Imbo (G.), *op. cit.*, p. 18

²⁴⁴ Van Trimpont (M.), *De Geraardsbergse “Garde Civique of Burgerwacht” (1795-1920)*, Geraardsbergen, p. 40-41

²⁴⁵ Reynebeau (M.), *Een geschiedenis van België*, Tield, Lannoo, 2004 p. 33-34 ; Ook Albert en Jozef Spitaels werden voorgedragen maar haalden het uiteindelijk niet zie Imbo (G.), *op. cit.*, p. 35

²⁴⁶ Hoyle (R.W.) en Van Bavel (B.) eds., *Social Relations: Property and Power*, CORN publication XX, Turnhout, Brepols, 2010, p. 208

²⁴⁷ Imbo (G.), *op. cit.*, p. 3

de Brugstraat in Geraardsbergen.²⁴⁸ Vanaf ten vroegste 1792 werd hij ontvanger van de Baronie van Boelare, toen in handen van het echtpaar De Cassina-De Murat.²⁴⁹ Deze hadden zoals ik reeds vermeldde in hoofdstuk 4 een beperkt aantal eigendommen in Deftinge. Pierre-Jean moet dus al voor de Franse Revolutie vertrouwd geweest zijn met Deftinge, een these die ondersteunt wordt door het gegeven dat Pierre-Jean vanaf 1789 voorkomt als getuige bij de tiendverpachtingen in Deftinge.²⁵⁰ Dat zijn neef Bartholomeus Van Damme als ontvanger van de Sint-Pietersabdij schriftelijke notie nam van de verpachtingen is mogelijk een verklaring voor het voorkomen van P.J. Spitaels in de bronnen.

Pierre-Jean zal ook optreden als koper van een aantal nationale domeinen, weliswaar niet zo majestueus als zijn nonkels Jean Spitaels en Jozef Spitaels (cfr. supra). Mogelijk zit zijn nog jeugdige leeftijd tijdens de veiling hier voor iets tussen. Zijn voornaamste aankopen dateren dan ook uit de Hollandse periode (bijna 5 ha in de regio Geraardsbergen), al zal hij ook samen met Nicolas Faucault – rentenier uit Gent – onroerende goederen kopen tijdens de Franse verkoop der nationale goederen.²⁵¹ Toch zal hij – zo blijkt uit een pachtcontract bewaard in het familiearchief Spitaels in het Rijksarchief Gent – minstens vanaf 1814 gronden bezitten in Deftinge.²⁵² In het begin van de 19de eeuw zal Pierre-Jean naast handelaar ook optreden als bankier. Dat zijn financiële situatie er in het begin van de 19de eeuw danig op vooruit moet gegaan zijn, blijkt uit het feit dat hij op 29 april 1818 het kasteel van Boelare zal kopen van zijn voormalige meerdere voor 48 026 gulden.²⁵³

In de periode tussen 1818 tot aan zijn dood in 1851 zal Pierre-Jean nog tal van bezittingen verworven hebben. Een volledig overzicht hiervan geven is echter onbegonnen werk, dit door de enorme hoeveelheid bronnen. Net zoals De Reu stelt in zijn artikel heb ik immers vastgesteld dat een volledig opsomming geven van de onroerende goederen van één bepaalde eigenaar onmogelijk is indien men niet beschikt over een uitgebreid familiearchief.²⁵⁴ Voor de familie Spitaels is – zoals ik reeds stelde in hoofdstuk 2 – een belangrijk deel van het familiearchief verdwenen.

²⁴⁸ De Ro (J.), *op. cit.*, p. 237

²⁴⁹ Stadsarchief Geraardsbergen, *Inventaris archief Baronie van Boelare (1496-1975)*, nr. 118 (verpachtingen door P.J. Spitaels voor de Baronie van Boelare)

²⁵⁰ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4300 (tiendverpachting 1789)

²⁵¹ Lambert (J.), *Chronologische tabel van de Nationale Goederen*, p. 3 ; in totaal 4 ha 66 a ; zie ook Lambert (J.), De verkoop van nationale goederen in de provincie Oost-Vlaanderen tijdens het Hollands bewind (1820-1821), In: *Handeling der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 20, 1966, p. 41

²⁵² R.A.G., *Familiearchief Spitaels*, nr. 15 (pachtcontract t.v.v. P.J. Spitaels)

²⁵³ Stadsarchief Geraardsbergen, *Inventaris archief Baronie van Boelare (1496-1975)*, nr. 123 (verkoop van het kasteel van Boelare door graaf De Murat aan P.J. Spitaels)

²⁵⁴ De Reu (P.), *Bronnen uit de pre-kadastrale en kadastrale periode vergeleken* (ongepubliceerd artikel), p. 12

Wanneer Pierre-Jean sterft op 1 december 1851 zal hij eigenaar zijn in 12 gemeenten. In Geraardsbergen alleen al bezat hij 8 huizen. Toch lag het leeuwendeel van zijn onroerend vermogen in Deftinge, zo blijkt uit zijn erfenisaangifte.²⁵⁵ Hij beschikte er over meer dan 77 hectare onroerende goederen. In totaal bezat hij in 1851 201 hectare. Toch moet dit getal ooit hoger geweest zijn. Hij liet zijn kasteel in Nederboelare in 1845 immers over aan zijn zoon Jacques.²⁵⁶ Pierre-Jean zelf ging in Onkerzele wonen, alwaar hij op regelmatige basis meubelverkoop organiseerde.²⁵⁷ Hij bleef daar tot aan zijn dood in 1851.

Concluderend kan gesteld worden dat met de overname van het Hof te Muizenhole door Pierre-Jean Spitaels een langdurige stabiele periode aanbreekt op eigenaarsvlak. *In se* kan de aankoop van het Hof te Muizenhole gezien worden als verderzetting van stelselmatige aankopen binnen Deftinge. Dit proces startte tijdens de verkoop van nationale goederen en kent haar summum tussen 1830 en 1870. De Franse en Belgische Revolutie zijn in mijn opinie hier opnieuw de katalysators. Vanaf 1831 was immers praktisch het volledige zuiden van Deftinge in handen van de Spitaels clan, waarbij een deel beheerd werd door de tak van Pierre-Jean (Hof te Muizenhole) en een ander deel door zijn aanverwanten Jean(1809), zijn zoon Albert(1818) en zijn kleinzoon René (1844).²⁵⁸ Het gegeven dat het Hof te Muizenhole langdurig in dezelfde handen blijft maakt het tegelijkertijd kwetsbaarder. Wat gebeurt er immers met de hoeve na de dood van Pierre-Jean? Met andere woorden: gaat het Hof te Muizenhole verdeeld worden onder de nakomelingen en aldus ten prooi vallen aan het erfrechtstelsel?

5.6. Alfred en Jacques Spitaels

Wanneer de erfenisregeling na het overlijden van Pierre-Jean in 1851 op 19-05-1852 voltrokken was, werden zijn eigendommen gelijk verdeeld tussen Jacques en Alfred – een minderjarige zoon uit zijn tweede huwelijk.²⁵⁹ Toch zal er geen opsplitsing van het Hof te Muizenhole plaatsvinden. Vanuit Popp blijkt dat het Hof te Muizenhole aan Alfred toekomt, het Hof ter Planken aan Jacques. Wanneer we voor Deftinge de rekening opmaken blijkt dit te kloppen. Pierre Jean bezat bij zijn dood 77 ha 36 a 29 ca in Deftinge. Uit de mutatiedocumenten blijkt in 1853 dat Alfred eigenaar is van 52 ha 23 a 80 ca, dezelfde hoeveelheid als 7 jaar later opgegeven werd in het kadaster van Popp.²⁶⁰ Het verschil tussen beide maakt dat Jacques recht had op 25 ha 12 a 49 ca.

²⁵⁵ R.A.G., *Registratiekantoor Geraardsbergen*, nr. 447 (erfenisaangifte P.J. Spitaels)

²⁵⁶ De Ro (J.), *op. cit.*, p. 326

²⁵⁷ R.A.G., *Archief van notaris Charles Evrard*, nr. 8 (repertoria)

²⁵⁸ R.A.G., *Archief van notaris Joannes Byl*, nr. 71 (erfenis aangifte Albert Benoit Spitaels)

²⁵⁹ Vanuit De Ro blijkt dat conform het erfrecht alles gelijk verdeeld werd. De eigendommen in Deftinge zullen echter voornamelijk toekomen aan Alfred; zie De Ro (J.), *op. cit.*, p.325-327; Daarenboven werd de erfenisaangifte na de nieuwe wet van 17 december 1851 conform de regels neergelegd in het bureau van Geraardsbergen.

Zie De Reu (P.) *Erfenisregeling de moderne tijden: De erfenisaangifte als bron voor historisch en genealogisch onderzoek*, In: *Vlaamse Stam*, nr 6, 2009, p. 558

²⁶⁰ R.A.G., *Kadaster Oost-Vlaanderen 1993*, nr. 2775 (mutatiedocumenten Deftinge)

Vanuit de kadastrale gegevens is geweten dat Jacques in 1851 – voor de dood van zijn vader dus – reeds in het bezit was van 47 ha 97 a 60 ca in Deftinge.²⁶¹ Wanneer dit opgeteld wordt bij zijn erfenisdeel beslaat zijn totaalbezit in Deftinge 73 ha 10 a 9 ca. De lichte afwijking ten opzichte van de kadastrale gegevens van 1854 (74 ha 26 a 20 ca) valt te verklaren door 3 aankopen van Jacques in de periode 1852-1853.²⁶²

De 25 hectare die Jacques zal erven zijn naar alle waarschijnlijkheid vooral gronden die bij het Hof ter Planken hoorden. Deze hoeve – in vogelvlucht amper 3 kilometer van het Hof te Muizenhole verwijderd – bestond immers voor een aanzienlijk deel uit gronden gelegen in Deftinge (Puttemansveld en de Vijverkouter). Wanneer de bezittingen van Pierre-Jean in Parike (tabel) opgeteld worden samen met het erfenisdeel van Jacques, bekom ik een totaal van 43 ha 82 a 79 ca. Dit is meer dan de oppervlakte van het Hof ter Planken bij de verkoop in 1831 (41 ha 86 a 32 ca).²⁶³ Daarenboven zijn de gronden in St-Martens-Lierde die toebehoorden tot het Hof ter Planken in 1831 (3 ha 7 a 15 ca) niet inbegrepen in dit getal. Ik concludeer dus dat het deel dat Jacques zal erven van zijn vader in Deftinge (25 ha 12 a 49) niet louter en alleen gronden waren die hoorden bij het Hof ter Planken, maar ook individuele percelen. Het pachtcontract in het familiearchief Spitaels lijkt dit te bevestigen.²⁶⁴ Toch beschik ik niet over een sluitend bewijsstuk aangezien er in de bronnen nergens een pachtcontract voor één van de grote hoeves te vinden was. Een probleem dat ik voor het Hof te Muizenhole ook heb, al lijkt de situatie daar duidelijker. Volgens het mutatedocument blijkt Alfred Spitaels anno 1853 binnen Deftinge te beschikken over 52 ha 23 a 80 ca. Een snelle blik op de kadasterkaart toont al snel dat het ging om het Hof te Muizenhole. Het verschil tussen de vermelde oppervlakte in het bezit van Alfred en de oppervlakte in 1831 (65 ha 43 a 46 ca) kan logisch verklaard worden door het gegeven dat het Hof te Muizenhole ook gronden omvatte in Overboelare – al lagen deze gronden op amper 200 meter van het hoevegebouw – en in Onkerzele (de Muizenholmeers). Alfred Spitaels blijkt eigenaar van al deze percelen, waardoor er *de facto* geen verschil is tussen de oppervlakte van het Hof te Muizenhole in 1831 en na de dood van Pierre-Jean in 1851.

Ik kan nu stellen dat Jacques Spitaels na de dood van zijn vader eigenaar werd van het Hof ter Planken, alsook van een aantal individuele percelen in Deftinge en Alfred het volledige Hof te Muizenhole zal erven. Vermoedelijk zit hier een doelbewuste politiek achter van de familie om op die manier de bezittingen niet te laten versnipperen en aldus de pachtprijs hoog te (blijven) houden. Van Alfred is immers geweten dat hij enkel teerde op de inkomsten van zijn eigendommen. Voldoende inkomsten genereren uit zijn eigendommen was dus primordiaal.

²⁶¹ ibidem

²⁶² ibidem

²⁶³ R.A.G., *Hypotheekkantoor Oudenaarde* 72, nr. 167

²⁶⁴ R.A.G., *Familiearchief Spitaels*, nr. 15 (pachtcontract t.v.v. P.J. Spitaels)

Vanuit zijn kasteel dat hij liet bouwen in 1860 hield hij zich als rentenier enkel bezig met politieke activiteiten. Zo liet hij zich in 1894 als liberaal verkiesbaar stellen voor de Senaat.²⁶⁵ In die periode bereikte zijn totale belastingcijfer de volle cijns. Ook zijn halfbroer Jacques toonde politieke interesse. Vanaf 1854 – na het ontvangen van zijn erfenisdeel – bereikte ook Jacques de volle cijns, iets wat hij tot aan zijn dood zal behouden. In die periode was hij ook verschillende malen verkiesbaar voor de Senaat. Tenslotte ontving hij op zijn kasteel van Boelare - dat hij in 1845 verkreeg van zijn vader- regelmatig klanten voor het afsluiten van leningen.

Al besluit kan gesteld worden dat het merendeel van de bezittingen die Alfred en Jacques toekwamen afkomstig waren van hun vader. Alfred zal zijn bezittingen in Deftinge tot 1870 niet uitbreiden, maar Jacques zal in Deftinge wél stelselmatig gronden opkopen. Op uitzondering van 2 jaar zal hij tussen 1848 en 1870 jaarlijks gronden kopen in Deftinge.²⁶⁶ Het is dan ook niet te verwonderen dat hij tegen 1870 in totaal 104 ha 52 a 72 ca zal bezitten in Deftinge, een getal dat nog veel hoger is dan in het kadaster van Popp van amper 10 jaar eerder (84 ha 27 a 10 ca). Ik kan dus niet anders dan stellen dat de invloed van de halfbroers op de Deftingse rurale bevolking van de 2de helft van de 19de eeuw enorm moet geweest zijn.

Alfred zal overlijden in 1903, Jacques in 1875. Omdat dit buiten de tijdsperiode van mijn thesis valt heb ik latere transacties niet meer onderzocht. Het is dan ook een uitdaging voor de toekomst om te onderzoeken wat er gebeurd met de bezittingen van de Spitaels clan in tijden van industriële expansie en grootschalige veranderingen binnen de landbouw als gevolg van de mechanisatie en introductie van kunstmest.²⁶⁷

5.7. Evolutie van de verkoopprijs:

In dit tweede deel ga ik wat dieper ingaan op de verkoopprijs van het Hof te Muizenhole. Ik haalde dit reeds in de vorige paragraaf aan, zonder echter dieper te analyseren. Het is dan ook nodig om van naderbij de evolutie van de verkoopprijs eens te bekijken. Er treden immers een aantal opvallende tendensen op.

Uit de grafiek (zie grafiek) zijn een aantal interessante dingen af te lezen. Ik geef er de verkoopprijs evolutief weer. Omdat een stijging van de prijs op zich niets zegt over de werkelijke waarde berekende ik hoeveel rogge met de berekende prijs per hectare kon gekocht worden

²⁶⁵ De Ro (J.), *op. cit.*, p. 328

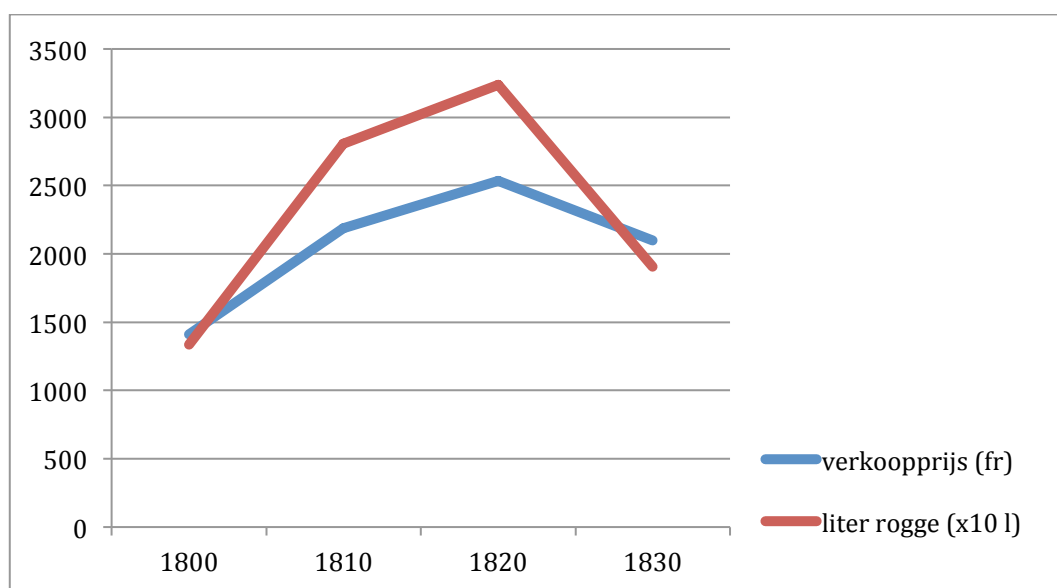
²⁶⁶ R.A.G., *Archief notaris Jozef-Lodewijk Declercq*, nrs. 23,24,26; zie ook R.A.G., *Kadaster Oost-Vlaanderen 1993*, nr.

2775 (mutatiedocumenten Deftinge)

²⁶⁷ D'Hoker (M.), Segers (Y) en Van Hecke (E.), Een schakel in de voedselketen, In: Segers (Y.) en Van Molle (L.) eds., *Leven van het land, boeren in België 1750-2000*, Davidsfonds, Leuven, p. 120

(cfr. Vandenbroeke). Op die manier komt de reële waarde van de verkoopprijs aan de oppervlakte.

Bij de verkoop der nationale goederen betaalden Suzanne De Smet en Pierre Vidal 1410,94 frank per hectare. De roggeprijs tijdens die periode bedroeg gemiddeld 10,56 frank voor één hectoliter. Dit impliceert dat met dit bedrag ongeveer 133,61 hectoliter rogge kon gekocht worden per hectare. Tijdens de latere verkopen blijkt een enorme stijging van de verkoopprijs zich voor te doen, zowel nominaal als reël. De prijs per hectare zal bij de transacties Collin-Dooms en Dooms-Waroqué stijgen naar respectievelijk 2190 en 2525 frank/hectare. In reële cijfers uitgedrukt is er een aanzienlijke stijging naar 280,77 hl/ha en 323,72 hl/ha. De reële verkoopprijs van het Hof te Muizenhole was dus meer dan verdubbeld, al moet wel voorzichtig omgesprongen worden met de cijfers. Het ging immers in het laatste geval om een ruil die verschillende hoevees omvatte wat betekent dat de individuele verkoopprijs van mijn hoeve niet gekend is.

Grafiek 2: nominale en reële verkoopprijs Hof te Muizenhole

Bij de transactie tussen Warocqué en Spitaels zien we echter een omgekeerde tendens naar voor komen. Zowel de nominale als de reële prijs dalen aanzienlijk (respectievelijk 2096,7 fr/ha en 190 hl/ha). De belangrijkste reden voor deze daling is te vinden bij het Hof ter Planken dat samen met het Hof te Muizenhole werd verkocht (cfr. supra). Volgens de bronnen is het Hof ter Planken immers gedeeltelijk afgebrand.²⁶⁸ Dit verklaart dus meteen de goedkope verkoopprijs.

²⁶⁸ R.A.G., *Hypotheekkantoor Oudenaarde* 72, nr. 167

Het is significant dat het Hof te Muizenhole tijdens de verkoop der nationale goederen voor een peulenschil wordt verkocht in vergelijking met de latere transacties. De grondrente lag immers behoorlijk laag (1,02). Algemeen genomen lag deze grondrente tijdens de Franse Revolutie erg laag (0,88 voor Eke). Het was op de gewone vastgoedmarkt dan ook niet interessant om gronden op te kopen met het oog op verdere verhuur.²⁶⁹ Jean-Claude Martin wees er echter op dat de verkoop van nationale goederen eigenlijk kan gezien worden als een aparte vastgoedmarkt.²⁷⁰ Het Hof te Muizenhole zal wel op de vastgoedmarkt verschijnen in 1831, tevens een revolutionaire periode. Het was voor Pierre-Jean Spitaels dus ook niet het ideale klimaat om zaken in te doen, ware het niet dat zich met de dubbelverkoop Muizenhole-Ter Planken zich een uitgelezen voordeel om eigenaar te worden van twee hoeves die hij reeds lang kende.

5.8. Besluit

Het valt op dat er geen rode draad te trekken valt tussen de verschillende nieuwe eigenaars naar de Franse Revolutie. Iedere bezitter heeft zijn of haar eigen motivatie en sociale achtergrond. Toch zijn er een aantal belangrijke tendensen waar te nemen waaromtrent vandaag de dag nog nauwelijks historisch onderzoek naar gebeurd is. Via een uitgebreide omkadering trachtte ik deze eigenaarsgeschiedenis op te hangen aan 2 kapstokken, zijnde de Franse en Belgische Revolutie.

De belangrijkste conclusie is dat als gevolg van de verkoop van nationale domeinen het Hof te Muizenhole zal overgaan van een onpersoonlijke naar een persoonlijke eigenaar. *De facto* valt het religieuze aspect van de nieuwe eigenaar weg, al blijkt dit voor mijn casus in eerste instantie niet het geval (cfr. Suzanne De Smet). Het koppel Delachaux – Collin belichaamt als het ware de overgang van het ancien regime naar de 19de eeuw. Hun huwelijk zou zonder de Franse Revolutie niet mogelijk geweest zijn, net als hun aankoop van het Hof te Muizenhole.

Algemeen genomen betekende de Franse periode een stimulans tot ontluiking voor heel wat van de eigenaars. Er werd een klimaat gecreëerd waarin kapitaalkrachten zich relatief goed voelden en waarin een nieuwe generatie zich vanonder de vleugels van de geestelijke instellingen onttrok. Ik zou het gerust een soort van “ontvoogding van de nieuwe burgerij” durven noemen, een ontvoogding waar met name Pierre-Jean Spitaels een typevoorbeeld van is. De effecten van deze emancipatie op sociaal, economisch en politiek vlak hoeven zich daarbij niet te manifesteren tijdens of kort na de Revolutie, maar is naar mijn mening een verhaal van de verschillende decennia, waarbij de Belgische Revolutie ook zijn impact had.

²⁶⁹ De Reu (P.) en De Vijlder (N.), *Crisis, herstel en continuïteit*, p. 191

²⁷⁰ Martin (J.C.), *op. cit.*, p. 21-28

Globaal genomen stonden alle eigenaars – op uitzondering van de Sint-Pietersabdij natuurlijk – positief tegenover de revolutionaire praktijken aan het eind van de 18de eeuw. Dit was niet het geval in de zomermaanden van 1830, waar kapitaalkrachten bij mijn casus lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan. De ene zijn brood bleek de andere zijn brood. Toch is het een interessante denkoefening om eens te filosoferen waarom Spitaels wél voor het project België was en Warocqué tegen. Daarbij leken financieel-economische belangen volgens mij veel doorslaggevender dan louter de *drapeau Belge*. Wat zou er immers gebeurd zijn indien het project België niet zou blijven bestaan hebben?

Kortom, als slotconclusie van dit hoofdstuk zou ik durven stellen dat de Franse Revolutie voor al mijn eigenaars een zeer positief verhaal was. Voor de rijkdom die ze gedurende de 19de eeuw opbouwden bood de Franse Revolutie de voedingsbodem. Toch schuilt achter dit positief verhaal een genuanceerd beeld. In schril contrast met de exponentiële inkomstengroei van de bourgeoisie staat immers een verdere verpaupering van het plattenland.

DEEL 2: DE PACHTERS EN HUN HOEVE TIJDENS DE 18DE EN 19DE EEUW

Nadat ik in het eerste deel de verschillende eigenaars tijdens de 18de en 19de eeuw heb behandeld, loont het nu de moeite om lager op de sociale ladder te gaan kijken en te onderzoeken wie de pachters van het Hof te Muizenhole waren voor, tijdens en na de Franse Revolutie en welke impact zij hiervan zullen ondervinden. Ik wil hierbij echter wel benadrukken dat er zo goed als zeker tussen de eigenaar en de pachter nog een aantal tussen personen zaten. Het bronnenmateriaal hierover is erg schaars, maar toch zal ik waar mogelijk trachten een beeld te schetsen over de manier waarop de tussenpersonen fungeerden. Dit hoofdstuk is dan ook niet louter een opsomming van de verscheidene pachters. Het gaat eerder over de pachter als schakel, als tussenpersoon die onderhevig is aan en afhankelijk is van *top down* en *bottom-up* interacties.

Voor dergelijk onderzoek zijn natuurlijk eersterangsbronnen nodig (cfr. hoofdstuk 2). Hierbij wil ik dan ook nog eens benadrukken dat er een aantal problemen opdoken tijdens mijn spreurwerk waardoor erg gedetailleerd onderzoek moeilijk is. Het voornaamste probleem dat opdook is dat pas vanaf 1922 pachtcontracten verplicht dienden geregistreerd te worden in het kantoor waar de goederen lagen. Voorheen was er geen registratieplicht.²⁷¹ Zoeken naar pachtcontracten in de 19de eeuw is dan ook zoeken naar een speld in een hooiberg. Daarenboven lieten heel wat grootgrondbezitters hun pachtcontracten niet registreren – iets wat bij mijn casus het geval was. Het is dan ook roeien met de riemen die ik heb.

Als laatste deel zal ik ook het landgebruik introduceren in dit hoofdstuk. Bij de verschillende transacties alsook bij de documenten van de kadastrale expertise werden immers de soorten gronden van het Hof te Muizenhole genoemd. Het loont dan ook de moeite om eens te kijken of er verschuivingen opduiken in de 18de en 19de eeuw, en wat de mogelijke oorzaken van deze mogelijke verschuivingen zijn.

5.9. Lokale ontvangers

Voor het ancien regime is geweten dat minstens vanaf 1770 de broers Bartholomeus en Pieter-Joannes Van Damme – neven van Pierre-Jean Spitaels - optraden als lokaal ontvanger van onder meer de Sint-Pietersabdij in Deftinge. Ze stonden in voor het ontvangen van de cijzen en pachten van de aalmoezenij van Sint-Pieters, de armendis van Deftinge en de onroerende goederen van de kerk van Deftinge. Daarnaast waren zo ook betrokken bij de jaarlijkse

²⁷¹ De Reu (P.) *De geschiedenis van de Algemene Administratie*, p. 258-260

verpachtingen van het recht op tienden van de Sint-Pietersabdij. Naar aloude gewoonte hadden de geestelijke instellingen immers recht op ongeveer 1/10de van de opbrengst – al kon dit variëren - dit met onder meer als doel het voeden van de geestelijke monden. Omdat de opbrengst van de tienden veel te veel bleek, werden de tienden jaarlijks per dorp verpacht aan de hoogste bieder. Deftinge werd daarbij in 18 wijken verdeeld, waarna bijna altijd de meest vermogenden het tiendrecht afkochten en zij aldus recht hadden op alle tienden binnen hun wijk.²⁷²

Naast hun functie als lokaal ontvanger in Deftinge bekleden de broers Van Damme dezelfde functie in buurgemeente Sint-Martens-Lierde en Onkerzele – een dorp zo'n 10 kilometer van Deftinge waar het Hof te Muizenhole ook bezittingen had. Bartholomeus en Pieter-Joannes Van Damme stonden in voor de *vuijtgeef* en *ontfanck* van de instellingen waarvoor ze optraden.²⁷³ Door deze inning stonden ze erg dicht bij de lokale bevolking, waardoor ze een belangrijke schakel waren tussen de abdij en de lokale bevolking. Prof. Lambrecht stelt immers dat de eigenaars voor belangrijke beslissingen vaak beroep deden op hun lokale gecommiteerden.²⁷⁴ Opvallend is echter wel dat het Hof te Muizenhole nergens voorkomt in de ontvangsten van de Van Damme's. Toch weet ik vanuit uit de pachtovereenkomst met Joannes-Baptiste Saligo dat de pacht moest afgeleverd worden bij Van Damme.²⁷⁵ Mogelijk ofwel is het archief hiervan dus niet bewaard.

Zo rijk de informatie over de lokale ontvangers in het ancien regime was, zo schamel is ze voor de periode na de Franse Revolutie. Het enige wat ik met zekerheid kan stellen is dat Isidore Warocqué beroep deed op Augustin Delavault als ontvanger. Het is echter onzeker dat deze optrad als ontvanger van alle goederen, of enkel als ontvanger van de goederen gelegen in Henegouwen. Delavault was overigens geen onbekend figuur in Henegouwen. Hij zal tijdens de Franse Revolutie onder meer goederen kopen voor J.B. Beauvais. Samen met Nicolas Leclercq zal hij een aantal hoeves kopen in Henegouwen, zo onder meer de boerderij van Luthéat. Hij hield er een erg goede relatie met Warocqué op na en genoot mogelijk van een aantal privileges.²⁷⁶

Helaas is Augustin Delavault de enige tussenpersoon tussen pachter en eigenaar die ik kon identificeren. Voor de andere eigenaars tast ik in het duister, al laat het geen twijfel bestaan dat ook in de 19de eeuw gewerkt werd volgens eenzelfde systeem van lokaal ontvanger en algemeen ontvanger – zoals gedefinieerd door Prof. Lambrecht.²⁷⁷ Het echtpaar Delachaux-Collin moet

²⁷² Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4284 (tiendverpachting 1775)

²⁷³ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4167 (armenrekening 1790)

²⁷⁴ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 47

²⁷⁵ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nrs. 4284-4279

²⁷⁶ Rassel-Lebrun (J.), *Les transactions immobilières*, p. 213

²⁷⁷ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 69

ongetwijfeld beroep gedaan hebben op meerdere tussenpersonen om vanuit Parijs hun eigendommen in de Zuidelijke-Nederlanden te beheren. Het geografisch aspect lijkt mij dan ook een belangrijke factor. In dit opzicht is het mogelijk dat het aantal tussenpersonen beperkt was toen Pierre-Jean Spitaels eigenaar werd in 1831. Hij bleef immers actief als ontvanger van de eigendommen van de erfgenamen van de Baronie van Boelare tot 1817 en was aldus vertrouwd met het beroep en het dorp.²⁷⁸ Toch is dit louter hypothetisch en is bestaat hier geen hard bewijs voor.

5.10. De pachters

Op de laagste trap bevinden zich de pachters. Anders dan bij bijvoorbeeld Ter Hoven en Gillis Coucke (cfr. Lambrecht) zal het Hof te Muizenhole gedurende anderhalve eeuw gepacht worden door verschillende families. Toch zal blijken dat deze vaak connecties met elkaar hadden. De pachter van Hof te Muizenhole was *an sich* de vertegenwoordiger van een lokaal dienstencentrum. Vanuit Lambrecht blijkt dat de pachters nauwelijks contact hadden met de eigenaar.²⁷⁹ Voor het ancien regime lijkt deze stelling inderdaad op te gaan, voor de 19de eeuw is het verhaal complexer. Hieronder zal ik dan ook dieper ingaan op de verschillende pachters van de hoeve, hun functie en hun sociale relaties – zowel met de dorpingen als met de eigenaar.

5.10.1. Ludovicus en Christiaan Callebaut

Ik start dit verhaal omstreeks 1723 wanneer met zekerheid kan gesteld worden dat Ludovicus Callebaut pachter was van het Hof te Muizenhole – een “nieuw” Hof te Muizenhole weliswaar. Zoals ik hiervoor reeds stelde is vanaf 1723 de hoeve opgesplitst in het Hof zelf en een Nederhof ongeveer 200 meter verderop. Het Nederhof werd gepacht door Jacobus Camerman.²⁸⁰ Daarnaast werden nog individuele percelen verpacht aan Frans Soetens – burgemeester vanaf 1729 – Jan Cossijns, Hendrik de Boots en Pieter Martens.²⁸¹ Naar alle waarschijnlijkheid ging het hier om een bewuste keuze van de Sint-Pietersabdij. In een periode van neergaande conjunctuur gaven grootgrondbezitters immers de voorkeur hun gronden te concentreren.²⁸² *In casu* was dit ook het geval, waarbij de gronden ver van het Hof te Muizenhole afzonderlijk werden verpacht en de gronden rond de hoeve integraal tot het Hof te Muizenhole bleven behoren.

²⁷⁸ Stadsarchief Geraardsbergen, *Inventaris archief Baronie van Boelare (1496-1975)*, nr. 122 (rekeningen van P.J. Spitaels voor M.F De Cassina, 05-07-1817)

²⁷⁹ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 48

²⁸⁰ R.A.G., *Sint-Pietersabdij I*, nr. 138

²⁸¹ Broeckaert (J.) en De Potter (F.), *Geschiedenis van de gemeenten en provincie Oost-Vlaanderen*, p. 13

²⁸² Buntinx (J.), *De sociaal-economische betekenis van grote abdijpachthoeven en hun bewoners (late 13de – einde ancien regime)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 180

Zoals ik reeds vertelde in hoofdstuk 3 kent de hoeve een rijke voorgeschiedenis – ook op vlak van pachters. Zo pachtte een zekere Diederick van Melkenbeke de hoeve in 1423 en Hendrik De Boots in 1699. Deze laatste treed inderdaad ook op als pachter van een beperkte oppervlakte (2 dagwand 51 roeden) in 1723. De voornaamste figuur is zonder meer Jehan Baptista Castello. Hij pachtte het Hof te Muizenhole vanaf 1586. Ook al valt dit ver buiten mijn tijdsperiode waarrond ik werk, toch zal ik hier en daar een vergelijking maken met de pachtcontracten uit de 15de, 16de en 17de eeuw – dit voornamelijk op een soort van langetermijnperspectief te creëren voor de gebeurtenissen aan de vooravond van de Franse Revolutie.

Even terug naar de familie Callebaut. Over de oudste telg – Ludovicus – heb ik jammer genoeg nauwelijks info. Pas vanaf 1748 – het ogenblik waarop Christiaen pachter wordt – beschik ik over meer informatie. Het archief rijkte me geen pachtcontract aan, maar wel een totaal andere en misschien wel interessantere bron. Het betreft een reeks van ontvangsten van heerlijke renten die gebeurden door Christiaen Callebaut en werden overgeschreven door Pieter-Joannes Van Damme. Bij de dood van Christiaen in 1769 werden de rekeningen door zijn echtgenote Louise Stevens overgedragen aan Van Damme. Als introductie werd het volgende neergeschreven:

*“... Christiaen Callebaut, overleden binnen de prochie van Deftinghe, in zijn leven pachter vande goederen gaende aen het hof te Muysenhollen binnen de voorsyde prochie competerende D’abdijs van Sinte-Pieters nevens Ghendt mitsgaeders als ghewesenen ontfancker vande heerlijcke groenrenten competerende D’almoesenijs der gheseyde abdijs haar bestreckende binnen de voorschreven prochie van Deftinghe ende elders. Dit voor alle den ontfanck ende administratie van den voorsyde Callebaut van de ghemelde heerlijcke renten ghehad t’sedert den jaere 1748 tot ende met den jaere 1764 gevende de rendante dese sijne rekeninghe tevens over aenden heere Prelaet der ghemelde abdijs...”*²⁸³

De pachter van het Hof te Muizenhole trad dus op als de ontvanger van de heerlijke renten die ieder jaar ontvangen werden op de hoeve. Het Hof te Muizenhole blijkt dus veel meer dan louter en alleen een pachthoeve. Het was een dienstencentrum van de Sint-Pietersabdij op het platteland, een deeltje abdij in Deftinge. Ik vergelijk het graag met een octopus, waarbij de pachter de tentakel is die de beslissingen en opdrachten vanuit het centrale lichaam – zijnde de abdij – uitvoert. Pieter-Joannes en Bartholomeus waren hierbij de tussenpersoon, de schakel tussen abdij en pachter. Het gegeven dat de pachter instond voor de ontvangst van de renten impliceert dat op de hoeve vrij veel kapitaal de ronde moet gedaan hebben. Dit strijkt met de

²⁸³ R.A.G., *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4277 (renteinningen)

conclusie van R. Castelain dat grote pachtboeren op het platteland een functie als bankier vervulden.²⁸⁴ Ook J. Buntinx is dezelfde mening toebedeeld.²⁸⁵ Toch moet dit genuanceerd worden. De 18de-eeuwse samenleving was immers nauwelijks gemonetariseerd.²⁸⁶ De belangrijkste manier om schuld af te lossen bleef dan ook tot ver in de 19de eeuw arbeid.²⁸⁷ *De facto* blijft dergelijke manier van schuldaflissing doorbestaan tot de jaren '60 van de vorige eeuw. De huidige pachter van het Hof te Muizenhole – Guy De Praetere – vertelde me immers dat hij als kind zich kan herinneren dat kleine boeren kwamen werken op de hoeve nadat zijn vader hun land had geploegd.²⁸⁸

De rekeningen van Callebaut stellen me in staat om een overzicht te maken van de ontvangsten die gebeurden op de hoeve tussen 1748 en 1769. Inderdaad, 1769 en niet 1764 zoals in de inleiding van de rekening werd geschreven. Onder het te betalen bedrag staat immers stevast *item over den jaeren 1765 tot 1769*. Het is me niet geheel duidelijk wat daar precies bedoeld wordt, maar naar alle waarschijnlijkheid beslaat het opgegeven bedrag voor de periode 1748-1764 dezelfde waarde als voor de periode 1765-1769. Ik koos er echter voor om maar tot 1764 te werken. Als lezer is het immers maar het kleine rekensom om het totaal te verdubbelen om aldus aan het bedrag tot komen tot 1769. Alle renten waren eerst uitgedrukt in natura (graan, haver of kapoenen) en werden naargelang de gangbare prijs van dat jaar omgerekend tot een reële geldsom.

²⁸⁴ Castelain (R.), *De mentaliteit van boeren en burgers in Oudenaarde en zijn kasselrij (15de-18de eeuw)*, Oudenaarde, 1987, p. 46

²⁸⁵ Buntinx (J.), *De sociaal-economische betekenis van grote abdijpachthoeven en hun bewoners (late 13de – einde ancien regime)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 151

²⁸⁶ Van Isterdael (H.), Financiële en fiscale factoren als basis voor machtsposities in plattelandsgemeenschappen. In: *Les structures du pouvoir dans les communautés rural en Belgique et dans les pays limitrophes (12de – 19de eeuw)*. Actes 13e colloque international Spa, 3-5 sept. 1986, Brussel, 1988, p. 252-253

²⁸⁷ Vanhaute (E.) en Van Molle (L.), Het einde van de overlevingslandbouw, In: Segers (Y.) en Van Molle (L.), eds., *Leven van land, boeren in België 1750-2000*, Davidsfonds, Leuven, 2004, p. 46-47

²⁸⁸ interview met Guy Depraetere door Bram Seeuws op 26-02-2014

	ponden	schellingen	groten	oordjes
Gillis Keppens	9	6	6	4
Jacques Snoeck	8	10	1	3
Joos De Gelas	5	17	5	1
f. Jacques Snoeck	9	10	8	9
Pieter Van Hoorde	6	3	4	0
Joannes Pouttau	4	0	0	0
Jaspaert Amoes	7	0	7	6
Martinus Vander Mijnsbrugge	4	6	6	6
Jan Denorre	9	5	10	6
François Noerens	0	14	8	0
Jan Vander Mijnsbrugge	2	15	8	0
Pieter Vander Mijnsbrugge	2	11	1	0
Jan Van Ongeval	1	5	4	0
Louis De Gelas	2	4	5	0
Anthon Stevens	2	17	8	0
jan De Zutter	1	0	7	0
Vincent Vander Meulen	1	0	7	0
Jan Droesbeke	2	9	0	0
Joos Vande Maele	2	15	4	1
Geeraert Beirens	2	4	5	0
Jan Lion	0	0	8	0
Anthon D'Hoker	0	4	8	0
François Sortaut	1	19	0	0
totaal Deftinge	88	5	6	0

tabel 18: renteinning op het Hof te Muizenhole 1748-1764

In totaal betaalden 23 personen heerlijke renten aan Callebaut. Dit komt neer op een totaal van 88 ponden 5 schellingen en 6 groten (= 960 frank) voor de periode 1748-1764.²⁸⁹ Wanneer we de logica van hierboven volgen komt dit neer op meer dan 176 ponden voor de periode tot 1769. Toch is dit bedrag op zich nietszeggend. Daarvoor moet de reële prijs gekend zijn. Vanuit Vandenbroeke zijn de 5-jaarlijkse graanprijzen bekend waardoor reële prijs kan berekend worden.²⁹⁰ De gemiddelde graanprijs bedroeg voor de desbetreffende periode 121,9 stuivers per hectoliter oftewel 11,05 frank. De tegenwaarde voor het totaal aan heerlijke renten bedroeg aldus ongeveer 8690 liter graan. Voor de totale periode tot 1769 bedroeg dit ongeveer 17000

²⁸⁹ Voor de omrekening naar franken maakte ik gebruik van gegevens aangereikt door P. De Reu, waarbij 1 frank gelijk is aan 22,05 groten Vlaams. Zie ook

< <http://www.familiegeschiedenis.be/hulpwetenschappen/numismatiek> >

²⁹⁰ Vandenbroeke (C.), Werkinstrumenten bij een historische en sociaal-economische synthese (14de-20ste eeuw), In : Arbeid in veelvoud. Een huldeboek aangeboden aan Prof. Dr. J. Craeybeckx en Prof. Dr. E. Scholliers van de Vrije Universiteit Brussel, Brussel, VUB-Press, 1988, p. 260-274

liter graan. Opvallend is dat naast Callebaut naast de heerlijke renten van Deftinge ook de renten van buurparochies Sint-Maria-Lierde en Zarlardinghe ontving. De renten bedroegen voor de periode 1748-1764 respectievelijk 29 ponden 12 schellingen 10 groten en 9 ponden 12 schellingen 9 groten.

Opvallend is dat naast de 23 betalende personen er ook 12 zijn met achterstallige schulden. Het gaat daarbij vaak om recente schulden, al zijn er ook tegenvoorbeelden. Zo betaalde (de voorganger(s)) van Nicolas Verschuren geen heerlijke rechten sinds 1620! Ook in Sint-Maria-Lierde weigerden 9 personen te betalen. Het betreft een aantal families die sedert 1743 in onenigheid leven met de abdij. Er werd dan ook een proces aangespannen tegen hen. De kosten aan advocaten en procureurs zijn tevens inbegrepen in de rekening en beslaan in totaal 53 ponden 8 schellingen 12 groten. Het weigeren tot betalen van heerlijke rechten tijdens de 18de eeuw is een algemene tendens die over geheel Vlaanderen merkbaar was. Zo kwam er ook in Markegem steeds meer druk op deze oeroude belasting. Algemeen genomen stelden de inkomsten uit de heerlijke renten nog maar weinig voor tijdens de 18de eeuw.²⁹¹ Het is dan ook maar de vraag of de afschaffing van allerlei oude contributies tijdens de Franse Revolutie veel verschil voor zowel eigenaar als pachter. Met andere woorden: zal de pacht prijs van het Hof te Muizenhole stijgen als gevolg van de afschaffing van de feodale rechten? Zien we andersom meer (financiële) ademruimte voor de keuterboer? Het lijkt in eerste instantie zo dat de pacht prijs verhoogd wanneer het Hof te Muizenhole overging van een onpersoonlijke naar een persoonlijke eigenaar in april 1797, al is het verhaal veel genuanceerder dan dat (cfr. infra). Ook het theoretisch vrijgekomen budget werd ook al snel teniet gedaan door een aantal misoogsten en onstabiele graanprijzen tijdens de revolutionaire periode.²⁹² Dit blijkt tevens uit de gegevens van Vandenbroeke.

Ook voor de periode 1770-1780 beschik ik over rentegegevens van de pachter van het Hof te Muizenhole, *in casu* Joannes-Baptiste Saligo (cfr. infra). Omdat ik alle gegevens niet in één tabel kreeg heb ik besloten een aparte tabel te maken. De gegevens staan aldus niet naast elkaar maar kunnen wel met elkaar vergeleken worden.

²⁹¹ Janssens (P.), De Zuidnederlandse adel tijdens het ancien regime (17de-18de eeuw). Problemen in de stand van het onderzoek. In: *tijdschrift voor Geschiedenis*, nr. 93, 1980, p. 458-459

²⁹² Craeybeckx (J.) en Scheelings (F.), eds., *La Revolution Française et la Flandre*, p. 139

	ponden	schellingen	groten
Pieter Van Hoorde	7	1	2
Joannes Poutau	3	18	0
Jan Denorre	4	14	2
François Noerens	4	4	3
Jan Vander Mijnsbrugge	6	14	0
Pieter Vander Mijnsbrugge	5	5	0
Jan Van Ongeval	3	15	5
Louis De Gelas	6	5	2
Anthon Stevens	1	19	9
jan De Zutter	15	7	4
Vincent Vander Meulen	3	12	0
Geeraert Beirens	5	17	2
Jan Lion	6	17	4
Joannes Van Nieuwenhove*	4	9	0
Martinus Jonckheer*	5	5	0
Joseph De Baker*	11	0	0
Arnoldus van Ongeval*	16	17	8
Joannes keppens*	4	8	4
Jan-Baptiste vande Maele*	7	0	0
Jacobus Noerens*	32	1	2
Benedictus De Gelas*	17	12	0
Anthon De Norre*	8	11	2
Adriaan Van Adorp*	73	13	8
Pieter De Grem*	0	1	5
Jan-Baptiste Vander Meulen*	1	10	0
Guillellemins Stevens*	5	17	3
Godefridis Vanderlocht*	2	0	0
Jacobus De Croy*	1	9	1
Martin De neve*	2	4	0
totaal	269	10	6

* kwamen niet voor voor 1770

tabel 19: renteinning op het Hof te Muizenhole 1770-1780

Het is opvallend dat het aantal contribuerende personen zal stijgen van 23 naar 29. Daarenboven treden ook heel wat nieuwe namen op het voorplan tijdens deze periode. Tussen alle namen zitten een interessante *cocq de village*. Het betreft Adriaan Van Adorp, burgemeester van Deftinge tussen 1752 en 1782.²⁹³ Hij betaalt in totaal op tien jaar tijd meer dan 73 ponden heerlijke renten aan de pachter van het Hof te Muizenhole. In totaal ontvangt Joannes-Bapiste Saligo 269 ponden 10 schellingen 6 groten, wat neerkomt op 2933 frank. Dit is een nominale stijging van 222 % tegenover de periode 1748-1769, dit terwijl de gemiddelde tarweprijs amper 20 % zal stijgen. De stijging kan aldus niet verklaard worden vanuit deflatoir opzicht. Ook de bevolkingstoename aan het eind van de 18de eeuw lijkt geen sluitende verklaring (cfr. hoofdstuk 4). Als hypothese stel ik dan ook dat de rekeningen van Callebaut niet alle renten omvatten. Een vergelijking tussen beide periodes is dus moeilijk, al geeft het wel een beeld over het doen en laten van de pachter van het Hof te Muizenhole. We hebben immers niet te maken met louter en alleen een boer, maar met een veel geavanceerder figuur.

5.10.2. Joannes-Baptiste Saligo en Jozef Van Crombrugge

Vanaf kerstmis 1769 nam Joannes-Baptiste Saligo het roer over van Christiaan Callebaut als pachter van het Hof te Muizenhole.²⁹⁴ Uit het pachtcontract blijkt dat hij 53 bunder 1 dagwand en 20 roeden pachtte, omgerekend is dit 65 hectare 54 are 96 centiare. Voor de omvang van de hoeve wordt in het pachtcontract gerefereerd naar de kaart opgemaakt door landmeter Frans Van Dooren – baljuw van Sint-Martens-Lierde – in 1723.²⁹⁵ In het begin van het contract wordt gestipuleerd dat de voorwaarden overeenkwamen met de pachtvoorwaarden van Callebaut. De pacht ging in op kerstavond 1769 en dit voor een termijn van 9 jaar. Saligo moest jaarlijks een pachtsom van 14 gulden per bunder aflossen en dit tot maximaal 3 maanden na de ingang van het nieuwe pachtjaar. Indien dit niet gebeurde kon dit – afhankelijk van de abt – tot pachtbreuk leiden. Naar alle waarschijnlijkheid bleef dit echter dode letter. Onderzoek door J. Buntinx wijst er immers op dat de pacht voor de pachtgoederen van de Sint-Pietersabdij niet altijd op gelijke momenten werd afgelost.²⁹⁶ Daarenboven stel Prof. Lambrecht dat Gillis Coucke op zeer onregelmatige basis zijn pachtsom betaald. Het archief rijkt me echter geen bronnen aan om na te gaan of het betalen van de pacht door Saligo stipt werd nageleefd.

Anders dan bij andere pachthoeves was bij het pachten van het Hof te Muizenhole een extra clause inbegrepen. Zo moest Saligo jaarlijks 53 zakken graan leveren aan de armen van

²⁹³ Broeckaert (J.) en De Potter (F.), *op. cit.*, p. 13

²⁹⁴ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4279 (verpachtingsakten met J.B. Saligo)

²⁹⁵ R.A.G., *Sint-Pietersabdij I*, nr. 138

²⁹⁶ Buntinx (J.), *op. cit.*, p. 133-134

Deftinge.²⁹⁷ Dit diende te gebeuren op 3 tijdstippen van het jaar, meer bepaald op Vastenavond, Pinksteren en op het feest van St-Andries. Saligo moest het graan niet bij de armen zelf leveren. De armen moesten zelf drie maal per jaar verzamelen aan het Hof te Muizenhole alwaar het graan onder de behoeftigen werd verdeeld. Indien Saligo het graan op de bewuste 3 data niet leverde kon dit opnieuw tot pachtbreuk leiden.

Daarnaast was Saligo gebonden aan een vast rente. Zo moest hij ieder jaar aan de Baron van Boelare – die als dorpsheer optrad in Deftinge – jaarlijks 8,5 kapoenen en 12 razieren haver. Van andere heerlijke renten wordt geen gewag gemaakt. Dit is opvallend aangezien uit andere pachtcontracten vroeger in het ancien regime blijkt dat er veel meer heerlijke contributies dienden gedaan te worden. Zo moest Jehan Baptiste Castello naast de 8 kapoenen aan de Baron ook 25 ponden aan de Sint-Adriaansabdij uit Geraardsbergen en 8 ponden en 7 razieren haver aan de pastoor van Deftinge. Het opvallendste bij Castello zijn de jaarlijkse leveringen aan de armen van Deftinge. Binnen zijn pachttermijn van 9 jaar moest hij de eerste 2 jaar 30 razieren koren leveren, de daaropvolgende 3 jaar 50 razieren en tot slot de laatste jaren 100 razieren per jaar. De jaarlijkse levering aan de armen lag anno 1423 met 300 razieren per jaar nog veel hoger.²⁹⁸ Tot slot is het nog vermeldenswaardig dat Castello bij eventuele doorverhuring 25 ponden per jaar moest betalen aan de prelaat indien hij principaal van de hoeve wou blijven. We dan ook te maken met een Spanjaard die in de pas gescheiden Nederlanden verbleef wegens militaire redenen.²⁹⁹

De uitstap naar een aantal vroegere centenniums toont dat het ancien regime alles behalve een periode van *histoire immobile* is (cfr. Le Roy-Ladurie). Heel wat contributies en leveringen zijn gewijzigd of verdwenen. Daarenboven blijken er ook minder aandacht uit te gaan naar de manoeuvreerruimte van de pachter. Daar waar in eerdere pachtcontracten dieper ingaan op het landgebruik, de manier van snoeien en het onderhoud van het hoevecomplex zelf, is Saligo enkel verplicht om de velden *naer costume en loyael* te onderhouden. Tevens is hij verplicht om jaarlijks 100 bomen te planten. Tot slot is hij verplicht om geen nieuwe werken uit te voeren aan het hoevecomplex en de personen die op verzoek van de abdij de hoeve visiteren te trakteren en goed te behandelen.

Bij het pachtcontract is tevens een document gevoegd dat handelt over de pacht van de jaarlijkse tienden voor de wijk waar het Hof te Muizenhole inlag. Het afkopen van deze oude heffing kostte Saligo 60 ponden per jaar, exclusief het voorwaardegeld voor de ontvanger. Ook hier werd de

²⁹⁷ Het is niet exact geweten om hoeveel graan het hier ging, aangezien de gebruikte graanmaten in de kasselrij van het Land van Aalst variëerden tussen 107 en 123 liter/zak. Zie Vandewalle (P.), *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg*, Oostende, s.n., 1984, p. 72-80

²⁹⁸ Broeckaert (J.) en De Potter (F.), *op. cit.*, p. 3

²⁹⁹ R.A.G., *Sint-Pietersabdij I*, nr. 150 (register pachtcontracten)

limiet van de betaling gelegd op 3 maanden na de ingang van het nieuwe contractuele jaar.³⁰⁰ Aldus had Saligo recht op alle tienden in wijk 18, welke *de facto* bijna volledig het Hof te Muizenhole omvatte.³⁰¹ Daarmee is de kous echter niet af. Saligo zal op kerstavond 1769 immers ook pachter worden van het Hof ter Planken dat tevens behoorde tot de dezelfde aalmoezenij als het Hof te Muizenhole. De oppervlakte van deze hoeve bedroeg 27 bunder 50 roeden, wat neerkomt op 33 hectare 35 are 90 centiare. De pachtsom die Saligo jaarlijks moest betalen bedroeg 60 pond. De enige voorwaarde aan de pacht hield in dat Saligo verplicht was ieder jaar 20 bomen te planten. Aanvankelijk moet Saligo de intentie gehad hebben om de hoeve 9 jaar te pachten. Aanvankelijk – want in het contract stond oorspronkelijk 9 geschreven. Dit werd aangepast naar 3 jaar. De reden voor deze correctie is echter niet ver te zoeken. De dochter van Joannes-Baptiste Saligo zal immers huwen met Franciscus De Smet. Deze laatste zal vanaf 1772 de rol van zijn schoonvader overnemen.³⁰² Toch hield deze wissel een aantal consequenties in voor de pachter. De abdij zag blijkbaar de kans schoon om de pachtprijs van 60 ponden/jaar op te trekken naar 90. Per bunder werd vanaf 1772 20 gulden betaald. De maximale betalingstermijn werd gehalveerd van 3 maand naar 6 weken. Daarenboven was De Smet verplicht de grachten, waterlopen en de straat te onderhouden. Het onderhoud van het hoevecomplex mocht niet door hem gebeuren, maar door de verhuurder. Dit kostte hem jaarlijks nog eens 6 ponden. Voor dit onderhoud moest hij materiaal halen in Ath en Oudenaarde met een kar die bespannen is met 4 paarden. Voor het transport kreeg hij wel een vergoeding van 6 gulden. Tot slot stond in het pachtcontract nog gestipuleerd dat bij een mogelijk overlijden de erfgenamen het Hof ter Planken moesten verder runnen. Dit gegeven zal nog terugkomen tijdens de pachttermijn van Jozef Van Crombrugge. Deze laatste zal immers Saligo opvolgen als pachter van Hof te Muizenhole. Hij zal tevens een ooggetuige zijn van de eigenaarswissels aan het einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw.

Toen ik in het beginstadium zat van mijn archiefonderzoek dacht ik aanvankelijk dat we hier net als de wissel Callebaut-Saligo te maken hadden met een nieuw individu, een nieuwe clan die zich in de hoeve gingen settelen. Dit is echter niet zo. Een pachtcontract genoteerd op 12 juli 1814 bij notaris Minnaert leert dat de *veuve Van Crombrugge* – welke ik in latere bronnen nog zal tegenkomen – niemand minder is dan Suzanne Françoise Saligo! Ook al beschik ik niet over een geboorteakte van deze dame, toch kan bijna met zekerheid gesteld worden dat er een continuïteit plaatsvindt op vlak van eigenaars in de periode 1769-1824. Na 1824 zijn er immers voldoende aanwijzingen die suggereren dat een nieuwe individu de hoeve pachtte. Enkel voor de periode tussen 1778 en 1791 is het onduidelijk wie het Hof te Muizenhole zal pachten. De logica doet me echter vermoeden dat er ook in deze periode gepacht werd door Saligo-Van

³⁰⁰ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4279 (verpachtingsakten met J.B. Saligo)

³⁰¹ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4285 (tiendverpachting 1776)

³⁰² Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4307 (verpachtingsakte HTP)

Crombrugge. Onrechtstreeks kan dit afgeleid worden uit het gegeven dat Joannes-Baptiste Van Damme tot ver in de jaren 1780 zal optreden als pachter en getuige in de verpachtingsakten van het recht op tienden van de Sint-Pietersabdij te Deftinge.³⁰³

Aanvankelijk wist ik niet exact wanneer Jozef Van Crombrugge pachter werd van het Hof te Muizenhole. Het proces verbaal van de verkoop tijdens de Franse periode bracht echter duidelijkheid. De pacht van Van Crombrugge – die hij aanging voor de gebruikelijk 9 jaar - liep af op 23 december 1802. De pacht ging dus in vanaf 1794. Hij was aldus pachter wanneer het Hof te Muizenhole op 15 april verkocht werd aan Suzanne De Smet en Pierre Vidal. Het aangehechte document geldt als een soort bescherming voor de pachter.³⁰⁴ Het is een cruciaal document om de centrale insteek van deze thesis bloot te leggen en te begrijpen, al heeft het wel het nodige bloed, zweet en tranen gekost om het begrijpen. Ik dank dan ook Prof. Lambrecht voor de hulp tijdens de interpretatie van dit document.

In dit geschrift moet Jozef Van Crombrugge – net als zijn voorganger – jaarlijks 53 zakken leveren aan de armen van Deftinge. Die levering mag echter van de pachtprijs afgetrokken worden. De totale pachtprijs – inclusief de 53 zakken – bedraagt 219 ponden 16 schellingen. De 53 zakken kosten samen 56 ponden. Daarnaast wordt ook nog een kleine *pot-de-vin* aangerekend van 7 ponden 10 schellingen, wat reeds in de totale pachtsom verwerkt zit. De prijs die Van Crombrugge dus effectief moest betalen bedroeg 163 ponden 16 schellingen. In het volgende hoofdstuk zal ik dieper ingaan op de evolutie van de pachtprijs. Toch kan als eerste conclusie gesteld worden dat de Franse Revolutie zorgt voor een verschuiving van de lasten voor de levering van graan aan de armen van de pachter naar de eigenaar.

Het document levert nog andere verrijkende info op. Zo is geweten dat de afschaffing van de tienden Jozef Van Crombrugge jaarlijks 13 ponden extra opleverde. In totaal stonden bij de schatting 304 bomen op en rond de hoeve. Wanneer we even teruggrijpen naar de 100 bomen die Saligo jaarlijks moest planten impliceert dit dat het verhandelen van bomen een belangrijke nevenactiviteit moet geweest zijn op het Hof te Muizenhole. Het valt dan ook niet te verwonderen dat in de rekeningen van de aalmoezenij het volgende te lezen valt:

³⁰³ zie bijvoorbeeld: Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4293 (tiendverpachting 1782)

³⁰⁴ R.A.G., *Fonds Schelvedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5841 (proces verbaal openbare verkoop)

*"Item betaelt aenden arbeyt van uytdoen transport huere van peirden ende teiringe ghedaen in het planten 187 bucken ende witte boomen plantsoenen commende uyt de platerije van muysenholle en geplant tot marie lierde aende goederen ende bosch van hebbrechts hospitaal."*³⁰⁵

Het betreft een betaling aan de pachters van beide hoeves die gebeurde in het jaar 1780. Dit is 17 jaar voor de 304 bomen waar sprake van is in het proces verbaal van de verkoop. Toch is het aanneembaar dat deze nevenactiviteit anno 1797 nog steeds belangrijk was. Toch blijkt onrechtstreeks uit de bronnen dat tijdens de 19de eeuw het aantal bomen op het Hof te Muizenhole drastisch moet afgenomen zijn (cfr. infra). In tijden van *timber famine* was hout immers cruciaal. In het ondernemend klimaat van de 19de eeuw werd echter steeds meer en meer ingezet op andere energiebronnen zoals steenkool (cfr. Mijnwet van Napoleon, 1810).³⁰⁶

Op zich betekende de Franse Revolutie niet het einde voor de familie Saligo-Van Crombrugge als pachters van het Hof te Muizenhole. Op de kaart van Masquelin uit 1811 blijkt immers dat de weduwe van Jozef Van Crombrugge de hoeve nog steeds zal pachten. Dit deed ze naar alle waarschijnlijkheid niet alleen, maar eventueel met de hulp van haar familie en de broer van Jozef, Pierre Van Crombrugge. Deze laatste pachtte aan het eind van de 18de eeuw ook 14 bunder land vlakbij het Hof te Muizenhole.³⁰⁷ Daarenboven pachtte hij samen met Jozef nog eens 2 bunder op de Belinck – tevens vlakbij de hoeve. Deze 2 bunder werden echter onderverpacht aan Corneille Van De Maele.³⁰⁸ *De facto* bestond "het bedrijf" Hof te Muizenhole dus uit veel meer dan de verkochte 53 bunder, zeker wanneer we ook de gronden die de Van Crombrugge's zelf in handen hadden erbij rekenen. Het gaat daarbij om minstens 1,5 hectare, al kon ik een volledig onroerend bezit van de Van Crombrugge's niet achterhalen.³⁰⁹

Ik maakte deze uitstap naar andere leden van de familie om aan te tonen dat we hier met een enorm landbouwbedrijf te maken hebben dat zonder twijfel haar stempel moet gedrukt hebben in de regio. Jozef Van Crombrugge kan dan ook gezien worden als een *cocq de village*, iets wat nog meer blijkt uit het gegeven dat hij tussen 1803 en 1808 burgemeester van Deftinge was.³¹⁰ De positie van de pachter zal dus niet echt veranderen als gevolg van de Franse Revolutie. De pachter van het Hof te Muizenhole had heel wat aanzien in het dorp, iets wat *in se* blijft

³⁰⁵ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4308 (diverse rekeningen)

³⁰⁶ Mijnsen (F.H.J.), *Inleiding tot het beoefenen van het Nederlands Burgerlijk Recht: deel 5: Zakenrecht: eigendom en beperkte rechten*, 2008, p. 128

³⁰⁷ R.A.G., *Fonds Schelvedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5878 (proces verbaal openbare verkoop)

³⁰⁸ R.A.G., *Fonds Schelvedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5881 (proces verbaal openbare verkoop)

³⁰⁹ Stadsarchief Geraardsbergen, *Inventaris archief Baronie van Boelare (1496-1975)*, nr. 365

³¹⁰ Projectgroep cultuur Lierde, *Lierde vroeger en nu: de dorpen waarin wij kinderen waren*, p. 32

doorleven tot ver in de 20ste eeuw. Zo was ook Edgard Matthijs als pachter burgemeester tussen 1947 en 1959.³¹¹ Ook de huidige pachter van het Hof te Muizenhole – Guy Depraetere – is actief binnen de gemeentepolitiek en is daarenboven algemeen-secretaris van het Algemeen Boerensyndicaat.

Zoals altijd is er natuurlijk ook de andere kant van het verhaal. Zo schrijft een zekere J. Bauwens uit Deftinge op 29 oktober 1823 het volgende aan Bartholomeus Van Damme:

“... Ik ben verwondert van de groote bolligheijd en stoutigheijd van Van Crombrugge, op den 25 october heeft hij beginnen te labeuren om gelijk omme te labeuren, en dat sonder ons aen te spreken en als sij vier voeren gelabeurt hadden om dat sij er geenen weg mede en konden sijn er moeten uijt scheeden, en daen den 27 october hebben sij met twee camionen aerde vervoert over het gars, de menschen quamen mij het seggen... voorleden jaer was ik gegaen bij Spitaels van het Casteel 14 dagen voor s'cloys dag om de perden op den bogaert te loopen, hij vraegde mij noch een croon stuck per peerd, en nu voor zijne stoutigheijd en zal hij er geen hand meer moogen aensteken voor kersdag.”

Dit kleine briefje van Bauwens is veelzeggend. Ook al had de familie Van Crombrugge een immens bedrijf ter beschikking en moeten ze veel aanzien gehad hebben, toch blijkt dat niet iedereen fan was van dergelijke boeren. De houding van Pierre-Jean Spitaels is al helemaal ridicuul. Als kapitaalkrchtig persoon maakten die enkele gulden die hij kreeg voor de paarden op zijn kasteeldomein te laten grazen hem niets uit. Het zegt veel de houding van de *heereboeren* ten aanzien van de lokale keuterboer. Spitaels is immers een voorbeeld van de beschrijving die Omer Wattez in zijn werk over de regio Oudenaarde-Geraardsbergen in de jaren 1860-1870 geeft. Men herkent een *heereboer* immers aan zijn burgemeesterschap, zijn deftige voorkomen, dubbele kin, blozend gelaat en vooruitstekende buik. De meeste van hen houden van mosterd en hesp en steken graag hun benen onder tafel. Steeds deed de vrouwelijke wederhelft daar aan mee. De *struische, malsche boerinne* is dan ook geen verzinsel in de regio.³¹²

De brief en het anekdotisch verhaal van Wattez – dat uiteraard met een korrel zout moet genomen worden - toont de ingesteldheid van paardenboer en eigenaar tijdens de 19de eeuw. Het lijkt alsof er een distinctie van twee leefwerelden bestaat tussen arm en rijk, al blijkt het verhaal ook hier weer genuanceerder (cfr. infra). De datering van de brief is overigens ook interessant. Na 1824 heb ik immers geen enkele aanwezig meer dat Van Crombrugge nog zal optreden als pachter en aldus een decisief figuur blijft in Deftinge. Vanaf 1825 blijkt een zekere

³¹¹ Projectgroep cultuur Lierde, *Lierde vroeger en nu: de dorpen waarin wij kinderen waren*, p. 37-40

³¹² Wattez (O.), *Vlaamsche Ardennen*, p. 69

Frans Pessemier immers de hoeve te pacht, maar eerst volgde op 27 april 1824 een openbare meubelverkoop op het Hof te Muizenhole. Deze verkoop werd georganiseerd door Suzanne Saligo, weduwe van Jozef Van Crombrugge.³¹³ Het geeft in goed beeld van de aanwezige goederen op de hoeve. Hieronder volgt dan ook een opsomming van de verkochte goederen:

- Haal (ketelhaak)	- Kassaart panne (spekpannenkoek)
- Gaffel (x4) en flegel(2)	- Mand met houten lepels
- Riek	- Oliekan (x2)
- Zeis	- Aardezeef
- Ijzeren <i>overstaek</i>	- Aardeschotel (x6)
- Zaaihouweel	- Melkkuip (x3)
- Mesthaak	- Steekijzer
- Haagschaar	- Vleeskuip
- Houwmes	- Boterkuip (x5)
- rooster (x2)	- Boterschotel (x2)
- Koperen lamp	- Bijl en ijzeren hamer
- Lamp (x2)	- Stoelen (x8)
- Mand met prondel (vodden)(x3)	- Bierton (x7)
- Waterremmer (x2)	- Kast (x2)
- Mand (x4)	- Grauwe slaaplakens
- Korf met prondel (x2)	- Bierboom
- Watervenster (x2)	- Schopje
- Bundel vlas	- Houten latten
- Beugels (x6)	- Wagenkast
- Boom ertsen	- Hout
- Wagenwiel	- Mestplanken
- Wanmolen (x3)	- Heul stro
- Glazen venster	- Vodden
- Koeizeel	- Armeel (x3)
- Stenen varkensbak	- Planken
- Sleep	- Draagkuip
- Borden	- Tafel (x3)
- Vleesblok	- Hoekkast (x2)
- Zadel	- Komfoor

³¹³ R.A.G., *Archief notaris Jean-Baptiste Minnaert*, nr. 59 (meubelverkoop S. Saligo)

- Ijzeren tros	- Boonstaken
- Knappe	- Zwingelbord
- Brandhout	- Smalle wagen
- <i>Deltepaarden</i>	- Snijpaard
- Bruine hengst	- Toemaat (najaarsgras)
- Hooi	

De totale opbrengst van de verkoop bedroeg 391 gulden 88 cent. Het merendeel van de artikels zoals onder meer vodden hadden nauwelijks een waarde. Toch waren er een aantal zeer kostbare stukken bij zoals de hengst. Hij zal aan Jean-Baptiste De Vos en Joseph Boussaert verkocht worden voor 94 gulden. Ook de smalle wagen had enige waarde: hij werd verkocht aan dezelfde Boussaert voor 44 gulden 60 cent.

Onrechtstreeks kan ik aan de hand van deze verkoop ook de economische activiteiten van de hoeve blootleggen. Vanuit allerhande kaartmateriaal is het vrij eenvoudig om het landgebruik van de hoeve te onderzoeken (cfr. infra), maar toch blijkt dat er nog veel andere nevenactiviteiten plaatsvonden. Algemeen genomen moeten de voornaamste economische activiteiten op het Hof te Muizenhole gedraaid hebben rond akkerbouw en veeteelt. Het was aldus een gemengd bedrijf. Het voorkomen van onder meer een gaffel is een teken dat graanteelt een belangrijke bron van inkomsten was. Daarnaast zal zo goed als zeker ook haver - en klaverteelt belangrijk geweest zijn. Ook de veeteelt was belangrijk op het Hof te Muizenhole – zowel voor het vlees als voor de zuivelproducten. Het melken van de koeien was waarschijnlijk een activiteit die door vrouwen werd uitgevoerd. Agronoom Baron de Poederlé stelt immers dat deze praxis gemeengoed was op het Vlaamse platteland in de 18de eeuw. In het Gentse werden de koeien 's morgens naar de weiden gebracht waar ze konden grazen. Tegen elf uur kwamen ze terug naar de stal waar ze gemolken werden door de dienstmeiden. Nadien gingen ze terug naar de weide. Terwijl de koeien aan het grazen waren was het tevens de taak van de vrouwen om de stallen uit te kuisen en de mest naar een centrale plaats op de hoeve te brengen.³¹⁴ Naast de veeteelt blijkt uit het voorkomen van een stenen varkensbak dat er ook varkens gehouden werden op het Hof te Muizenhole. Dit lijkt inderdaad te kloppen aangezien op de plattegrondkaart van het Hof te Muizenhole in 1771 varkenskoten vermeld zijn. Op diezelfde plattegrond staan ook oude schapenstallen. In de boedelverkoop lijkt geen sprake meer te zijn van schapenteelt, iets wat mogelijk gelinkt kan worden aan de transformatie van het Lammersbos (cfr. infra). Nochtans werd de schapenteelt hoog aangeprezen bij agronomen. Het

³¹⁴ De Poederlé (n.n.), *Answers to the Agricultural Queries*, p. 252

was met name hun mest die hoog aangeprezen stond.³¹⁵ Daarnaast werden schapen vooral gehouden voor de wolproductie, wat dan weer in relatie staat met protoindustriële activiteiten. Mogelijk had de pachter van het Hof te Muizenhole net als Gilles Coucke op Ter Hoyaen tijdens de 17de en 18de eeuw via de wolproductie een (extra) belangrijke bron van inkomsten.³¹⁶

Naast deze eerder traditionele gewassen en dieren vallen nog 3 andere specifieke gewassen op. Onrechtstreeks weet ik dat op het Hof te Muizenhole peulvruchten werden geteeld (cfr. boonstaken). Het telen van peulvruchten wordt traditioneel gelinkt aan het voorkomen van de duurtejaren en de souduremaanden (maanden voor de oogst wanneer het graan duur was en stilaan uitgeput raakte). Ook Prof. Lambrecht trof peulvruchten aan in de handboeken van Gilles Coucke. Hij ziet het net als Devos als vervangmiddel voor broodgranen in souduremaanden.³¹⁷ Erwt en bonen werden immers geoogst in mei en boden als een goed vervangmiddel voor de broodgranen én bovendien bezaten ze nog eens een hoge calorische waarde.³¹⁸

Naast peulvruchten kunnen we onrechtstreeks afleiden dat op het Hof te Muizenhole ook bier werd gebrouwen. Bij de boedelverkoop werden immers 7 biertonnen verkocht. Vanuit een andere heuristische bron blijkt ook dat het bierbrouwen een nevenactiviteit was op de hoeve. In het proces verbaal van de verkoop tijdens de verkoop der nationale goederen wordt het perceel vlak achter de hoeve immers omschreven als *de hoplochtinck*.³¹⁹

De laatste bron van inkomsten op het Hof te Muizenhole moet zonder meer de vlasteelt geweest zijn. De boedelverkoop geeft hiervoor een aanwijzing, maar veel meer aanwijzingen zijn te vinden in het archief van de lokale notaris Minnaert. Tussen 28 juli 1797 en 24 juli 1810 werden in totaal 5 vlasverkoppen geregistreerd bij deze notaris. Deze verkoop bracht Van Crombrugge 1156,26 frank op in 1806.³²⁰ In 1798 was dit zelfs 2187,38 frank.³²¹ Alle verkopen vonden plaats in de maand juli. Vlas was immers het eerste gewas dat geoogst werd. Het had amper 100 groeidagen nodig.³²² Na het “slijten” van het vlas begin juli werd het aldus snel verkocht.³²³ Het roten van het vlas vond naar alle waarschijnlijkheid niet plaats op het Hof te Muizenhole. Ook al waren er 2 kleine vijvers, de stank zou niet te harden geweest zijn. De vijvers lagen immers in de tuin van de hoeve en dienden vooral als drinkpoelen voor het vee. De vlasteelt op het Hof te

³¹⁵ Vanderpijpen (W.), *De landbouw- en landbouwpolitiek in het Leie- en Scheldepartement (1794-1814)*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling VUB, p. 470

³¹⁶ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 155

³¹⁷ Devos (I.), *Prijzen van granen en andere landbouwprodukten in de kasselrij Kortrijk (16de – 19de eeuw)*, onuitgegeven licentiaatverhandeling UGent, p. 145

³¹⁸ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 91

³¹⁹ R.A.G., *Fonds Scheldepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nr. 5841

³²⁰ R.A.G., *Archief notaris Jean-Baptiste Minnaert*, nr. 41 (vlasverkoop door J. Van Crombrugge)

³²¹ R.A.G., *Archief notaris Jean-Baptiste Minnaert*, nr. 38 (vlasverkoop door J. Van Crombrugge)

³²² mondelingen communicatie met Prof. Lambrecht en Prof. Thoen tijdens het seminarie ecologie, demografie en economie.

³²³ < <http://www.vlasroterij.be/boottekst.html> > geraadpleegd op 16-07-2015

Muizenhole moet dus voornamelijk marktgericht geweest zijn. Dit staat dan weer in relatie met de kleine keuterboeren in het dorp. Kleine landbouwers gaven immers de voorkeur om voor hun protoindustriële activiteiten vlas te kopen bij de grotere boeren.³²⁴ Dit gegeven geldt niet voor Deftinge en het Hof te Muizenhole. Het merendeel van de kopers komen niet uit Deftinge maar uit de randgemeenten Everbeek, Zarlardinge, Goeferinge en Overboelare. Op zich een opvallend feit, aangezien de mogelijkheden voor vlasteelt in de 19de eeuw in Deftinge beperkt waren. Door de sterke miniaturisering van de bedrijven in de 19de eeuw (cfr. supra) lijkt het quasi onmogelijk dat de keuterboeren zelf vlas teelden op hun beperkte areaal. Ze moesten in hun eigen voedselbehoeften voorzien, waardoor voor industriële gewassen zoals vlas nauwelijks plaats was.³²⁵ Waar de lokale kleine boeren hun vlas dan wel haalden lijkt onduidelijk, als is het wel mogelijk dat dit gekocht werd op het middelgroot bedrijf van Jean-Baptiste Van Cleemputte die ook jaarlijkse vlasverkoop deed op zijn hoeve.³²⁶

Hoeveel vlas op het Hof te Muizenhole werd geteeld is vanuit de bronnen niet duidelijk. Wel is geweten dat in 1846 – vlak voor het ineensinken van de rurale protoindustrie – in Deftinge 23 hectare 40 are aan vlas geteeld werd. Aangezien het Hof te Muizenhole met voorsprong het grootste bedrijf was, kan een schatting gemaakt worden van de totale vlasproductie op de hoeve. Aangezien er nog een aantal andere bedrijven in de klasse 15-30 hectare waren, is het aanneembaar dat slechts een beperkte oppervlakte van de hoeve werd bezaaid met lijnzaad. Het aandeel van vlas binnen de totale productie van de hoeve moet dan ook ergens schommelen rond de waarde die vastgesteld werd op Ter Hoven in hetzelfde jaar (6 %).³²⁷

Als laatste wil ik nog even de aandacht vestigen op een ander aspect gebonden aan de boedelverkoop van Suzanne Saligo. Wie waren deze kopers immers? Algemeen genomen gaat het vooral om ingezetenen. Eén naam springt echter wel in het oog: *Mijnheer Dooms uit Lessen*. Eén van de twee gebroeders Dooms – eigenaars van het Hof te Muizenhole in mei 1822 – zal dus goederen kopen van het Hof te Muizenhole. Dit is op z'n minst opvallend en vertelt veel over de relatie tussen pachter en eigenaar. Het sterkt de hypothese dat de familie Dooms ten tijde van hun aankoop (voor Isidore Warocqué) het Hof te Muizenhole kenden. Dat Dooms opduikt bij de boedelverkoop is uiterst significant en creëert het gedachtegoed dat Dooms mogelijk als ontvanger van de domeinen van Warocqué in Oost-Vlaanderen kan gezien worden. Dit is echter louter een hypothese en kan niet vanuit wetenschappelijk oogpunt gesterkt worden. Toch lijkt het een plausibele uitleg voor zijn voorkomen in de boedelverkoop.

³²⁴ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 105

³²⁵ *ibidem*

³²⁶ R.A.G., *Archief notaris Jean-Baptiste Minnaert*, nr. 1 (repertorium)

³²⁷ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 104

Samenvattend kan ik stellen dat de verkoop van al deze goederen het vermoeden voedt dat in 1824 de familie Saligo-Van Crombrugge na 55 jaar het Hof te Muizenhole verlieten. Dat ze daarbij (een deel van) hun goederen verkochten is opvallend. Het is tevens significant dat bij de verkoop een aantal cruciale landbouwelementen zoals ploegen en trekpaarden ontbreken. De verkoop blijkt dan ook maar een deel van het kapitaal van het Hof te Muizenhole. De vraag rijst of het andere landbouwgereedschap in handen was de familie Saligo-Van Crombrugge, of van de eigenaar zelf. Het antwoord is helaas niet in de bronnen te vinden. Wat wel vaststaat is dat de nieuwe pachter – Frans Pessemier – zijn intrede deed in een hoevecomplex waarvan de meeste interieur stukken verkocht waren.

5.10.3. Frans Pessemier:

Vanuit het kadastraal expertisedossier beschik ik over de informatie dat vanaf 1825 een zekere Frans Pessemier pachter werd van het Hof te Muizenhole. De eigenaars waren verplicht om aan de medewerkers van het kadaster een officieel pachtcontract te tonen van hun bezittingen, vandaar dat dit voor het Hof te Muizenhole bewaard is.³²⁸ De acte met betrekking tot Frans Pessemier verscheen op 22 augustus 1825 voor de Henegouwse notaris Braconnier.³²⁹ De pachtsom die Pessemier diende te betalen was 2362,5 frank, exclusief de grondlasten. Deze bedroegen 661,22 frank. De totale som die Pessemier aldus moest betalen aan Isidore Warocqué was 3023,72 frank. De pacht werd aangegaan voor 9 jaar. Hij zal deze termijn naar alle waarschijnlijkheid uitdoen want in de verkoopakte tussen Warocqué en Spitaels wordt het volgende gezegd:

*“... le tout occupée par françois Pessemier dont le bail finira a noel dix huit cent trente trois...”*³³⁰

Het is een opvallende vaststelling dat de naam Pessemier geen voorgeschiedenis heeft in Deftinge of het Hof te Muizenhole. Nergens tijdens mijn speurwerk kwam ik de naam Pessemier tegen. Dit sterkt dan ook mijn vermoeden dat we te maken hebben met een pachter “uit den vreemde”, met iemand die voorheen weinig affiniteit had met het dorp. Mogelijk zit de figuur van Isidore Warocqué hiertussen. Vanuit heuristisch oogpunt heb ik immers redenen om te vermoeden dat het verschijnen van Pessemier gelinkt kan worden aan de figuur van Isidore Warocqué. De reden voor dit vermoeden leg ik dan ook graag uit in de volgende paragraaf.

³²⁸ mondelinge communicatie met P. De Reu

³²⁹ R.A.G., Kadaster Oost-Vlaanderen 00001, nr. 377 (expertisedossier)

³³⁰ R.A.G., Hypotheekkantoor Oudenaarde 72, nr. 167

Op 31 augustus 1829 zal de familie Gillewijts uit Zarlardinghe 18 roeden 49 ellen land verkopen dat gelegen is op de pluimbroek in Deftinge. Ze verkopen dit aan Isidore Warocqué voor de prijs van 81 gulden 77 cent. Op zich niets speciaals dus, ware het niet dat Frans Pessemier een opmerkelijke rol speelt bij deze transactie. Isidore Warocqué gaf hem immers de volmacht om in zijn naam te kopen.³³¹ Dit is op z'n minst opmerkelijk en zegt opnieuw veel over de relatie tussen eigenaar en pachter. Mogelijk wilde Warocqué zijn *census suffrage* verhogen via een (beperkte) aankoop in Deftinge en gebruikte hij daarbij Pessemier om zijn zaken af te handelen. Anderzijds is de omgekeerde denkwijze ook mogelijk en wou Pessemier zijn bedrijf vergroten en vroeg hij daarom volmacht om in naam van zijn eigenaar een stuk grond te kopen op de pluimbroek.

Wanneer het opduiken van Dooms en Warocqué vanuit een rationele bril wordt bekeken, lijkt het erop dat er sprake is van een nauwere band tussen pachter en eigenaar – al blijft nauw natuurlijk relatief. De eerder vermelde grote interesse van Warocqué in de landbouw (bietencultuur) kan hier voor iets tussen zitten. In dat opzicht lijkt er een verschil merkbaar met het ancien regime, waar de meeste zaken geregeld werden via Van Damme en de notoire figuren van de abdij *de facto* niet of nauwelijks op hun pachtgoederen kwamen. De algemeen gangbare stelling dat de *nouveau riches* vanuit hun stedelijke context met desinteresse naar hun pachtgoederen keken, maar simultaan (politieke) macht uitoefende op het platteland lijkt voor mijn casus dus niet geheel op te gaan.³³² Het verhaal is met andere woorden genuanceerder dan dat.

5.10.4. Post Pessemier tijdperk:

Met Frans Pessemier eindigt *de facto* het heuristische aanknopingspunt. Zoals ik al een aantal keer vermeldde lieten grootgrondbezitters zoals Spitaels hun pachtcontracten nauwelijks tot niet registreren. Het gegeven dat een belangrijk deel van het familiearchief Spitaels vernield is helpt niet om de pachters van de 19de eeuw te reconstrueren. Daarenboven bevat ook de kadastrale perequatie van de jaren 1840 geen gegevens voor het Hof te Muizenhole. Enkel de pachtcontracten van de grootgrondbezitter Schamp uit Gent zijn daarin opgenomen maar zijn niet echt van nut voor dit deel van mijn thesis.³³³

Toch beschik ik nog over 2 aanknopingspunten voor de periode na 1850. Allereerst doet een zekere Roland Martens op het internet een oproep naar voorvaderen van hem. Het gaat om Jules

³³¹ R.A.G., *Hypotheekkantoor Oudenaarde* 72, nr. 119

³³² Hoyle (R.W.) en Van Bavel (B.) eds., *Social Relations: Property and Power*, CORN publication XX, Turnhout, Brepols, 2010, p. 209

³³³ R.A.G., *Kadaster Oost-Vlaanderen 1993*, nr. 1700 (perequatie)

Martens, geboren te Eppe-Sauvage en tussen 1860 en 1869 wonende op het Hof te Muizenhole.³³⁴ Ik trachtte de persoon in kwestie te contacteren, zonder resultaat. Waar hij zijn info haalt is me dus onduidelijk. Omwille van het niet wetenschappelijke karakter van deze bron hecht ik dan ook niet teveel belang aan deze informatie.

Meer wetenschappelijke informatie werd me aangereikt door de lokaal heemkundige kring Triverius. Het betreft een artikel over een diefstal van 19 kippen op het Hof te Muizenhole in 1871. De hoeve werd toen gepacht door de familie Van Der Schueren. Wanneer de zonen om 1u 's nachts lawaai hoorden op de binnenkoer, snelden ze naar buiten. Zo konden de dief – die gewapend was met een revolver en een dolk – overmeesteren, weliswaar zonder kleerscheuren. Zo werd Edward Van Der Schueren verwond door één van de 6 geweerschoten. Om 7u in de morgen werd de dief door de gendarmen met een kar van de hoeve naar Geraardsbergen. Gebracht De dief in kwestie bleek een Fransman te zijn die als gevolg van de Frans-Pruisische oorlog op de dool was.³³⁵

Dit anekdotisch verhaal zegt veel over de sociale functie en over de rijkdom van de hoeve. Enkele eeuwen voordien vonden immers ook ettelijke diefstallen plaats. De kloof tussen arm en rijk zette sommige mensen aan tot diefstal en geweld. Rijken mochten niet rijk zijn en armen niet arm. Een thema dat anno 2015 nog steeds actueel is. In dat opzicht is het ten slotte nog meldenswaardig dat het Hof te Muizenhole in de nadagen van september 1944 deels in brand werd gestoken door jaloerse dorpingen.³³⁶ Het stak blijkbaar de ogen uit van sommigen dat de hoevebewoners als gevolg van hun immens bedrijf nooit honger hadden moeten lijden. Een zeer interessant thema waar ik in mijn laatste hoofdstuk nog op zal terugkomen.

5.11. Landgebruik en oppervlakte:

Als tweede gedeelte van dit hoofdstuk wil ik graag wat dieper ingaan op de oppervlakte en het landgebruik van het Hof te Muizenhole. Over het laatste had ik het reeds in het vorige deel wanneer ik het had over de boedelverkoop van Suzanne Saligo. In dit deel wil ik echter meer vanuit evolutief perspectief te werk gaan. Zijn er immers als gevolg van de verkoop der nationale goederen veranderingen in het landgebruik en de oppervlakte van de hoeve?

Allereerst wil ik van start gaan met de verschillende oppervlakten die ik vanuit heuristisch oogpunt bekomen heb te vergelijken. De vroegste gegevens die ik in het kader van deze

³³⁴ < <http://www.seniorennet.be/Pages/Genealogie/detail.php?id=10931> > geraadpleegd op 24-07-2015

³³⁵ De Mets (R.), 130 jaar geleden te Deftinge: een stoutmoedige nachtelijke diefstal in het hof te Muizenholle, In: *Triverius*, nr. 4, 2001, p. 23

³³⁶ interview met Guy Depraetere door Bram Seeuws op 26-02-2014

vraagstelling gebruik werden mij aangeraakt door Willequet (**tabel**). Anno 1571 had pachter Gilles De Brueckere 102 hectare 38 are 28 centiare ter zijner beschikking. Vanuit het landboek is geweten dat Hendrik De Boods in 1699 107 hectare 60 are 96 centiare grond kon bewerken. Zoals ik reeds vermeldde zal vanaf 1723 een tweede splitsing plaatsvinden van het Hof Te Muizenhole (een eerste splitsing vond plaats bij het ontstaan van het Hof Ter Planken, cfr. hoofdstuk 3). De motieven bleken voornamelijk sociaaleconomisch (cfr. supra). De oppervlakte zal vervolgens nauwelijks veranderen tot aan het einde van mijn onderzoek. De lichte wijzigingen die zullen plaatsvinden zijn naar alle waarschijnlijkheid te wijten aan andere (en betere) metingen. Er was immers weinig continuïteit tussen de landmeters van de Oostenrijkse en de Franse periode.³³⁷ Eigen onderzoek wees uit dat alle percelen en toponiemen vermeld in het document van de openbare verkoop in 1797 overeenkomen met de kaart van Masquelin uit 1811. Het verschil van 2 hectare is dus te wijten aan een andere geometrische benadering.

De Franse Revolutionaire periode zorgde dus niet voor een oppervlaktemutatie. Het Hof te Muizenhole zal gedurende de hele tijdspanne van mijn onderzoek dezelfde oppervlakte blijven behouden. Dezelfde tendens komt naar voor op Ter Hoyen in Markegem waar pas tegen 1856 de oppervlakte van het bedrijf gevoelig zal dalen met bijna 10 hectare.³³⁸ Een ander verhaal valt te noteren bij het Goed te Moere in Eeklo waar de oppervlakte na de verkoop tijdens de Franse periode zal terugvallen van 44 ha (1805) naar 36 hectare in 1844. Algemeen genomen is het opmerkelijk dat het Hof te Muizenhole niet zal krimpen tijdens de 18de en 19de eeuw, dit terwijl we te maken hebben met een periode van sterke miniaturisering. Ook vanuit het standpunt van vele agronomen kwam vaak protest tegen de grote bedrijven. In extensief uitgebate regio's zoals Henegouwen bleef immers de helft van de oppervlakte braak liggen. In het 18de-eeuwse Vlaanderen kwam de braak echter niet meer voor, waardoor dit niet van toepassing is voor mijn hoeve. Volgens De Beunie waren grote bedrijven ook benadeeld door het erfrecht en zorgden ze daarenboven voor een hoge pacht prijs in de rest van het dorp.³³⁹ Toch zal vooral vanuit populationnistisch oogpunt naar grote bedrijven gekeken worden.³⁴⁰ Grote bedrijven waren een rem op de demografie en de economie. Door het opsplitsen ervan konden kleine boeren sneller een eigen bedrijf opstarten, wat dan weer gecorreleerd was met een daling van de huwelijksleeftijd.³⁴¹ Het dalen van deze huwelijksleeftijd had dan weer als gevolg dat de vrouw

³³⁷ De Reu (P.), *De bronnen uit de pre-kadastrale en de kadastrale periode vergeleken* (ongepubliceerd artikel), p. 19

³³⁸ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 49

³³⁹ De Beunie (J.B.), *Essai chymique des terres pour servir de principes fondamentaux relativement à la culture des bruyères*, In: *Mémoires de l'Académie Imperiale et Royale des Sciences et Belles-Lettres de Bruxelles*, nr. 2, 1780, p. 477 ; zie ook: De Beunie (J.B.), *Détails sur le canton de Wase*, p. 156

³⁴⁰ Hasquin (H.), *Moyenne culture et populationisme dabs kes Pays-Bas autrichiens ou les ambiguïtés de despotisme éclairé*, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 12, 1981, p. 691-712

³⁴¹ Mann (T.), *Dans un pays fertile et bien peuplé*, p. 199-225

een langere vruchtbaarheidsperiode had waardoor meer kinderen konden geboren. Toch blijkt dat in Brabant grote bedrijven geen invloed uitoefenden op het geboortecijfer.³⁴²

jaar	Oppervlakte		
	hectare	are	centiare
1571	102	38	28
1699	107	60	96
1723	65	40	51
1797	63	48	97
1811	65	43	46
1825	64	74	70
1846	64	n.b.	n.b.

tabel 20: oppervlakte Hof te Muizenhole 1571-1846

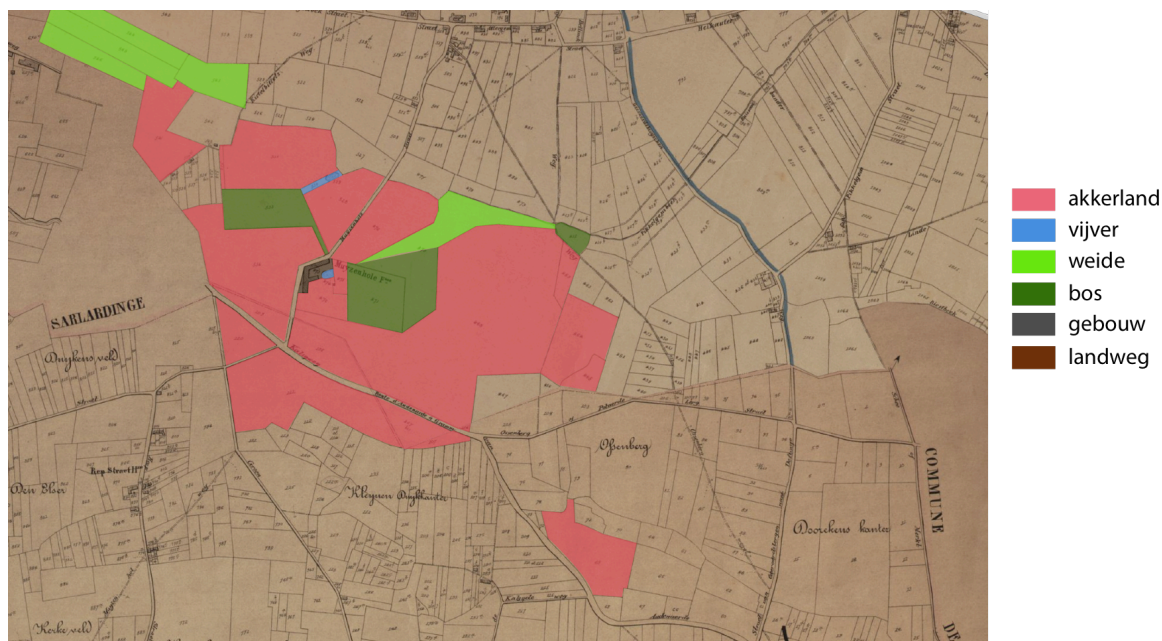
Vanuit Lambrecht blijkt dat op Ter Hoven in de 18de eeuw heel wat pogingen werden gedaan om het bedrijf te verkleinen en aldus ook over te gaan op perceelspacht. Dit gebeurde – ondanks veel protest van de pachter – op 17 juni 1785. Iedereen die wou kon een bod uitbrengen op 7 percelen. Ondanks deze perceelspacht kon Gilles Coucke zijn pachtbedrijf toch nog intact houden, waardoor vanuit de cijfers blijkt dat er nauwelijks een verandering heeft plaatsgevonden in de 18de eeuw.³⁴³ Het verhaal is dus veel complexer dan dat. Onderhuids is het dus ook best mogelijk dat de Sint-Pietersabdij tijdens de 18de eeuw het Hof te Muizenhole trachtte te verkleinen, maar dat de familie Saligo-Van Crombrugge desondanks hun bedrijf konden intact houden. Enig bewijs hiervan is echter niet te vinden in de archieven. Toch zal het Hof te Muizenhole geen statisch bedrijf zijn tijdens de 18de eeuw. Het landgebruik zal tijdens de 18de en 19de eeuw op een aantal punten fundamenteel veranderen.

Om een afweging tussen het landgebruik in de pre – en postrevolutionaire periode te maken was hier en daar wat knip en plakwerk nodig, dit omwille van 2 redenen. Allereerst bleek de naamgeving die in de verschillende bronnen gebruikt werd sterk te verschillen. Daarnaast werd zowel in 1723 als in 1769 geen distictie gemaakt tussen land en weide. De ossenberg – het grote perceel achter de hoeve – bevat in de opgegeven oppervlakte in 1723 onder meer bos, land

³⁴² Bruyneel (C.), *L'hostilité à l'égard des grandes fermes, un aspect du populationnisme dans les Pays-Bas autrichiens. Théorie et réalités brabançonnaises*, Leuven-la-Neuve, p. 70

³⁴³ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 51-53

en het hoevegebouw zelf. Toch ben ik met de hulp van de Ferrariskaart, de Poppkaart en mijn eigen vertrouwdheid met de regio voor het ancien regime tot accurate gegevens gekomen.

kaart 1: landgebruik op het Hof te Muizenhole 1723

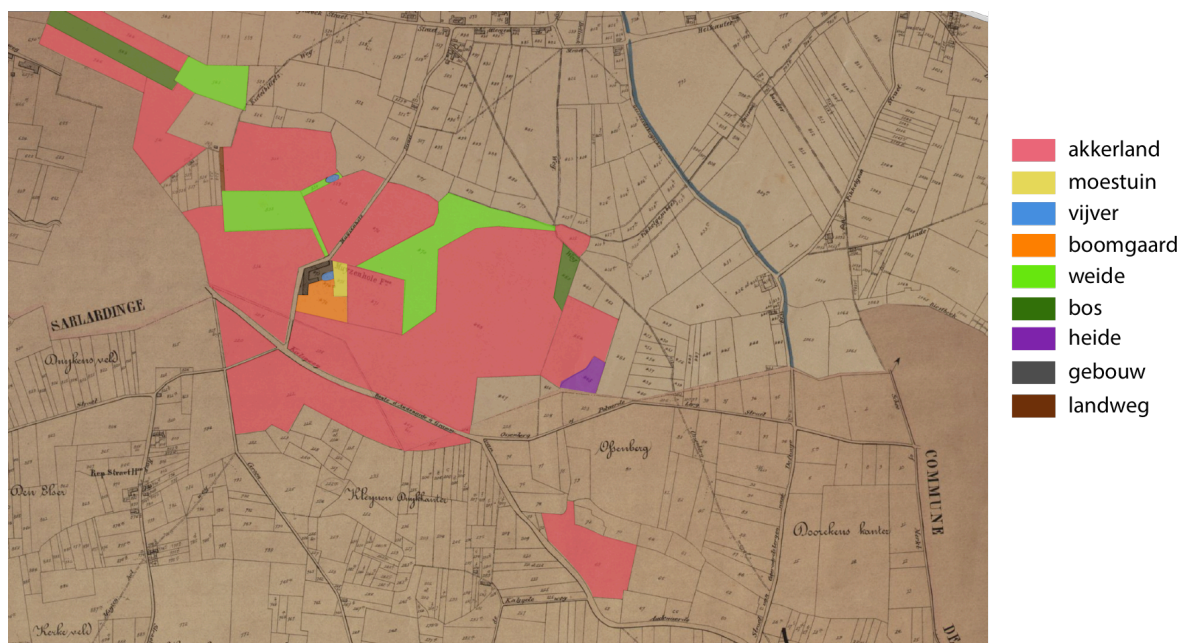
De belangrijkste vaststelling die kan gedaan worden is dat het aandeel van het (teen)bos in de totale bedrijfsoppervlakte tijdens de late 18de en de 19de eeuw zal afnemen van 7,3 % in 1723 naar 0,2 % tegen het midden van de 19de eeuw. Deze transformatie lijkt plaatsgevonden te hebben in fasen. Vanuit de eerste kaarten die van het hoevecomplex gekend zijn is geweten dat vlakbij de hoeve 2 bossen lagen: het Eekhoutbos en het Lammersbos. Dit laatste toponiem is mogelijk gelinkt aan de schapenteelt die tijdens het ancien regime op de hoeve moet plaatsgevonden hebben (cfr. oude schapenstallen op het grondplan van 1771). Beide bossen zijn nog zichtbaar op de Ferrariskaart (circa 1775) – al lijkt het aantal bomen in het Lammersbos te zijn afgenomen. Kort daarna zijn beide percelen echter omgezet tot weiland. Dit verklaart dan ook de procentuele stijging van het aantal weiland in 1811. De reden voor deze omzetting is te vinden in de archieven. Bartholomeus Van Damme schreef in naam van abt Alison op 27 juli 1794 het volgende bevel naar de pachter van het Hof te Muizenhole:

“ ...Abdij van St. Pieters in noodt vindende van penningen tot het betaelen van haere geslaegen contributie ten dienste der Fransche Republique ... verkoopt altooren eene partij hopgaende boomen ende troncken staende op het goedt te muysenholle rondt de weede voor de somme van tweehondert dertigh ponden thien schellingen groten courant..”³⁴⁴

³⁴⁴ Stadsarchief Gent, Fonds Napoleon De Pauw, nr. 4308 (diverse rekeningen)

De Franse Revolutie lijkt dus de belangrijkste oorzaak voor de verschuiving van het bosareaal op het Hof te Muizenhole!

Voor het ancien regime geeft de Ferrariskaart aan dat het Hof te Muizenhole ook gekenmerkt werd door een gesloten landschap waarbij rond de akkers en weiden hagen stonden. In de geest van de tijd werden hagen door de eerder vernoemde agronomen dan ook stevast aangeprezen (cfr. De Poederlé en De Beunie). Twee “nieuwe” percelen die voorheen weiland waren blijken in 1811 en 1825 teenbos te zijn. Het gaat om twee kleinere percelen in het uiterste oosten en westen van het bedrijf. De Franse Revolutie zorgde er aldus voor dat de *planterije van Muysenholle* zich ruimtelijk anders is gaan organiseren. De keuze kan ook verklaard worden vanuit het gegeven dat het bedrijf zich mogelijk economisch geheroriënteerd heeft naar het einde van het ancien regime toe. De vele koestallen op de kaart van 1771 impliceren dat veel weiland nodig was. Het weiland rondom de hoeve was echter vrij beperkt door het voorkomen van het Lammers – en Eekhoutbos. Hun omzetting naar weide kan mogelijk dus ook in dit licht gezien worden.

kaart 2: landgebruik op het Hof te Muizenhole 1825

Een tweede verschuiving zal plaatsvinden tussen 1825 en 1860. Via het kadaster van Popp is *an sich* is echter onmogelijk uit te maken welke percelen tot het Hof te Muizenhole behoorden en welke niet. Toch mag aangenomen worden dat de bedrijfsoppervlakte min of meer hetzelfde zal gebleven zijn. In de landbouwtelling van 14 jaar voordien is de hoeve immers nog steeds 64 hectare, en ook in de erfenisaangifte van P.J. Spitaels in 1853 wordt dezelfde oppervlakte

gecteerd.³⁴⁵ Daarenboven zijn er geen signalen dat de familie Spitaels de hoeve in die tussentijd gesplitst zou hebben. Tot slot bestaat het huidige Hof te Muizenhole nog steeds uit ongeveer dezelfde oppervlakte en gronden, waardoor van een mogelijke splitsing waarschijnlijk geen sprake kan en zal geweest zijn. Ik kan dus met een zekerheid grenzende waarschijnlijkheid stellen dat de gronden in het kadaster van Popp die toebehoorden aan Alfred Spitaels allemaal deel uitmaakten van het Hof te Muizenhole.

Het is opmerkelijk dat tussen 1825 en 1860 het aandeel van het bos opnieuw daalt van 3,3 % naar 0,9 %. Het bosperceel in het oosten van het bedrijf blijft bewaard, maar in het westen zal een nieuw zeer klein perceel bebost worden. De logica gebiedt ons echter te zeggen dat het hier naar alle waarschijnlijkheid gewoon om een brede haag gaat. De relictten ervan zijn vandaag de dag nog steeds zichtbaar. De tendens van een afnemend aandeel aan bos op het bedrijf lijkt dus duidelijk, al is het wel opmerkelijk dat steeds de constante van 2 bospercelen blijft aangehouden door heen de tijd. In de 19de eeuw lijkt vooral het aandeel aan akkers erop vooruit te zijn gegaan, samen met een lichte stijging van het percentage weilanden in 1811 als gevolg van de omzetting van het Lammers – en Eekhoutbos. Deze twee weidepercelen blijven gedurende de 19de eeuw onveranderd. Andere weiden verder van de hoeve zullen echter wel omgezet worden naar akkerland. Deze omzetting kadert dan ook in de problematiek van de late 18de en 19de eeuw. Door de demografische expansie werd het aantal te voeden monden groter, waardoor boeren gedwongen waren meer te produceren. In een periode voor *yield ratio* verhogende elementen zoals kunstmest en landbouwmachines was de enige manier voor het bereiken van een verhoogde landbouwopbrengst vaak het extensief uitbreiden van het bedrijf. Daarnaast werd de arbeid per hectare voor Oost-Vlaanderen ook opgetrokken. Zo bedroeg het aantal werkkrachten per 100 hectare anno 1760 gemiddeld 85 dagloners. Dit zal stijgen naar een gemiddelde van 121 tegen 1850.³⁴⁶ Dit alles leidde ertoe dat de graanopbrengsten in de tweede helft van de 18de eeuw jaarlijks tussen de 0,2 en 0,5 % stegen.³⁴⁷ Hierdoor werd de Malthusiaanse *bottle neck* te niet gedaan.

Het landgebruik binnen het Hof te Muizenhole ondergaat dus een aantal wijzingen tijdens de 18de en 19de eeuw. De ruimte die de eigenaar en pachter ter beschikking hebben, zal gedurende de twee eeuwen veranderen. Daarbij zal meer plaats komen voor akkerland en weiland, dit ten nadele van (teen)bos. De eigenaarswissels tijdens de late 18de en 19de eeuw lijken geen invloed gehad te hebben op het landgebruik. Ook Isidore Warocqué – die sterk vertrouwd was met de

³⁴⁵ R.A.G., *Registratiekantoor Geraardsbergen*, nr. 447 (erfenisaangifte P.J. Spitaels)

³⁴⁶ Dejongh (G.), *Tussen immobiliteit en revolutie: De economische ontwikkeling van de Belgische landbouw in een eeuw van transitie, 1750-1850*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling K.U. Leuven, 1999, p. 256

³⁴⁷ Dejongh (G.) en Vanhaute (E.), *Arable productivity in Belgian agriculture, ca. 1800- ca 1950*, In: Van Bavel (B.) en Thoen (E.), *Land productivity and agro-systems in the North Sea area (Middle Ages-20th century)*, p. 73

bietenteelt (cfr; supra) – zal naar alle waarschijnlijkheid zijn stempel op dat vlak niet kunnen drukken hebben. Anno 1846 werden immers geen bieten geteeld in Deftinge.

5.12. Besluit:

Ik stel vast dat op het eerste zicht de invloed van de Franse Revolutie voor de pachters van het Hof te Muizenhole vrij beperkt is. Met de familie Saligo-Van Crombrugge bleek er een continuïteit die de Franse Revolutie overstijgt. Pas vanaf 1824 waren er signalen dat de familieclan het voor bekeken hield op het Hof te Muizenhole. Frans Pessemier deed als (nieuwe) pachter zijn intreden. Hij bleek een opvallende band te hebben met eigenaar Isidore Warocqué.

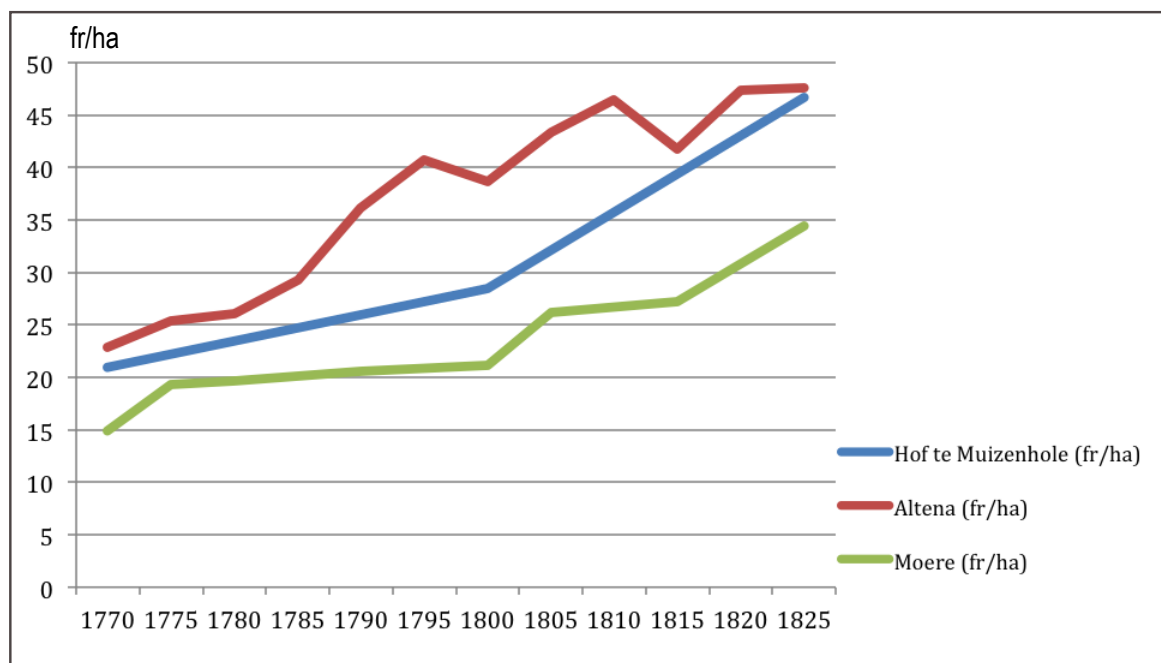
De bronnen lieten me toe om op een alternatieve wijze een inzicht te krijgen in de bedrijfsstructuur van de hoeve. Op een aantal economische aspecten had de Revolutie geen impact, op een aantal niet. Vooral in het bosgebruik zal sterk afnemen. De brief van de abt naar Van Crombrugge was een kroongetuige van de impact van de Franse Revolutie op het Hof te Muizenhole. Desondanks heerst er vooral continuïteit, al is het verhaal veel gecompliceerder. Het landgebruik mag dan wel nauwelijks veranderen, de prijs voor het gebruiken van het land zal dat wel.

DEEL 3: DE PACHTPRIJS VAN HET HOF TE MUIZENHOLE TIJDENS DE 18DE EN 19DE EEUW

5.13. De pachtprijs in de 18de en 19de eeuw

In dit laatste deel van dit hoofdstuk zal ik dieper ingaan op de pachtprizen van het Hof te Muizenhole tijdens de 18de en 19de eeuw. Ik beschik daarbij over 3 pachtprizen, één voor de revolutionaire periode, één tijdens en één na. Ik besef dat dit niet veel is maar de archieven zwijgen over meer pachtsommen na 1769. Voor de periode ervoor zijn wel tal van prijzen beschikbaar in het rijksarchief Gent. De reden voor het niet terugvinden ligt zoals ik eerder reeds zei voornamelijk aan het gegeven dat voor mijn periode geen registratieplicht bestond voor pachtcontracten in de onderhandse akten van het registratiebureau.

Een pachtprijs op zich betekent weinig. Ik zal dan ook mijn gevonden prijzen vergelijken met de prijzen van het goed Altena (cfr. Vandenbroeke) en het Hof te Moere in Eeklo (De Bolle). Het voordeel aan deze gegevens is dat ze – anders dan bijvoorbeeld bij Daelemans of De Wever het geval is - opklimmen tot na de Franse Revolutie waardoor ze in het kader van deze thesis zeer interessant zijn. In onderstaande grafiek werd de pachtprijs van het Hof te Muizenhole dan ook tegen de gegevens van beide heren gezet.

Grafiek 3: nominale pachtprijs

In relatieve cijfers zal de pachtprijs van de hoeve tussen 1769 en 1825 stijgen met 123 %. Dit is iets lager dan het Goed te Moere (131,4 %), maar hoger dan het goed Altena (108 %). De fluctuaties die bij de andere gegevens zichtbaar zijn, zijn omwille van het ontbreken van meer gegevens voor mijn hoeve onbekend. Toch lijkt in een eerste fase de algemene tendens duidelijk. De pachtprijs zal sterk stijgen, maar minder sterk tijdens het ancien regime dan bijvoorbeeld in de heerlijkheid Nevele waar de pachtprijs tussen 1750 en 1795 zal verdubbelen.³⁴⁸ De oorzaak in Nevele lag – aldus Deprez – door de belangstelling van de rijke burgerij op het platteland waardoor de pachtprijs niet meer in verhouding was met de grondprijs. Een interessant gegeven voor het Hof te Muizenhole na de Franse Revolutie waar ik verderop nog op terugkom.

De absolute pachtprijs bekijken is interessant, de reële waarde ervan gaan bekijken is interessanter. Via het defleren van de pachtprijs krijgen we inzage in de werkelijke waarde van de pachtprijs. Daarbij worden de graanprijzen mee in rekening gebracht om de werkelijke waarde van de pachtprijs te bepalen. Met andere woorden: wat was de tegenwaarde van de pachtsom in liters graan?

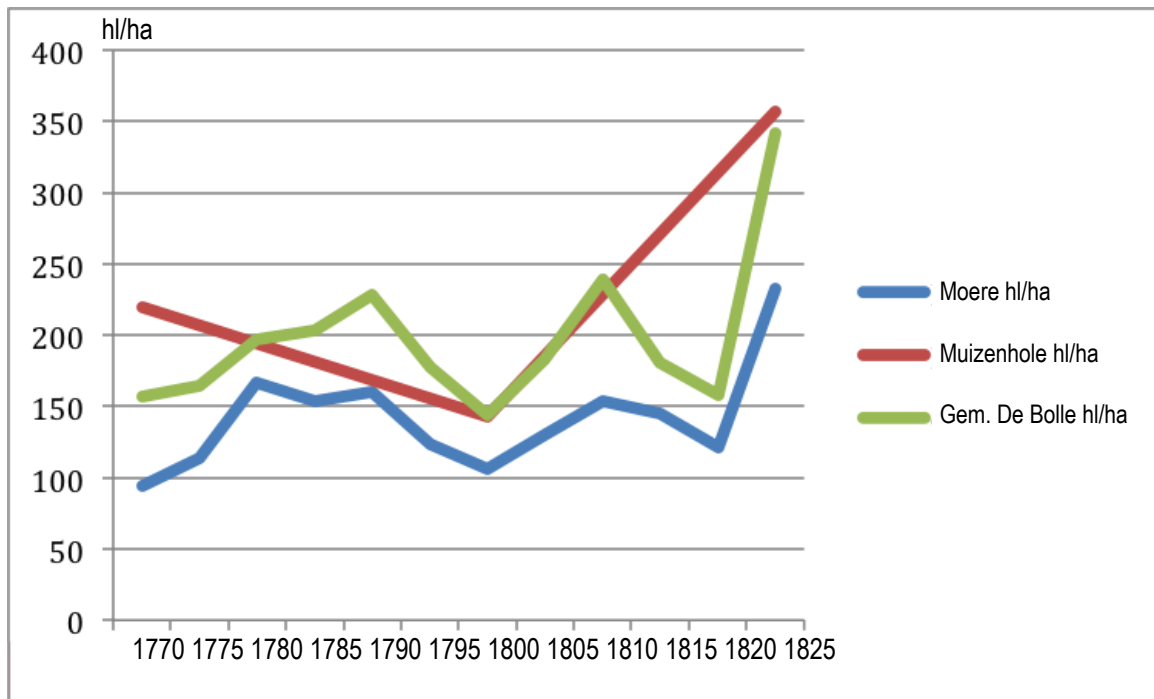
De tendens is veelzeggend. Anders dan bij de pachtprijsprijs per hectare is de invloed van de Franse Revolutie hier duidelijk merkbaar. Tijdens de late 18de eeuw zal de pachtprijs van het Hof te Muizenhole naar alle waarschijnlijkheid de algemene stijgende tendens in heel Vlaanderen gevolgd hebben – maar nogmaals, het archief rijkt niet het nodige materiaal aan om dit te onderzoeken.³⁴⁹ Wanneer de hoeve verkocht wordt tijdens de verkoop van nationale goederen, zal de reële pachtprijs echter sterk dalen. Daar waar de prijs in 1769 nog 172,21 l/ha was, zal deze dalen tot 142,56 l/ha in 1797. Toch is het verhaal complexer dan dit. Joannes-Baptiste Saligo moest in 1769 53 zakken graan leveren aan de armen van Deftinge voor zijn eigen rekening. De waarde van deze zakken is onbekend, maar vanuit het bijgevoegde contract in 1797 is geweten dat de 53 zakken 56 ponden kosten. Wanneer deze waarde wordt meegerekend in de pachtprijs van 1797 bedraagt de reële prijs 191,29 l/ha in plaats van 142,56 l/ha. In totaal bedroeg de tegenwaarde respectievelijk 12145 liter en 9050 liter, wat betekent dat de 53 zakken graan een volume van 3095 liter graan hadden. Dit maakt 1 zak graan voor de armen van Deftinge 58,38 liter graan bevatte, wat minder is dan het gebruikelijke gemiddelde (tussen 107 en 123 liter) voor het Land van Aalst.³⁵⁰ In 1769 moest Saligo dus waarschijnlijk ook 3095 liter

³⁴⁸ Vermoesen (R.), *Markttoegang en commerciële netwerken van rurale huishoudens: de regio Aalst, 1650-1800*, Antwerpen, Academia Press, 2008, p. 133

³⁴⁹ De Wever (F.), *Pacht-en verkoopprijzen in Vlaanderen (16de – 18de eeuw)*. Bijdrage tot de conjunctuurstudie tijdens het ancien regime, In: *Bijdragen voor de Geschiedenis*, nr. 59, p. 162

³⁵⁰ Vandewalle (P.), *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg*, Oostende, s.n., 1984, p. 72-80

leveren aan de armen, wat een meerwaarde voor de pachtprijs betekende van 376,33 frank/jaar. De werkelijke pachtevolutie ziet er dus als volgt uit:

Grafiek 4: reële pachtprijs

De tendens tekent zich dus nog scherper af. De Franse Revolutie zorgt in eerste instantie voor een daling van de pachtprijs, maar door het verschuiven van de armenkosten van de pachter naar de eigenaar zal deze daling zich nog scherper manifesteren. De reële pachtprijs zal bijgevolg met 53 % zakken. Dezelfde tendens komt ook naar boven op het Goed Ten Moere, waar de reële pachtprijs met 17,13 % zal dalen tussen 1790 en 1800. Het afschaffen van allerlei oude belastingen zoals de tienden blijkt dus geen reden te zijn voor het verhogen van de pachtprijs, integendeel. Tot dezelfde conclusie kwam Prof. Lambrecht. Het afschaffen van de tienden zorgde er niet voor dat de pachtsom van Ter Hoyaen de hoogte in ging. De periode tussen 1790 en 1815 kennen wordt dan ook gekenmerkt door stabiliserende pacht prijzen.³⁵¹ Dit is opvallend, want een buitenlandse vergelijking leert dat in Le-Mans en Châlons-Sur-Marne de pachtsommen wel zullen stijgen. Die toename was groter dan de waarde van de tienden. Sutherland legt de verantwoordelijkheid voor deze stijging bij enerzijds de chaos in Frankrijk tijdens de Revolutie waarbij de pachters gewoonweg hun pachtsom niet meer betaalden. Anderzijds zorgde ook de inflatie als gevolg van de assignaten voor een stijging.³⁵² Sutherland wijst er ook op dat de

³⁵¹ Lambrecht (T.), *Een grote hoeve*, p. 57

³⁵² Sutherland (D.M.G.), *Peasants, Lords, and Leviathan*, p. 7-8

belasting van individuele boerderijen sterk zal stijgen tijdens de revolutionaire periode. Grote eigenaars klaagden over de ongelijke fiscale verdeling tijdens het ancien regime.³⁵³ Zij kwamen echter gedesillusioneerd uit de omwenteling. Het gelijktrekken van de fiscale lasten betekende – althans in Frankrijk – een sterke toename van de belastingen op onroerend goed.³⁵⁴ Er moet dan ook rekening gehouden worden dat naast een dalende pachtprijs het Hof te Muizenhole waarschijnlijk meer belast werd.

De verkoop van het Hof te Muizenhole aan Vidal-De Smet was in eerste instantie erg gunstig voor pachter Van Crombrugge. Deze gunstige situatie bleek echter van korte duur. Bij de volgende pachtovereenkomsten moet de pachtsom ongetwijfeld al gestegen geweest zijn want tegen 1825 bereikte de pachtprijs een ongeziene hoogte. Frans Pessemier betaalde jaarlijks een pachtsom van 3023,72 frank aan Waroqué, wat neerkomt op 356,49 liter graan per hectare.³⁵⁵ Dit impliceert een stijging van de pachtprijs van 150 % op 28 jaar tijd! De reden voor deze spectaculaire stijging ligt naar mijn mening in de eigenaarsverschuiving van clerus naar burgerij. Vandenbroeke stelt immers dat het winststreven van kapitalistische eigenaars in het begin van de 19de eeuw de pachtprizen sterk de hoogte indreven waardoor deze niet meer representatief waren voor de werkelijke waarde van de grond. Daarnaast speelde ook de concurrentiestrijd onder de meest kapitalistische pachters een belangrijke rol.³⁵⁶ De stijging van de pachtprijs kan dus vanuit verschillende oorzakelijkheden verklaard worden, al lijkt de Franse Revolutie *in casu* paradoxaal genoeg de katalysator geweest te zijn. De verkoop der nationale goederen introduceerde een nieuwe klasse burgerij die met andere motieven naar hun onroerende bezittingen keken. Er werd bovendien een klimaat gecreëerd waarbinnen het optrekken van pachtprizen mogelijk was. Indien mogelijk zou de Sint-Pietersabdij de pachtprijs ook sterk opgedreven hebben, maar onder andere de grondmarkt moet dit - aldus Sutherland - tijdens het ancien regime verhinderd hebben.³⁵⁷ De Franse periode speelde dus een belangrijke rol in de stijging van de pachtprijs na uitdoven van het revolutionaire vuur.

Als laatste is het interessant om eens te kijken wat de pachtsommen specifiek voor de pachter van het Hof te Muizenhole betekenden. Wanneer Frans Pessemier in 1825 zijn pachtsom en grondlasten betaalt, komt dit overeen met 23081,8 liter graan. Vanuit de landbouwtelling in 1846 blijkt dat de graanopbrengst in Deftinge tijdens een normaal jaar 17,5 hl/ha was. Vermoedelijk lag de *yield* in 1825 iets lager, maar toch geeft dit een beeld van de gemiddelde

³⁵³ De Reu (P.), Van landboek en ommeloper naar hedendaags kadaster: comme un très-grand pas fait dans le nouveau travail, p. 8

³⁵⁴ Sutherland (D.M.G.), *op. cit.*, p. 9-10

³⁵⁵ Zonder grondlasten is de reële pachtprijs 278,70 l/ha, wat nog steeds een stijging is van 95 % t.o.v. 1797.

³⁵⁶ Vandenbroeke (C.), Pachtprijs en exploitatiekosten in de Vlaamse landbouw in seculair perspectief (14de – 20ste eeuw), in: *Liber Amicorum Achiel De Vos*, Evergem, 1989, p. 210-213

³⁵⁷ Sutherland (D.M.G.), *op. cit.*, p. 7

opbrengst in Deftinge. In totaal moest Pessemier anno 1825 ongeveer 13 hectare bewerken om zijn pachtsom te kunnen afbetalen. Dit komt neer op ongeveer 25 % van het akkerland. Aangezien ik voor Deftinge over geen vroegere gegevens beschik over de gemiddelde opbrengst is het roeien met de riemen die heb. Vergelijkbare *yields* zijn echter wel beschikbaar in Herzele (Daelemans) – een gemeente ongeveer 10 kilometer van Deftinge – en in de vroege agrarische statistieken van Goossens-Dejongh.³⁵⁸ Daaruit blijkt dat de gemiddelde opbrengst relatief stabiel blijft.³⁵⁹ In het Scheldepartement lag het gemiddelde in 1801 op 18,61 hl/ha, waardoor slechts 10 % van het akkerland nodig was om de pacht prijs te betalen. In 1769 moet deze waarde ergens tussen de 12 en 16 % geschommeld hebben, wat op zich weinig is in vergelijking met Herzele (20-25%) en Ter Hoven (34 %).³⁶⁰ De pacht prijs zal dan wel sterk stijgen, de totale oppervlakte die nodig is om deze te betalen blijft relatief beperkt.

5.14. Besluit:

Ook al ontbreekt het aan gegevens om alle fluctuaties voor, tijdens en na de Franse Revolutie bloot te leggen, toch blijkt de algemene teneur duidelijk. De pacht prijs zal dalen wanneer de hoeve verkocht wordt in 1797, mede als gevolg van de verschuiving van bijkomstige lasten van de pachter naar de eigenaar. Het blijkt dus een gunstige periode voor de pachter van het Hof te Muizenhole, al is er steeds plaats voor nuance. In de daaropvolgende 2 decennia zal de pacht prijs danig opgetrokken worden – mede door een nieuwe klasse van burgerij die de hoeve uitbaten vanuit winstgevend perspectief. Het lijkt er dus op dat de *égalité* van de Franse Revolutie in eerste instantie realiteit is, waarbij de pachter de voordeelgenieter is gedurende een korte periode. Al snel schuift het voordeel (terug) naar de heersende klasse die naast de staat de echte voordeelgenieters worden, dit ten nadele van zij die zich onderaan de sociale piramide bevinden. Zij zullen in de eerste decennia na de revolutie zwarte sneeuw zien.

³⁵⁸ Daelemans (F.), *De conjunctuur van een domein : Herzele 1444-1752*, Brussel, VUB: Centrum sociale structuren en economische conjunctuur, 1981, p. 56

zie ook: Dejongh (G.) en Goossens (M.), *Agriculture in figures: Belgian agricultural and cadastral statistics of the period 1801-1825*, Leuven, Belgisch centrum voor Landelijke Geschiedenis, 1997, p. 53

³⁵⁹ Bij Daelemans zien we zelf een lagere waarde in de 19de-eeuwse landbouwtellingen dan in de 18de eeuw.

³⁶⁰ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 58

**Hoofdstuk VI: sociale
consequenties van de
Franse Revolutie:
Deftinge en de rol van
het Hof te Muizenhole
o.v.v. dienstverlening
en armenzorg tijdens
de 18de en 19de eeuw**

Nadat ik in de voorbije hoofdstukken stelselmatig ben afgedaald van Deftinge zelf richting het Hof te Muizenhole en van de hoge sociale lagen naar de lage, is het nu tijd om eens naar de “bodem” van de toenmalige maatschappij te kijken. Welke sociale opvangnetten waren er voor de armen en van waaruit werden die georganiseerd? Welke houding werd aangenomen tegenover de armen van Deftinge? Vooral interessant is te gaan kijken welke rol het Hof te Muizenhole speelde in de sociale dienstverlening en armenzorg van de 18de en 19de eeuw. Treden er als gevolg van de Franse Revolutie verschuivingen op? Heeft het Franse gelijkheidsideaal zijn navolging in Deftinge? Allemaal vragen waarop ik hierna een antwoord zal trachten te formuleren.

Ik zal dit hoofdstuk aftrappen met een algemene situatie te schetsen van de armensteun in Deftinge tussen 1770 en 1830, een periode waar voor Deftinge heel veel zal veranderen. In een tweede deel ga ik opnieuw de positie van het Hof te Muizenhole in dit hele verhaal onder de loep nemen. De rol van de hoeve in de toenmalige samenleving zal immers fundamenteel veranderen. Als laatste zal ik dit hoofdstuk met een soort anekdotisch besluit afronden.

6.1 Armenhulp in Deftinge, 1770-1830

6.1.1. Economische structuur van de armeninstellingen: veranderende inkomsten

Vanuit het archief van Pieter-Joanes Van Damme en zijn broer Bartholomeus zijn een aantal interessante bronnen overgeleverd om de sociale welstand voor het einde van het ancien regime onder de loep te nemen. Toch bleek het niet altijd even makkelijk om de gegevens op een rationele manier te analyseren. De rekeningen zijn immers niet jaarlijks en de gegevens die erin staan zijn niet heterogeen. Zo noteerde Van Damme soms de ontvangsten van de pacht van dat jaar, of van de voorbije 2,3,4 tot zelfs 12 jaar. Op zich zegt dit wel veel over de regelmaat van betaling, waarbij ik opnieuw verwijs naar Prof. Lambrecht die opmerkte dat Gillis Coucke zijn pachtsom tevens op zeer onregelmatige tijdstippen afloste.³⁶¹ Toch kon ik met wat knip en plakwerk zeer accurate gegevens verkrijgen voor de 2 instellingen in Deftinge die tijdens het ancien regime begaan waren met de armenzorg.

Tijdens het ancien regime kon een individu aankloppen bij de aalmoezenij van Sint-Pieters en de armendis van Deftinge. De oppervlakte van deze laatste bedroeg tijdens de periode in kwestie 2 hectare 34 are 59 centiare, een stijging met maar liefst 142 % tegenover 1699. De oppervlakte van de aalmoezenij valt echter niet te berekenen. Slechts sporadisch wordt de oppervlakte van

³⁶¹ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p. 57-58

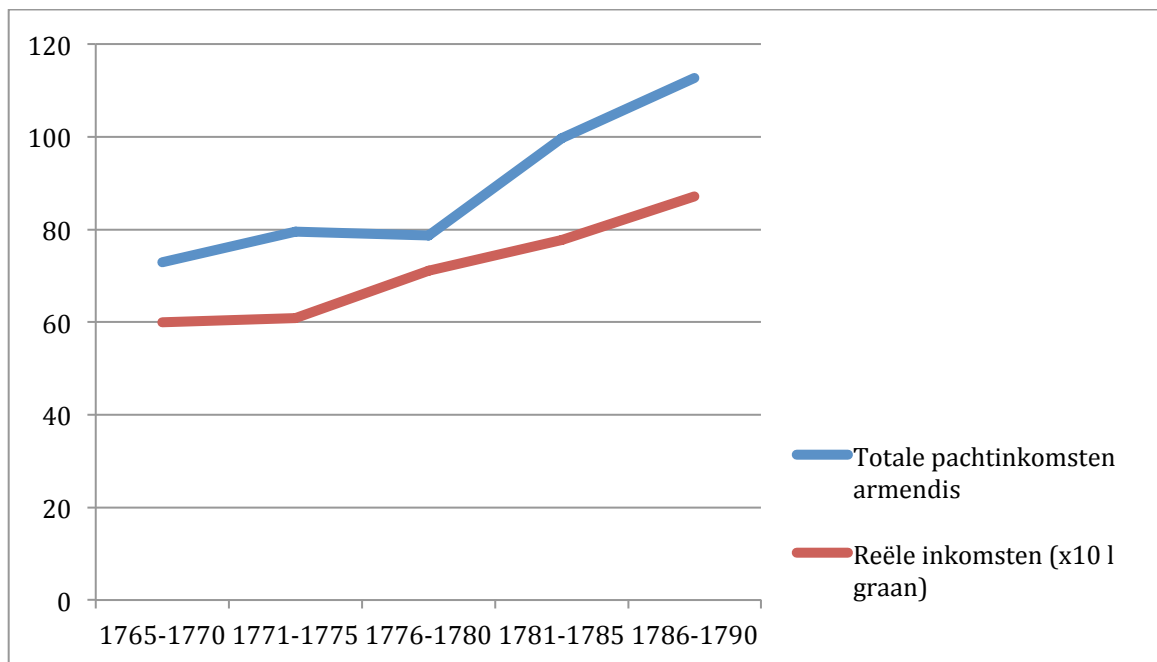
het verpachte perceel geciteerd, waardoor een totale raming van de oppervlakte moeilijk zoniet onmogelijk is. Niet alle gronden van de Sint-Pietersabdij in Deftinge behoorden immers tot de aalmoezenij.

Allereerst wil ik de verpachtte goederen van de armendis van nader bij gaan bekijken. Ik beperk me hier tot de algemene tendens weer te geven. Het volledig overzicht van de verpachte goederen is te vinden in bijlage 2.

Het valt op dat de inkomsten uit de verpachtingen van akkerlanden, weilanden en bossen aan het eind van het ancien regime zal stijgen (grafiek). In reële waarden treden tussen 1765 en 1790 een stijging op van 45 %. Dit is opvallend, aangezien Deprez stelt dat de pachtprijs van goederen behorend tot de armen – of kerkinstelling aan het einde van de 19de eeuw minder snel evolueerden dan de pachtprijs van een stuk grond dat in particuliere handen was. Voor Deftinge beschik ik over onvoldoende gegevens om een pachtprijs-evolutie te maken van het particulier grondbezit. Toch weet ik vanuit een rekening uit 1768 dat de pachtprijs van gronden in bezit van Dhr. Blocq gemiddeld bijna dubbel zo hoog lagen dan de pachtprijs van de armendisgoederen.³⁶² Daarenboven blijkt de stijging van 45 % ook niet zo spectaculair en zijn er andere voorbeelden beschikbaar (Altena + 58 %). Mijn gegevens sluiten dus nauwer aan bij de these van De Wever die vaststelde dat de pachtprizen van de armengoederen zeer economisch gevoelig waren.³⁶³ Daarenboven is de stijging niet algemeen: sommige pachtsommen blijken onveranderd, terwijl hij bij anderen (sterk) zal stijgen (cfr. Stevens, Van Trimont). De pachtprizen waren overigens niet de enige bedragen die in de rekeningen vermeld werden. Ook de graan en penningrenten werden door Van Damme geïnd bij de armen van Deftinge (**zie bijlage**).

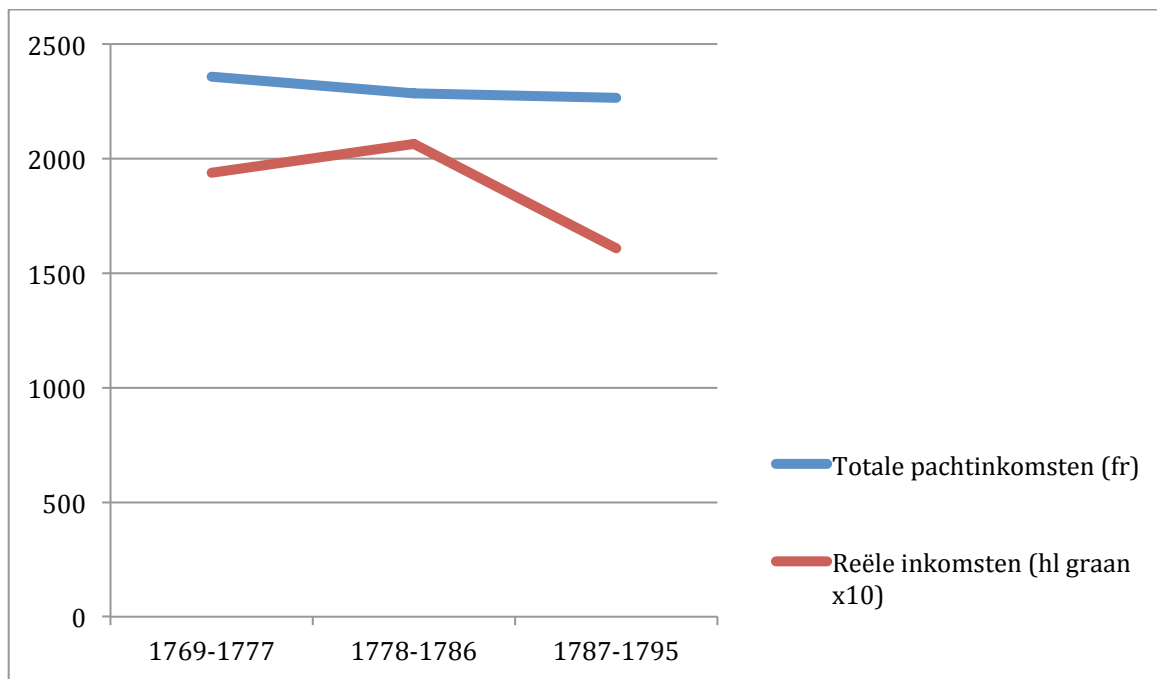
³⁶² Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4308 (diverse rekeningen)

³⁶³ De Wever (F.), pachtprizen, p. 263

Grafiek 5: nominale en reële pachtprijs armengoederen in Delftinge

Een geheel andere tendens laat zich optekenen bij de andere weldadigheidsinstelling uit het ancien regime. Uit de pachtgegevens van de aalmoezenij blijkt dat de pachtprijs tussen 1769 en 1795 relatief stabiel blijft. Dit is echter gezichtsbedrog: de reële pachtprijs zal met 20 procent zakken. Dit is opvallend in een periode van stijgende pacht prijzen. Een reden voor de oorzaak heb ik niet, al is het dalend aantal artikels misschien wel een indicatie van een inkrappende areaal. De totale pachtprijs voor de totale oppervlakte kan dus mogelijk een ander verloop kennen, maar helaas is vanuit heuristisch standpunt de oppervlakte niet gekend. Toch kan ik stellen dan soortgelijke stijging zoals bij de armendis voor de aalmoezenij ondenkbaar is.

Grafiek 6: nominale en reële pacht prijs goederen aalmoezenij in Delftinge

Aan het eind van het ancien regime zal (opnieuw) als gevolg van de Franse Revolutie het weldadigheidsmechanisme veranderd worden. Er treedt een transformatie op waarbij de twee ancien regime instellingen worden afgeschaft. De aalmoezenij zal mee verdwijnen met de aanwezigheid van de Sint-Pietersabdij in de periode 1795-1796. Voor de armendis zal de Franse bezetter 2 alternatieven inroepen. Bij besluit van de organieke wetten van 17 oktober 1796 en 10 maart 1797 werden respectievelijk het Bureel der Burgerlijke Godshuizen en het Bureel der Weldadigheid opgericht.³⁶⁴ De grootste verschuiving die als gevolg van de Franse Revolutie zal plaatsvinden is de transformatie van armenzorg georganiseerd vanuit een religieus kader naar ondersteuning vanuit de (lokale) overheid.

De vraag rijst nu wat deze omschakeling betekende voor de modale Delftingenaar. Aan de hand van een vergelijking voor en na de Revolutie is het mogelijk om beide tijdsperiodes tegenover elkaar af te wegen. Ik berekende dan ook de gemiddelde pacht prijs per hectare. Aan de hand van de tegenwaarde in hectoliter graan wordt de werkelijke evolutie van de pacht prijzen van de armeninstellingen duidelijk.

³⁶⁴ Verbist (F.), *Geschiedenis Bureel van Weldadigheid of armenbestuur*, p. 1-5

	prijs/ha	hl.
1765-1770	31,08	2,55
1771-1775	33,91	2,6
1776-1780	33,52	3,03
1781-1785	42,53	3,31
1786-1790	48,05	3,71
1825	52,82	4,01
1833	123,83	7,2

tabel 21: evolutie pachtprijs armendis Deftinge

Op het eerste zicht lijkt de Franse Revolutie geen bruusk verschil aan te tonen tussen de prerevolutionaire en postrevolutionaire gegevens – al heerst er tussen 1790 en 1825 wel een vrij groot vacuüm. De meest opvallende tendens is misschien nog de sterke toename van het aantal gronden in handen van het armenbestuur. Tijdens het ancien regime bedroeg dit amper iets meer dan 2 hectare. De armen van Deftinge zullen tijdens de kadastrale expertise echter in het bezit zijn van meer dan 13 hectare, een waarde die tegen 1860 zelf boven de 17 hectare uitstijgt.³⁶⁵ Vanuit de registratie van meerdere pachtcontracten door notaris Minnaert in het registratiekantoor van Zottegem op 09-11-1833 trachtte ik een verdere evolutie op te zetten. Vanuit de 41 geregistreerde contracten merk ik een serieuze reële stijging van 79 % tussen 1825 en 1833. De oorzaak hiervan is onbekend, al is het cijfer veelzeggend en te koppelen aan een aantal getuigenissen uit die periode (cfr. infra).

6.1.2. economische structuur van de armeninstellingen: veranderende uitgaven

Vanuit de bronnen van de gebroeders Van Damme zijn nog een aantal andere economisch gerelateerde gegevens gekend. Voor de economische ontmanteling van de instellingen is het immers niet alleen interessant om te kijken naar inkomsten uit pachten en renten, maar ook naar de uitgaven. Armeninstelling waren daarbij niet altijd even rendabel. Zo blijkt dat de aalmoezenije van Sint-Pieters tijdens de periode 1770-1775 gemiddeld meer dan 89 pond bonus had. In de daaropvolgende periode zal de jaarbalans echter in het rood slaan: tussen 1775 en 1780 is er 27 pond (6 %) meer uitgegeven dan er binnenkwam.

³⁶⁵ R.A.G., *Kadaster Oost-Vlaanderen 00001*, nr. 377 (expertisedossier)

De voornaamste uitgaven van de armendis zijn te kaderen binnen een religieuze context. Zo werd tijdens de periode 1770-1790 jaarlijks 1 gulde betaald aan de priester van Deftinge als compensatie voor de bezoeken van de armen aan de kerk. Ook voor het vieren van verschillende jaargetijden werd steevast een som gegeven aan de priester en koster (3 gulden 12 stuivers). Daarvoor werd steeds brood gebakken. De bakker in kwestie – Jacobus De Croo – kreeg een jaarlijkse vergoeding.³⁶⁶ Naast deze “vaste” kosten kwamen sporadisch ook andere uitgaven voor. Zo kreeg Pieter Van De Mijsbrugge voor de jaren 1773 en 1774 een vergoeding van 13 gulden 8 stuivers voor *t’leren van de armen kinderen*.³⁶⁷ Ook Frans De Smet – pachter van het Hof ter Planken – kreeg een vergoeding voor het leveren van hout aan de armen, **maar hierover verderop meer**. De laatste vorm van uitgaven waren vooral administratiekosten. Zo werd jaarlijks ongeveer 16 gulden betaald aan de griffier, aan zegels en aan kopieën.

Het zijn vooral de uitgaven van de aalmoezenij die bij deze zeer interessant blijken. De uitgaven zijn *de facto* onder te verdelen in vaste kosten en extraordinaire kosten. In het kader van dit deel van de thesis zal ik vooral de vaste kosten behandelen. Verderop zullen de extraordinaire kosten aan bod komen.

De voornaamste vaste kost van de Sint-Pietersabdij is het terugbetalen van de waarde aan *mokens* geleverd voor de armen van Deftinge. De meeste individuen – voornamelijk zei die een groter areaal pachtten - moesten een jaarlijkse contributie doen aan de armen van Deftinge. Deze levering in natura was vast en onveranderd voor het einde van het ancien regime. Op basis van de gangbare prijs werd de waarde van het aantal *mokens* terugbetaald door de (ontvanger van de) Sint-Pietersabdij. Gemiddeld bedroeg deze kost voor de Sint-Pietersabdij in de periode 1770-1775 278 ponden, een waarde die tegen 1780 zal oplopen tot 303 ponden. De waarde van deze terugbetalingen was dus meer dan het dubbele dan de jaarlijkse pacht prijs van het Hof te Muizenhole.

³⁶⁶ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4162 (armenrekening 1780)

³⁶⁷ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4157 (armenrekening 1770)

Mokens (1770-1775)	
J. Herregodts	-
V. Caenegem	-
P. Herregodts	-
V. Caenegem	-
V. Ongevalle	24
Martens	-
V.D. Bossche	124
J.B. Van Crombrugge	168
Van Damme	27
V.D. Maele	3
V.D. Biest	128
Mijnsbrugge	128
De Smet	140
Risseling	20
V.D. Stock	20
totaal	782

totale waarde 278 p 10s 5g

tabel 22: jaarlijkse graanleveringen aan de armen van Deftinge 1770-1775

Vanuit het pachtcontract van Joannes-Baptiste Saligo in 1769 is geweten dat de pachter van het Hof te Muizenhole de contributie aan de armen ui eigen zak moest betalen. Dit wordt expliciet vermeld in het pachtcontract. Het is dan ook logisch dat we de naam van Saligo niet tegenkomen in de bovenstaande lijst. Hij was de enige die de graanlevering niet terugbetaald zag. Alle anderen – die overigens veel kleinere hoeveelheden pachtten dan Saligo – zien hun jaarlijkse levering terugbetaald. In dit opzicht zal de Franse Revolutie opnieuw een breukpunt blijken. Ik haalde eerder reeds aan dat uit het proces verbaal van de openbare verkoop bleek dat er een verschuiving is van de graankosten van de pachter naar de eigenaar. Ik onderzocht echter ook alle andere verkopen van de Sint-Pietersabdij tijdens de Franse Revolutie. Daaruit bleek dat het ancien regime mooi aansluit bij de transitie periode. De namen van een aantal pachters rond 1790 (Van De Maele, Van Der Biest, Van Der Stock) komen immers stevast terug in deze documenten.³⁶⁸ De opvallendste vaststelling is echter dat bij deze individuen geen sprake meer

³⁶⁸ R.A.G., *Fonds Scheldedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*, nrs. 5841, 5856, 5863, 5868, 5878, 5881 en 5902 (processen verbaal openbare verkoop)

is van een graanlevering. In een aantal gevallen is het bijgevoegde contract met pachtinformatie nauwelijks ingevuld. In een aantal andere gevallen staat wel de pachtprijs maar is geen sprake meer van een graanlevering aan de *pauvres de Deftinge*.³⁶⁹ Het totaal aantal geleverde graan zal tegen het begin van de 19de eeuw dus terugvallen van 782 *mokens* + 53 zakken naar 53 zakken. In natura betekende dit een daling van ongeveer 5000 liter graan naar 3095 liter graan.³⁷⁰ Deze daling is veel maar tegelijkertijd niet veel. Het gemiddelde verbruik van één gezin (man, vrouw en drie kinderen) werd door Daelemans geraamd op 1095 liter/jaar.³⁷¹ *In casu* zagen dus twee gezinnen hun volledige jaarnoden aan graan verloren gaan als gevolg van de Franse Revolutie. Op een totale bevolking van 1410 individuen is dit verwaarloosbaar, al moet de daling van de graanlevering voor een aantal gezinnen ongetwijfeld het verlies van een extra duwtje in de rug betekend hebben.

Voor de eerste decennia van de 19de eeuw is het onduidelijk of de jaarlijkse levering aan de armen vanuit het Hof te Muizenhole nog van toepassing is. In 1825 wordt alleszins geen melding gemaakt van een graanlevering. Dit stelt me voor twee mogelijke hypothesen. Ofwel heeft de eigenaar (of pachter) van het Hof te Muizenhole in de eerste decennia van de 19de eeuw de jaarlijkse graanlevering afgekocht. Deze hypothese werd me aangereikt door Prof. Lambrecht tijdens mijn archiefspeurwerk. Een tweede mogelijkheid is dat de kosten voor de levering nog steeds bij de eigenaar lagen waardoor deze in 1825 niet vermeld werden. In ieder geval is het zo dat de socio-economische positie van het Hof te Muizenhole tijdens de 19de eeuw zal veranderen. De voornaamste oorzaak hiervan ligt in de Franse revolutionaire periode.

6.2. De socio-economische rol van Hof te Muizenhole: verandering tijdens de 19de eeuw.

Zoals ik reeds stelde ben ik aan de hand van de rekeningen van de aalmoezenij van Sint-Pieters in Deftinge goed uit de hoogte van de in – en uitkomsten van de aalmoezenij. Ik behandelde reeds de vaste uitgaven die jaarlijks gedaan werden hierboven. In deze paragraaf zal ik me richten op de extraordinaire uitgaven van de aalmoezenij. Het gaat *in se* om betalingen gedaan door de ontvanger (Van Damme) voor bepaalde diensten. Op die manier krijgen we een goed overzicht van de belangrijkheid van de aalmoezenij in Deftinge. Hieronder volgt een periodieke opsomming van alle extraordinaire uitgaven in de periode 1777-1780.³⁷²

³⁶⁹ *ibidem*

³⁷⁰ 48 mokens is volgens Vandewalle gelijk aan 1 zak. De inhoudsmaat van een zak graan schommelt tussen de 107 en 123 liter, waardoor een exacte waarde moeilijk te berekenen valt voor Deftinge.

³⁷¹ Daelemans (F.), *conjunctuur van een domein*, p. 57

³⁷² Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4308 (diverse rekeningen)

datum	omschrijving	pers.	bedrag		
			gulden	stuiv.	oord.
25/26-02-1777	kosten pensionaris	1	5	0	0
07-03-1777	arbeid bomenplanten HTM	8	1	10	2
17-03-1777	arbeid bomenplanten HTM	3	1	10	0
20/21-01-1778	kosten pensionaris	1	3	0	0
11/12-03-1778	arbeid bomenplanten HTM	n.b.	1	0	0
22-03-1778	arbeid planten v. bomen in Smeerebbe	4	5	3	0
22-03-1778	700 beukplantsoenen	n.v.t.	4	18	0
31-04-1778	kosten pensionaris	1	6	0	0
29-05-1778	brieven	n.v.t.	0	7	0
14-08-1778	kosten kareeloven HTTP	n.v.t.	1	10	0
07-09-1778	transport Gent	n.v.t.	7	10	0
07-02-1779	brieven	n.v.t.	0	7	0
07-02-1779	arbeid paard HTP	n.b.	4	0	0
27-02-1779	arbeid bomen planten + transporthulp	n.b.	2	4	0
14-03-1779	brieven	n.v.t.	0	12	0
29-03-1779	400 beukplantsoenen	n.v.t.	0	16	2
14-05-1779	arbeid kolenladen kareeloven HTTP	n.b.	1	4	0
14-05-1779	transport	n.v.t.	5	12	0
26-05-1779	drinkgeld kareelbakkers	n.b.	0	10	2
26-05-1779	kosten aanmaak kareeloven HTTP	n.v.t.	14	0	0
26-05-1779	metstersmanden + moortelkuipen	4	5	1	2
26-05-1779	arbeid metsen HTTP	n.b.	1	0	0
26-05-1779	transport Soingies	n.v.t.	1	8	0
06-09-1779	transport Ename	n.v.t.	3	0	0
27-03-1780	700 witte bomen voor nieuwe planterij HTM	n.v.t.	4	18	0
27-03-1780	13,5 d. arbeid graven, mesten en planten HTM	n.b.	8	2	0
27-03-1780	drinkgeld goede vrijdag	n.b.	0	14	0
27-03-1780	levensonderhoud tijdens planten	n.b.	1	1	0
23-04-1780	snoeiwerken HTM	n.b.	1	8	0
23-04-1780	brieven	n.v.t.	0	2	0
23-04-1780	uitdoen jonge bomen HTM	n.b.	0	10	0
23-04-1780	hagelschade HTM uit 1777	n.b.	4	6	1
23-04-1780	arbeid uitdoen 187 beuken & berken HTM	n.b.	8	9	2
totaal			112	16	1

tabel 23: uitgaven aalmoezenij 1777-1780

In deze rekening hield Pieter-Jan Van Damme nauwgezet alle uitgaven bij die hij deed in deze 3 jaar. Het totale bedrag dat uitgegeven werd bedroeg 112 gulden 16 stuivers 1 oord, wat neerkomt op bijna 19 ponden. De uitgaven zijn velerlei en gaan van betalingen aan de pensionaris van de abdij tot een vergoeding voor de pachter van het Hof te Muizenhole omwille van hagelschade die hij geleden had in 1777. De voornaamste uitgaven – zowel kwantitatief al

kwalitatief – hadden betrekking tot arbeid. In totaal bedroeg dat 32 % van de extraordinaire uitgaven. In de periode 1777 – 1780 blijkt dat er op het Hof te Muizenhole werkkrachten nodig waren voor het planten en snoeien van bomen. Zo was er in het voorjaar van 1780 nood aan arbeidskrachten voor het aanleggen van de nieuwe planterij van Muizenhole. In totaal duurde het uitgraven, bemesten en planten 13,5 werkdagen. Hoeveel werkkrachten er nodig waren is echter onbekend. Naast de arbeidskosten waren ook de transportkosten belangrijk. Ruim 15 % van de hierboven vermelde uitgaven hadden betrekking tot het vervoeren van voornamelijk bomen. Naast bomen werd ook soms kalk vervoerd. Zo moest de pachter van het Hof te Muizenhole in september 1779 2 karren kalk vervoeren naar Ename. Ook op het Hof ter Planken was de bedrijvigheid groot. Dit had alles te maken met het aanleggen van een twee kareeloven. De kosten voor metsers, gereedschap en andere benodigdheden zijn dan ook in de uitgaven opgenomen.

Vanuit de rekening van Van Damme is dus geweten dat de aalmoezenij de arbeid op de planterij van Muizenhole vergoedde. De pachter moest dit dus niet zelf betalen. Anders dan bij het werk van Prof. Lambrecht beschik ik dus niet over de informatie betreffende de totale arbeid op het Hof te Muizenhole. Mijn bronnen belichamen dan weer een andere vorm van dienstverlening. Een loonschatting maken voor de arbeid op de planterij is echter erg moeilijk aangezien niet overal het aantal dagen en het aantal dagloners. Om een werkelijke loonschatting te maken dient gewerkt te worden vanuit een voorbeeld dat verderop in de rekeningen staat én waarvan het aantal personen en de arbeidsduur wel gekend is. Zo schrijft Van Damme in 1782:

“Item betaelt den 28 january 1782 aende voorseyde Balthazar Reijntens de somme van drij ponden vier schellingen twee grooten over 38 daegen en half kwerckt te hebben in de jonge planterije competerende de gemelde abdije van Sinte-Pieters aen het hof te muysenholle dus hier ...”³⁷³

Het totale bedrag waarvoor Reijntjens werkte was 384 stuivers. Dit maakt dit zijn gemiddeld dagloon voor de arbeid op de planterij ongeveer 10 stuivers bedroeg. Uit de bron is echter niet op te maken of het eten en drinken in zijn dagloon verwerkt zit. Indien dit niet het geval is bedraagt het dagloon van Reijntjens exact hetzelfde als het dagloon op Ter Hoyaen in dezelfde periode. Voor hun loon moesten de dagloners op Ter Hoyaen 10 uur werken.³⁷⁴ Werken voor de aalmoezenij betekende *de facto* dus niet dat het dagloon niet hoger lag dan op een particuliere hoeve.

³⁷³ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4308 (diverse rekeningen)

³⁷⁴ Lambrecht (T.), *op. cit.*, p138

Het voorkomen van Reijntjens als arbeider op de hoeve creëert het beeld dat de pachters van de aalmoezenij gebonden waren aan het Hof te Muizenhole. Ook Pieter De Batselier – verbonden met de armendis – wordt geciteerd als arbeider tijdens herstellingswerken aan het Hof te Muizenhole in 1772. De onderlaag van de Deftingse samenleving – vermoedelijk vaak dagloners – waren verbonden met de aalmoezenij en het Hof te Muizenhole. Ook in Deftinge moet dus een uitgebreid netwerk van reciprociteit bestaan hebben waarbij de pachter van de hoeve zich ten dienst stelde het dorp via kapitaalsruil (ploegen, transport) en graanleveringen. Arbeid was daarbij het ruilmiddel. Het Hof te Muizenhole van het ancien regime kan dan ook gezien worden als een sociaal dienstencentrum van de Sint-Pietersabdij, al mag het verhaal niet te rooskleurig uitgebeeld worden. Tijdgenoot Du Chasteler stelt immers dat grote boeren het gewoon zijn om grote aantallen dagloners op te roepen. Ze wanen zich daarbij vaak ongevoelig en beter dan hen, het zogenaamde *sentiment pernicieux*.³⁷⁵

De vraag rijst nu of de Franse Revolutie de sociale positie van de hoeve in het dorp zal veranderen. Naar mijn mening zal het Hof te Muizenhole van na de omwenteling enkel nog optreden als werkverschaffer, terwijl hier voor de Revolutie ook het sociale aspect van de aalmoezenij aan gebonden was. Dezelfde mening is ook P. De Reu – die mijn thesis van kortbij begeleidde – toegedaan. Ook de perceptie die Du Chasteler oproept van een pachter neerkijkende pachter lijkt voor mijn casus het geval te zijn. Zo schrijft Jozef Van Crombrugge in november 1800 in een brief naar zijn neef Van Nuffel het volgende:

*“... soudt mij oock grootelijck verplichten van per eersten de lijste van de achterstellen gereet te maeken want wij sullen alle de debiteurs van den aermen sterck aenzetten tot betaelen hunnen schulden...”*³⁷⁶

Blijkbaar was de frustratie wegens de blijvende armenschulden groot bij Van Crombrugge. De vele schulden zeggen op zich ook veel over de toenmalige situatie in Deftinge. De situatie moet vrij ernstig geweest zijn voor heel wat armen. De vraag rijst dan ook in welke mate de Franse Revolutie hiervoor verantwoordelijk is.

6.3. Besluit

Wanneer alle voorgaande aspecten gebonden aan de armenzorg op een rationale manier geanalyseerd worden, kan niet anders dan gesteld worden dat de Franse Revolutie voor de armen van Deftinge een negatief verhaal is geweest. De omschakeling van een armenzorg

³⁷⁵ Du Chasteler (J.) *Lettre à Monsieur l'abbé Mann relativement aux Grandes Fermes*, p. 233

³⁷⁶ Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*, nr. 4647 (diverse brieven)

georganiseerd vanuit religieuze hoek naar een overheidsinstelling blijkt slecht zijn uitgedraaid voor Deftinge. De reële pacht prijs zal dan wel niet exponentieel stijgen, een minste stijging moet voor een klasse tegen de afgrond al desastreuze gevolgen gehad hebben. Het fundamenteel veranderen van de armenzorg op een zeer korte periode aan het eind van de 18de eeuw blijkt niet goed en vooral te snel haastig plaatsgevonden te hebben. Het mag dan ook niet verwonderen dat in 1803 31 % van de inwoners van Deftinge behoeftig is.³⁷⁷ Deftinge zou zelfs het armste dorp van Oost-Vlaanderen geweest zijn.³⁷⁸

De invloed van de Franse Revolutie op de armen was dus zowel direct als indirect. Enerzijds zorgden de oorlogsjaren zowel op financieel als economisch vlak voor een troebele periode voor de armen van Deftinge. Anderzijds waren de nieuwe armeninstellingen in Deftinge niet klaar om de 19de eeuw in te duiken. De gedaalde graanleveringen zorgden daarenboven voor minder bufferzone in tijdens van armoede. Het absolute culminatiepunt volgt 25 jaar later. Na een financieel troebele periode ging het armenbestuur vanaf 1826 optreden tegen de *luyaerdij en dieverij* van de plaatselijke bevolking. Uit het register van beraadslagingen van het armenbestuur blijkt dat een werkhuis voor arme kinderen werd opgericht. Dit werkhuis werd amper een jaar later weer opgedoekt. De strenge winter had de armenkas geplunderd.³⁷⁹ Vanuit de lokale literatuur blijkt dat rond 1830 de grote hofsteden zich schadeloos stelden door een hongerloon uit te betalen aan de dagloners.³⁸⁰ De situatie escaleerde wanneer koning Leopold I tijdens zijn passage op de steenweg van Brakel naar Geraardsbergen vlakbij het Hof te Muizenhole aangesproken werd door een dakloze die smeekte om een aalmoes.³⁸¹ Tegen 1833 verbeterde de situatie. Er werd onder impuls van pastoor Van Damme een nieuwe school gebouwd.³⁸² Waar dit geld vandaan werd gehaald is onduidelijk, maar volgens De Potter en Broeckaert was het armenbestuur in het bezit gekomen van een beduidend kapitaal *voortkomende van eene rent op het aloud Hof te Muizenhole*, al lijkt een toegenomen staatsinterventie een logischere redenering

Dit anekdotisch verhaal moet natuurlijk met enige nuance bekeken worden, maar toch is het veelzeggend over de situatie in Deftinge in de eerste drie decennia na de Franse Revolutie. Hij sterkt mijn hypothese dat de nieuwe armeninstellingen gewoonweg niet klaar waren voor de vele behoeftigen. De vele nieuwe eigenaars die als gevolg van de verkoop van nationale der nationale goederen eigendommen verwierven keken ook met een andere perceptie naar de

³⁷⁷ Van Der Meersch (n.n.), *De l'état de la mendicité et de la bienfaisance dans la Province de la Flandre Orientale*, Brussel, 1852, p. 54

³⁷⁸ Broeckaert (J.) en De Potter (F.), *Geschiedenis van de gemeenten en provincie Oost-Vlaanderen*, p. 21

³⁷⁹ De Meulemeester (M.), *De Congregatie van de Zusters van St. Vincentius te Deftinge*, Leuven, 1952, p. 12

³⁸⁰ De Meulemeester (M.), *op. cit.*, p. 9

³⁸¹ Broeckaert (J.) en De Potter (F.), *ibidem*

³⁸² De Meulemeester (M.), *op. cit.*, p. 15

lokale maatschappij dan de clerusvoorgangers. Toch moet de volledige oorzaak niet bij de Franse Revolutie gelegd worden. Andere factoren zoals een populatietoename, economische verschuivingen en oogstcrisissen hebben zonder meer bijgedragen tot het gegeven dat het Vlaamse platteland tegen medio 19de eeuw *de facto* op de knieën zat. Deftinge was daar zonder meer een exponent van.

Hoofdstuk VII: Algemeen besluit

De rurale wereld onderging tijdens de 19de eeuw een aantal fundamentele wijzigingen. Een samenleving die eeuwenlang balanceerde op de dunne koord van leven en overleven kwam zwaar onder druk te staan. De kloof tussen arm en rijk kwam sterk aan de oppervlakte. Het was dan ook mijn taak om in deze thesis aan te tonen wat de rol was van de Franse Revolutie op sociaal en economisch vlak. Voor sommigen was het een positief verhaal, voor anderen vooral een negatief. De casus Deftinge en het Hof te Muizenhole bleek een uitstekend referentiepunt om de impact van de omwenteling op verschillende maatschappelijke niveaus te meten.

Vanuit de literatuur bleek dat er geen consensus bestaat over de specifieke invloed van de Revolutie op sociaal en economisch vlak. Aan de ene kant van het debat stonden academici die veeleer geneigd waren de Franse Revolutie zien als een positief verhaal op lange termijn, aan de andere kant historici die in de Franse Revolutie een belemmering zagen op socio-economisch niveau. Daarenboven was er onduidelijkheid over de vermogenstransfers die de omwenteling teweeg bracht. Is het immers wel zo dat er meer inkomsten zullen vloeien richting eigenaar en pachter? Ook op lokaal niveau bleek nog heel wat onduidelijkheid over ware voordeelgenieters en vooral waarom sommigen niet konden profiteren van de revolutionaire periode. Het doel van deze thesis was dan ook meer inzage te geven in dit debat en via mijn microcasus hiaten op te vullen.

Het liet geen twijfel bestaan dat de verkoop der nationale goederen tijdens de Franse Revolutie een grote impact gehad heeft op Deftinge. De helft van het dorp viel op amper 20 jaar tijd in handen van nieuwe eigenaars. Deftinge ging van een dorp gedomineerd door onpersoonlijke klerikale instellingen over tot een dorp waar vooral een nieuwe klasse van burgerij het voor het

zeggen had. Het week dan ook zeer sterk af van een aantal nationale en internationale voorbeelden. Mijn casus bleek een vrij uniek voorbeeld in de literatuur.

Die nieuwe klasse van burgerij bleek andere motieven te hebben dan hun voorgangers. Ze hadden een andere perceptie van de rurale samenleving. Toch toonde mijn thesis aan dat in eerste instantie de Franse Revolutie geen al te positief verhaal was voor hen. Pierre Vidal en Suzanne De Smet kochten dan wel massaal aangeslagen goederen op, toch vielen in eerste instantie hun pachtinkomsten tegen. De reële pachtprijs van het Hof te Muizenhole lag lager dan tijdens het ancien regime. De afschaffing van de aloude belastingen werden niet verrekend in de nieuwe pachtprijs. Daarenboven moest de eigenaar van het Hof te Muizenhole de kosten voor de graanlevering op zich nemen. Dit was nieuw. Tijdens het ancien regime kwamen al deze belastingen en leveringen op de rekening van de pachter. De Franse Revolutie zorgde dus aanvankelijk voor een lastenverlaging voor de pachter ten nadele van de eigenaar. Toch bleek het niet één en al positivisme voor Van Crombrugge. De oppervlakte van zijn bedrijf bleef dan wel gelijk, de indeling ervan niet. De immense belasting die de abdij moest betalen zorgde er immers voor dat de 2 bossen ronden de hoeve verdwenen. In de plaats ervan kwamen nieuwe teenbossen die weliswaar veel beperkter waren in omvang dan voordien.

Deze gunstige situatie voor Van Crombrugge bleef echter niet lang aanhouden. Al snel in de 19de eeuw bereikte de pachtprijs voorrevolutionaire waarden, waarden die tegen 1825 in reële cijfers veel hoger lagen dan tijdens het ancien regime. Het kapitaal vloeyde vanuit Deftinge richting Bergen en Geraardsbergen. Het voordeel ging over naar de eigenaars. Deze nieuwe eigenaars hadden hun wortels in de verkoop der nationale goederen. Deze verkoop trad op als katalysator en lanceerde een nieuwe klasse aan ondernemende burgerij. Isidore Warocqué en Pierre-Jean Spitaels waren daar exponenten van. Door de vele aankopen konden zij hun leven in de schaduw van achter zich laten. Dat Spitaels daarbij ging wonen in het kasteel van zijn voormalig werkgever kan daarbij als metafoor gebruikt worden. Een nieuwe klasse verving als gevolg van de Franse Revolutie de oude.

Ook voor de mensen onderaan de ladder ging de Franse Revolutie verlossing bieden. De verlossers zouden de nieuw opgerichte armeninstellingen zijn. Het zou echter een desastreus verhaal worden waarbij de verpaupering zich alleen nog meer zou verder zetten. Een dorp waarin de armenzorg eeuwenlang steunde op 2 armeninstellingen bleek niet klaar voor de nieuwe tijden die aanbraken. De afschaffing van de aalmoezenij en van een aanzienlijk deel van de graanleveringen aan het dorp bleek nefast voor de arme in Deftinge anno 1800. De stijging van de pacht prijzen zorgde er alleen maar voor dat het water nog meer aan de lippen van vele

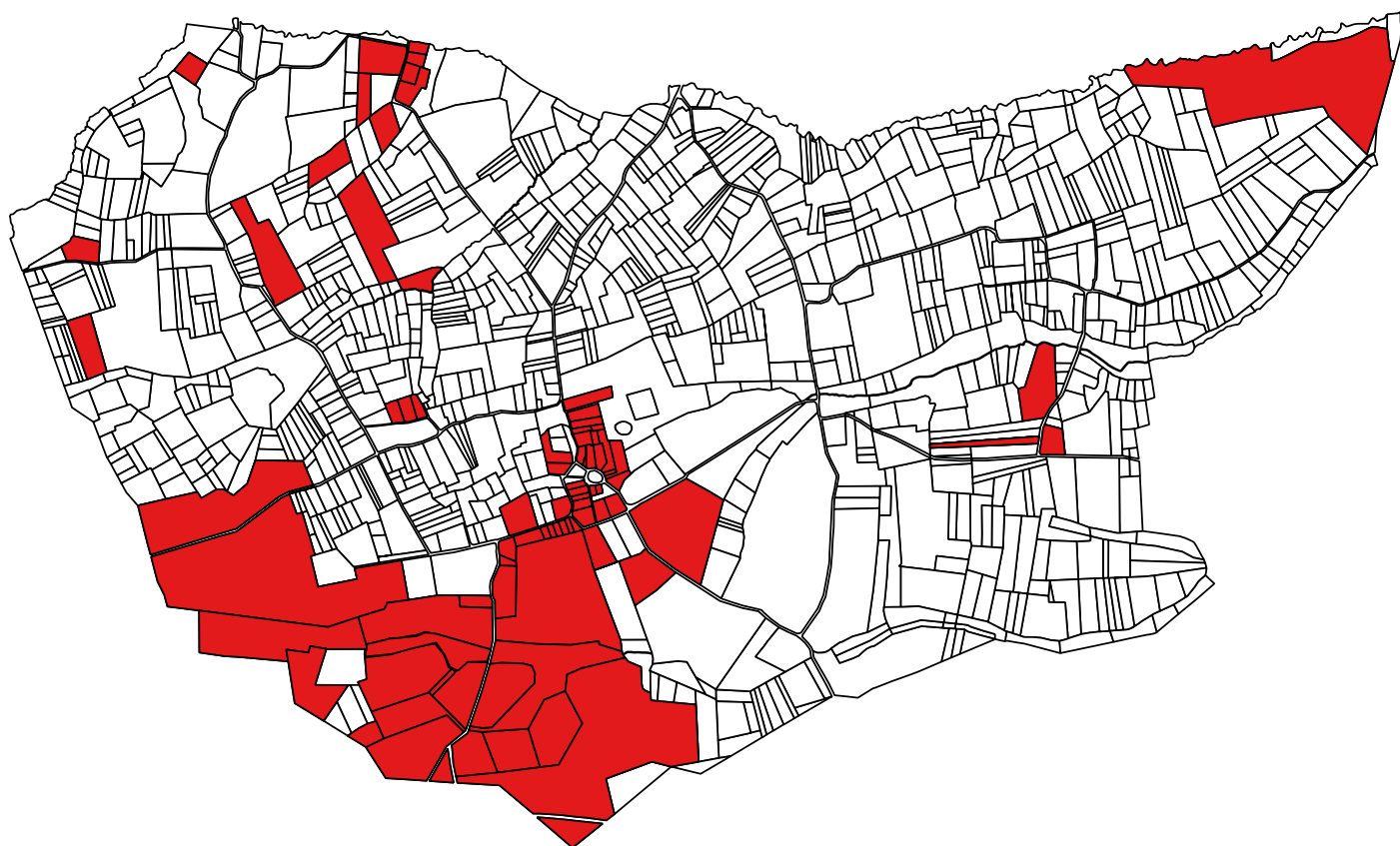
gezinnen stond. Een situatie die vooral in de eerste drie decennia na de Revolutie precair bleek te zijn. De man die om een aalmoes smeekte bij zijne majesteit bleek daarvan een exponent.

De Franse Revolutie zal op lange termijn vooral voordelen opgeleverd hebben voor de kapitaalkrachtige burgerij. De vele eigendommen van de familie Spitaels in Deftinge impliceerde een geldstroom vanuit Deftinge richting het kasteel van Boelare. Pierre-Jean Spitaels bleek daarbij niet altijd even rationeel te zijn in zijn doen en laten tegenover de armen. Voor de pachter was de Revolutie aanvankelijk een zeer positief verhaal. Toch bleken de daaropvolgende eigenaars de pachtprijs danig in de lucht te jagen waardoor de Franse Revolutie voor hem allesbehalve een succesverhaal was. Er treedt met andere woorden geen inkomenstransfer op richting eigenaar en pachter zoals door sommige historici gesteld wordt, maar wel van pachter naar eigenaar.

Tot slot bleek naast de pachter van het Hof te Muizenhole vooral de lokale bevolking de dupe. Ik zou dan ook gerust over de paradox van de gelijkheid willen spreken. Op papier werd dan wel iedereen gelijk, in realiteit was het vooral een verhaal van toenemende *inégalité*.

BIJLAGEN

Bijlage 1: eigendommen Sint-Pietersabdij in Deftinge, 1699

Bijlage 2: tabel 24: pachtinkomsten armendis

				1765-1770(jaarlijks)			1771-1775(jaarlijks)		
				gulden	stuivers	naam	gulden	stuivers	naam
1	Puttemansveld	1/2 dw.	land	3	2	Fostier	3	2	Fostier
2	Gemeldorpkouter	1/2 b.	land	6	3	Maes	8	0	Maes
3	Metaleborre	1 dw.	land	4	15	Cognie	5	0	Cognie
4	Lindekouter	60 r.	land	1	10	Grootensbruel	2	0	Cossijns
5	Vijverkouter	45 r.	land	3	15	De Decker	4	0	De Decker
6	Hoge Wassegem	1/2 dw	land	4	0	idem	4	0	idem
7	Grootkouter	1 dw 8r	land	6	0	Stevens	6	0	Stevens
8	Pluimbroek	60 r.	land	5	0	Anthon	6	15	Anthon
9	Letterkouter	40 r.	land	4	1	idem	3	0	De Backer
10	Versmoet	50 r.	wijmenier*	1	18	Premereur	2	0	Premereur
totaal				40	4		43	17	

1776-1780 (jaarlijks)				1781-1785 (jaarlijks)			1786-1790 (jaarlijks)		
	gulden	stuivers	naam	gulden	stuivers	naam	gulden	stuivers	naam
1	3	2	Fostier	4	10	Fostier	4	15	Fostier
2	8	0	Van Trimpont	12	0	Van Trimpont	14	0	Van Trimpont
3	5	0	Waeyenberge	5	0	Waeyenberge	5	0	Waeyenberge
4	2	0	Cossijns	3	10	Vanden Borre	4	15	Vanden Borre
5	4	0	De Decker	4	15	De Decker	5	8	De Decker
6	4	0	idem	5	0	De Decker	5	10	De Decker
7	6	0	Stevens	8	0	Stevens	9	10	Stevens
8	6	5	Anthon	7	5	D'Hondt	7	15	D'Hondt
9	3	0	De Backer	3	0	De Backer	3	5	De Backer
10	2	0	Premereur	2	0	Premereur	2	10	n.b.
totaal	43	7		55	0		62	3	

1791-1793 (jaarlijks)			
	gulden	stuivers	naam
1	5	0	Fostier
2	16	0	Van Trimpont
3	5	0	Waeyenberge
4	6	0	Vanden Borre
5	5	10	De Decker
6	6	0	De Decker
7	n.b.	n.b.	n.b.
8	10	0	D'Hondt
9	n.b.	n.b.	n.b.
totaal	n.b.	n.b.	

**OPGAVE VAN
BRONNEN EN
LITERATUUR:**

ONUITGEGEVEN BRONNEN:

Een historisch onderzoek staat of valt bij goede bronnen. Hieronder volgt dan ook een summier overzicht van de gebruikte archivalische bronnen in deze thesis. In totaal werden meer dan 6000 pagina's gefotografeerd, maar niet allemaal haalden ze uiteindelijk dit werk.

R.A.G., *Archief van notaris Charles Evrard*

nr. 8 (repertorium)

R.A.G., *Archief notaris Jean-Baptiste Minnaert*

nr. 1 (repertorium)

nr. 38 (vlasverkoop door J. Van Crombrugge)

nr. 41 (vlasverkoop door J. Van Crombrugge)

nr. 59 (meubelverkoop S. Saligo)

R.A.G., *Archief van notaris Joannes Byl*

nr. 71 (erfenis aangifte Albert Benoit Spitaels)

R.A.G., *Archief notaris Jozef-Lodewijk Declercq*

nr. 8 (repertorium)

nr. 23 (repertorium)

nr. 24 (repertorium)

nr. 26 (repertorium)

R.A.G., *Familiearchief Spitaels*

nr. 15 (pachtcontract t.v.v. P.J. Spitaels)

R.A.G., *Fonds Schelvedepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen*

nr. 5006 (alfabetisch lijst geconfisqueerde klerikale goederen)

nr. 5841 (proces verbaal van openbare verkoop)

nr. 5878 (proces verbaal van openbare verkoop)

nr. 5881 (proces verbaal van openbare verkoop)

nr. 5996 (proces verbaal van openbare verkoop)

R.A.G., *Hypotheekkantoor Oudenaarde 72*

nr. 55

nr. 119

nr. 167

nr. 1084

R.A.G., Hypotheekkantoor Oudenaarde 75

nr. 107

R.A.G., Kadaster Oost-Vlaanderen 1993

nr. 1700 (perequatie)

nr. 2775 (mutatiedocumenten Deftinge)

R.A.G., Kadaster Oost-Vlaanderen 00001

nr. 377 (kadastrale expertise Deftinge)

R.A.G., Registratiekantoor Geraardsbergen

nr. 64 (tafel kopers)

nr. 81 (tafel verkopers)

nr. 82 (tafel verkopers)

nr. 447 (erfenisaangifte P.J. Spitaels)

R.A.G., Registratiekantoor Zottegem (inventaris zie Haeck)

nr. 127

R.A.G., Sint-Pietersabdij I

nr. 131 (grondboek Sint-Pietersabdij)

nr. 138 (legger 1723)

nr. 150 (register pachtcontracten)

R.A.G., Fonds Scheldepartement, Deelinventaris D: Registratie en Domeinen,

nr. 5006 (alfabetisch lijst geconfisqueerde klerikale goederen)

nr. 5032 (ligging en waardebeoordeling van de verkochte staatsdomeinen)

nr. 5071 (register betreffende de bestemming van de klerikale goederen)

nr. 5072 (register betreffende de bestemming van de klerikale goederen)

nr. 5841 (proces verbaal van openbare verkoop)

nr. 5863 (proces verbaal openbare verkoop)

nr. 5878 (proces verbaal van openbare verkoop)

nr. 5881 (proces verbaal van openbare verkoop)

nr. 5902 (proces verbaal van openbare verkoop)

nr. 5996 (proces verbaal van openbare verkoop)

Stadsarchief Gent, *Fonds Napoleon De Pauw*

- nr. 4157 (armenrekening 1770)
- nr. 4162 (armenrekening 1780)
- nr. 4167 (armenrekening 1790)
- nr. 4277 (rente inningen)
- nr. 4279 (3 pachtcontracten tussen J.B. Saligo en de Sint-Pietersabdij)
- nr. 4284 (tiendverpachting 1775)
- nr. 4285 (tiendverpachting 1776)
- nr. 4293 (tiendverpachting 1782)
- nr. 4307 (verpachtingsakte HTP)
- nr. 4308 (diverse rekeningen)
- nr. 4626 (diverse gedichten)
- nr. 4647 (diverse brieven)

Stadsarchief Geraardsbergen, *inventaris archief Baronie van Boelare (1496-1975)*

- nr. 118 (verpachtingen door P.J. Spitaels voor de Baronie van Boelare)
- nr. 122 (rekeningen van P.J. Spitaels voor M.F De Cassina, 05-07-1817)
- nr. 123 (verkoop van het kasteel van Boelare door graaf De Murat aan P.J. Spitaels)
- nr. 259 (verdeling van het nalatenschap van Jean Spitaels en M.J. Van Bollaert)
- nr. 365 (kaart betreffende de goederen van A. Collin, door Masquelin)
- nrs. 366-367-368 (kaarten betreffende goederen van A. Spitaels)

2. UITGEGEVEN BRONNEN:

In dit overzicht van de gebruikt literatuur maakte ik de distinctie tussen vier verschillende vormen van literatuur die in deze thesis gebruikt werden. Allereerst betreft het de algemene literatuur die een conceptueel (internationaal) kader vormen voor deze thesis. Als tweede maakte ik ook gebruik van heel wat lokale werken. Zij waren de peper en het zout doorheen mijn thesis. Als derde volgt de literatuur die specifiek aan deze probleemstelling gebonden is. Tot slot volgt ook nog een summier overzicht van de gebruikte werkinstrumenten.

Algemene literatuur

Acemoglu (D.), eds., The Consequences of Radical Reform. The French Revolution, In: *The American Economic Review*, vol. 101, nr. 7, p. 3286-3307

Blanning (W.), *The French Revolution: Aristocrats versus Bourgeois?*, Basingstoke, 1992, p. 70

Dejongh (G.) en Vanhaute (E.), Arable productivity in Belgian agriculture, ca. 1800- ca 1950, In: Van Bavel (B.) en Thoen (E.), *Land productivity and agro-systems in the North Sea area (Middle Ages-20th century)*, pp. 65-84

Gysseling (M.), *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, 1960, p. 260

Hoyle (R.W.) en Van Bavel (B.), eds., *Social Relations: Property and Power*, CORN publication XX, Turnhout, Brepols, 2010, p. 375

Landes (S.), *The Unbound Prometheus. Technological change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*, Cambridge-New York, p. 566

Lindemans (J.), *Volkskunde en plaatsnaamkunde*, Leuven, Instituut voor naamkunde, 1948, p. 9

Lucassen (L.) en Van Bavel (B.), Een differentiële grens. Over de integratie van de Middeleeuwen in de economische en sociale geschiedenis van de Lage Landen (inleiding op het themanummer: 'Lange lijnen, fraaie vergezichten. Middeleeuwse perspectieven voor de sociale en economische geschiedenis), In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, jaargang 28, nr. 2, 2002, pp. 129-146

Martin (J.C.), Biens nationaux et marché foncier dans le Domfrontais (Orne), In: *Annales Historiques de la Révolution Française*, nr. 315, 1999, pp. 21-28

Mijnssen (F.H.J.), *Inleiding tot het beoefenen van het Nederlands Burgerlijk Recht: deel 5: Zakenrecht: eigendom en beperkte rechten*, 2008

Mokyr (J.), The Lever of Riches. Technological Creativity and Economic Progress, New York, 1990; Rosenthal (J.) Rural credit markets and aggregate shocks: The experience of Nuits St. Georges, 1756-1776, In: *The Journal of Economic History*, vol. 54, nr. 2, 1994, pp. 288-306

Palmer (R.R.) eds., *A History of the Modern World*, New York, McGraw-Hill, p. 1212

Reynebeau (M.), *Een geschiedenis van België*, Tielt, Lannoo, 2004, p. 448

Seeböhm Rowntree (B.), *Comment diminuer la misère. Etudes rur la Belgique* ,Parijs 1910, p. 652

Thoen (E.), 'Social agrosystems' as an economic concept to explain regional differences. An essay taking the former county of Flanders as an example (Middle Ages-19th century)', In: Van Bavel (B.) en (P.) Hoppenbrouwers, eds., *Landholding and land transfer in the North Sea Area (late Middle Ages- 19th century)*, CORN Publication series 5, Turnhout, Brepols, 2004, pp. 47-66.

Thoen (E.) en Vanhaute (E.), The flemish husbandry at the edge: The farming system on small holdings in the middle of the nineteenth century, In: Van Bavel (B.) en Thoen (E.), red., Corn

publication series 2: *Land productivity and agrosystems in the North Sea Area (Middle Ages – 20th century) – Elements for comparison*, Turnhout, Brepols, pp. 271-296

Tilman (S.), *Les grands banquiers belges (1830 -1935) Portrait collectif d'une élite*, p. 412

Lokale literatuur:

Broeckaert (J.) en De Potter (F.), *Geschiedenis van de gemeenten en provincie Oost-Vlaanderen, 6de reeks: Arronssiment Oudenaarde, 1: Amougies, Berchem, Berlegem, St-Blasius-Boekel, St-Denijs-Boekel, Deftinge, Dikkele, Edelare, Eenname*, Gent, Siffer, p. 22

De Chou (F.), *Historische hoeves Geraardsbergen*, z.p.

De Meulemeester (M.), *De Congregatie van de Zusters van St. Vincentius te Deftinge*, Leuven, 1952

De Ro (J.), *Analyse van een machtige politieke en financiële familieclan: de Spitaels van Geraardsbergen. Machtsverwerving en – verlies*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 470 (promotor Prof. dr. R. Van Eenoo)

Imbo (G.), *Het stormachtige leven en de mysterieuze dood van René Spitaels (1809-1849)*, Geraardsbergen, 1999

Marcel (P.) en Van Kerckhoven (C.J.) *Noemenswaardige mannen in vrouwen uit het rijke verleden van Geraardsbergen, 13de eeuw – 20ste eeuw*, Geraardsbergen

Projectgroep cultuur Lierde, *Lierde vroeger en nu: de dorpen waarin wij kinderen waren*

Van Der Meersch (n.n.), *De l'état de la mendicité et de la bienfaisance dans la Province de la Flandre Orientale*, Brussel, 1852, p. 54

Van Trimpont (M.), *De Geraardsbergse "Garde Civique of Burgerwacht" (1795-1920)*, Geraardsbergen

Verbist (F.), *Geschiedenis Bureel van Weldadigheid of armenbestuur*, p. 1-5

Willequet (B.), *Landschapsgeschiedenis van een Zuidoost-Vlaams dorp. De evolutie van de ruimtelijke organisatie van het cultuurlandschap te Deftinge (middeleeuwen-nieuwe tijden)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 258 (promotor Prof. Dr. E. Thoen)

Van Trimpont (M.), Het land en de baronie van Boelare, In: *Geschied – en Heemkundige kring Gerardimontium*, Geraardsbergen, 1998, p. 189

Literatuur casus:

Béaur (G.), Révolution et redistribution des richesses dans les campagnes : mythe ou réalité ? In: *Annales Historique de la Révolution Française*, nr. 352, 2008, pp. 209-239

Biard (M.), *Missionnaires de la République. Les représentants du peuple en mission, 1793-1795*, Paris, 2002

Bruyneel (C.), *L'hostilité à l'égard des grandes fermes, un aspect du populationnisme dans les Pays-Bas autrichiens. Théorie et réalités brabançonnaises*, Leuven-la-Neuve.

Buntinx (J.), *De sociaal-economische betekenis van grote abdijpachthoeven en hun bewoners (late 13de – einde ancien regime)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent,

Camuffo (D.) en Jones (P.D.), *Improved Understanding of Past Climatic Variability from Early Daily European Instrumental Sources*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2002, z.p.

Castelain (R.), *De mentaliteit van boeren en burgers in Oudenaarde en zijn kasselrij (15de-18de eeuw)*, Oudenaarde, 1987

Claeys (P.), *Le cercle constitutionnel de Gand*, M.S.H., 1894, pp. 232-270

Coppejans-Desmedt (H.), *De Schamp's, heren van Aveschoot*, Liver Amicorum Achiël De Vos, Evergem, 1989, pp. 81-86

Coppieters (G.), *Eke 1571-1834 : een landschap in historisch perspectief aan de hand van kadastrale documenten*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 157 (promotor Prof. dr. A. Verhulst)

Craeybeckx (J.) en Scheelings (F.), eds., *La Revolution Française et la Flandre: les Pays Bas Autrichiens entre l'Ancien et le Nouveau Régime – De Franse Revolutie en Vlaanderen: de Oostenrijkse Nederlanden tussen Oud en Nieuw Regime*, Brussel, VUB Press, 1990, p. 308

Daelemans (F.), *De conjunctuur van een domein : Herzele 1444-1752*, Brussel, VUB: Centrum sociale structuren en economische conjunctuur, 1981.

Darquenne (R.), *Histoire Economique du Departement de Jemappes, dans Mémoires et Publications de la société des Scenieces, des Arts et des Lettres du Hainout*, nr. 79, 1965, p. 372

De Belder (J.) en Vanhaute (E.), Sociale en economische geschiedenis; in: ART J. (red.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente?. Deel 1: de 19de en 20ste eeuw*, Gent, Stichting mens en cultuur, 1993, pp. 79-158

De Beunie (J.B.), Détails sur le canton de Wase, district très-renommé, et appelé le jardin de la Flandre, In: *Le cultivateur anglois ou oeuvres choisis d'agriculture*, Parijs, 1801

De Beunie (J.B.), Essai chymique des terres pour servir de principes fondamentaux relativement à la culture des bruyères, In: *Mémoires de l'Académie Imperiale et Royale des Sciences et Belles-Lettres de Bruxelles*, nr. 2, 1780

De Boeck (J.), *Landschap en Maatschappij: eind 18de – begin 19de eeuw, het voorbeeld Hillegem*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 104

De Brouwer (J.), *Demografische evolutie van het Land van Aalst*, Brussel, Pro Civitate, p. 232

D'Hoker (M.), Segers (Y) en Van Hecke (E.), Een schakel in de voedselketen, In: Segers (Y.) en Van Molle (L.) eds., *Leven van het land, boeren in België 1750-2000*, Davidsfonds, Leuven

Dejongh (G.), *Tussen immobiliteit en revolutie: De economisch ontwikkeling van de Belgische landbouw in een eeuw van transitie, 1750-1850*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling K.U. Leuven, 1999.

Dejongh (G.) en Goossens (M.), *Agriculture in figures: Belgian agricultural and cadastral statistics of the period 1801-1825*, Leuven, Belgisch centrum voor Landelijke Geschiedenis, 1997, p. 53

De Kezel (L.), Grondbezit in Vlaanderen, 1750-1850. Bijdrage tot de discussie over de sociaal-economische ontwikkeling op het Vlaamse platteland (einde 18de – midden 19de eeuw), In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, nr. 1, 1988, pp. 61-102

De Kezel (L.), *Structuur en conjunctuur van het grondbezit te Zaffelare (1748-1859)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 281

De Lanzac De Laborie (L.), *La domination française en Belgique, Directoire- Consulat-Empire, 1795-1814, deel I*, p. 8

Delebeque (A.), *Pasinomie: collection complète des lois, décrets, arrêtés*, deel III, 1837, p. 733

De Poederlé, *Answers to the Agricultural Queries Relating to the General State of Husbandry in the Netherlands*. In: *Communication to the board of Agriculture*, Londen, 1804, vol 1

De Rammelaere (C.), Bijdrage tot de landbouwgeschiedenis in Zuidoost-Vlaanderen, In: *Handeling der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 14 (n.r.), 1962, p. 39

De Respani, *Mémoire sur la culture d'un village du Brabant, vers la Campine*, In: *Mémoires d'Agriculture, d'Economie Rurale et Domestique publié par la Société Royale d'Agriculture de Paris*, 1788

De Reu (P.), *Arm waarscot: de ontmanteling van de rurale samenleving in een atypisch dorp*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 202 (promotor Prof. dr. E. Vanhaute), p. 210

De Reu (P.), *De geschiedenis van de Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie. Organisatie, bevoegdheden, ambtsgebieden, archiefvorming (1796-2006)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, p. 427

De Reu (P.) Erfenisregeling de moderne tijden: De erfenisaangifte als bron voor historisch en genealogisch onderzoek, In: *Vlaamse Stam*, nr 6, 2009, p. 558

De Reu (P.) en De Vijlder (N.), Crisis, herstel en continuïteit: de vastgoedmarkt van het Gentse platteland doorheen oorlogstijd in de tweede helft van de achttiende eeuw, In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, pp. 165-197

De Reu (P.) en De Vijlder (N.), Real estate markets and the French Revolution: A long-term analysis from an institutional-economics perspective, In: *38th Annual Meeting of the Social Science History Association, Proceedings*, Chicago, pp. 35

Devos (I.), *Prijzen van granen en andere landbouwprodukten in de kasselrij Kortrijk (16de – 19de eeuw)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent

De Wever (F.), Pacht-en verkoopprijzen in Vlaanderen (16de – 18de eeuw). Bijdrage tot de conjunctuurstudie tijdens het ancien regime, In: *Bijdragen voor de Geschiedenis*, nr. 59, pp. 249-273

Hasquin (H.), Moyenne culture et populationisme dans les Pays-Bas autrichiens ou les ambiguïtés de despotisme éclairé, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr . 12, 1981, pp. 691-712

Janssens (P.), De Zuidnederlandse adel tijdens het ancien régime (17de-18de eeuw). Problemen in de stand van het onderzoek. In: *tijdschrift voor Geschiedenis*, nr. 93, 1980, pp. 445-465

Lambert (J.), *Chronologische tabel van de Nationale Goederen verkocht in het departement van de Schelde, 1796-1814 en in de provincie Oost-Vlaanderen, 1820-1821*, 1959, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent (promotor Prof. dr. J. D'Hondt)

Lambert (J.), De verkoop van nationale goederen in de provincie Oost-Vlaanderen tijdens het Hollands bewind (1820-1821), In: *Handeling der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 20, 1966, pp. 19-42

Lambert (J.), Het aandeel van de landbouwers in de koop van de nationale goederen in België (1796 - 1821), In: *Handeling der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. 23, 1969, pp. 39-61

Lambert (J.), Inbeslagname en verkoop van nationale goederen, In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr 14, 1960, pp. 131-221

Lambrecht (T.) *Een grote hoeve in een klein dorp: Relaties van arbeid en pacht op het Vlaamse platteland tijdens de 18de eeuw*, Gent, Academia Press, 2002, p. 211

Mann (T.), Dans un pays fertile et bien peuplé, les grandes fermes sont-elles utiles à l'état en général? In: *Mémoires de l'Académie Imperiale et Royale des Sciences en Belles Lettres à Bruxelles*, nr. 4, 1783, pp. 199-225

Prevot (P.), *Le Brasserie Dubois*, 2006, p. 31

Rassel-Lebrun (J.), La faillite d'Isidore Warocqué, banquier montois du début du XIXe siècle, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr 3-4, 1973, pp. 429-472

Rassel-Lebrun (J.), Les transactions immobilières du banquier montois Isidore Warocqué durant le régime français, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1982 2-3, 1982, pp. 207-272

Smith (K.), *Astene en Nazareth in de 2de helft van de 18de eeuw*, 1982, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 68

Sutherland (D.M.G.), Peasants, Lords, and Leviathan: Winners and Losers from the Abolition of French Feudalism, 1780-1820, In: *The Journal of Economic History*, vol. 62, nr. 1 (maart 2002), pp. 24

Touzery (M.), Amour, fortune et religion pendant la Révolution française : le parcours d'Anne Collin et Louis Abraham Delachaux entre Bruxelles, Neuchâtel, Lille et Paris, In: *Bulletin de la Société de Borda*, 2015, pp. 1-20

Trompetter (C.), Geld en grond : de betekenis van burgerlijk kapitaal voor veranderende eigendomsverhoudingen in Twente 1760-1832, In: *NEHA-jaarboek voor economische, bedrijfs- en techniekgeschiedenis*, nr. 60, 1997, pp. 7-34

Van Den Abbeele (H.), De penningkohieren als sociaal-ekonomisch demografische bron; het Land van Waas omstreeks 1571, In: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 1989, nr. 40, pp. 109-288

Vandenbroeke (C.), Landbouw in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1815, In *Nieuwe algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Haarlem, 1979, pp. 73-101

Vandenbroeke (C.), Pacht prijs en exploitatiekosten in de Vlaamse landbouw in seculair perspectief (14de – 20ste eeuw), in: *Liber Amicorum Achiel De Vos*, Evergem, 1989, pp. 207-217

Vanderpijpen (W.), *De landbouw- en landbouwpolitiek in het Leie- en Schelddedepartement (1794-1814)*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling VUB, 1983

Vanhaute (E.). Bevolking, arbeid, inkomen – In: Art (J.) en Vanhaute (E.). *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*. Gent, Centrum voor geschiedenis Universiteit Gent–Mens en cultuur uitgevers Gent, 2003, p. 113-206

Vanhaute (E.), Chacun est propriétaire ou espère le devenir. Grondbezit in Vlaanderen, begin 19de eeuw–begin 20ste eeuw, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 1-2, nr. XXVI, 1996, p. 110-117

Vanhaute (E.) Eigendomsverhoudingen in de Belgische en Vlaamse landbouw tijdens de 18de en de 19de eeuw, In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, Gent, nr. 24, 1993, pp. 185-227

Vanhaute (E.), Rich agriculture and poor farmers: land, landlords and farmers in Flanders, 18th and 19th centuries, In: *Rural History, Society, Culture*, 2002

Vanhaute (E.). “So worthy example to Ireland”. The subsistence and industrial crise of 1845-1850 in Flanders. – In: *LINKÓ GRÁDA (Cormac), red. When the potato failed: Causes and effects of the Last European subsistence crisis, 1845-1850*, Corn Publications Series IX, Turnhout, Brepols, 2007, p. 342

Vanhaute (E.) en Van Molle (L.), Het einde van de overlevingslandbouw, In: Segers (Y.) en Van Molle (L.), eds., *Leven van land, boeren in België 1750-2000*, Davidsfonds, Leuven, 2004, pp. 190

Verbeke (C.), *De penningcohieren als sociaal-economische en demografische bron. De roede van Tielt rond 1571-1572*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent

Wattez (O.), *Vlaamsche Ardennen: wandelingen en uitstapjes langsheen Ronse, Oudenaarde en Geraardsbergen (deel III)*, 1926, p. 134

Vermoesen (R.), *Markttoegang en commerciële netwerken van rurale huishoudens: de regio Aalst, 1650-1800*, Antwerpen, Academia Press, 2008.

Werkinstrumenten:

Carnier (M.), *Inventaris van het archief van de Sint-Pietersabdij te Gent : "registers" (reeks I en de delen en banden) (944/946-1796)*

Depoorter (K.), Mertens (R.) en Pauwels (J.), *Inventaris van het fonds Napoleon De Pauw*, Gent, 1982

P. De Reu, *Catalogus van de kaartenverzameling van het Rijksarchief Gent (ca. 1358-1994)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, 2014, p. 622

De Reu (P.), Preneel (M.) en Vermote (J.), *Inventaris van het archief van de Gewestelijke Directie van het Kadaster van Oost-Vlaanderen. Overdracht 1993(inventaris F331)*

Devos (I.) et al., *Trend en toeval: inleiding tot de kwantitatieve methoden voor historici*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, p. 240

Haec (T.) en Vandaele (D.), *Inventaris van de archieven van het kantoor der registratie van Geraardsbergen (1795-1799) en rechtsvoorgangers*, p. 11

Ministère de l'agriculture oth, *Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement général*, Brussel, 1846

Popp (P.C.), *Atlas cadastral de Belgique: Deftinge*, 1860

Vandenbroeke (C.), *Werkinstrumenten bij een historische en sociaal-economische synthese (14de-20ste eeuw)*, In: *Arbeid in veelvoud. Een huldeboek aangeboden aan Prof. Dr. J. Craeybeckx en Prof. Dr. E. Scholliers van de Vrije Universiteit Brussel*, Brussel, VUB-Press, 1988, p. 260-274

Vandewalle (P.), *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg, Oostende*, s.n., 1984, p. 80

Van Lokeren (A.), *Chartres et documents de l'abbaye de Saint-Pierre à Gand*, Gent, 1869

Van Trimpont (M.), *Inventaris van het archief van de Baronie van Boelare (1496-1975)*